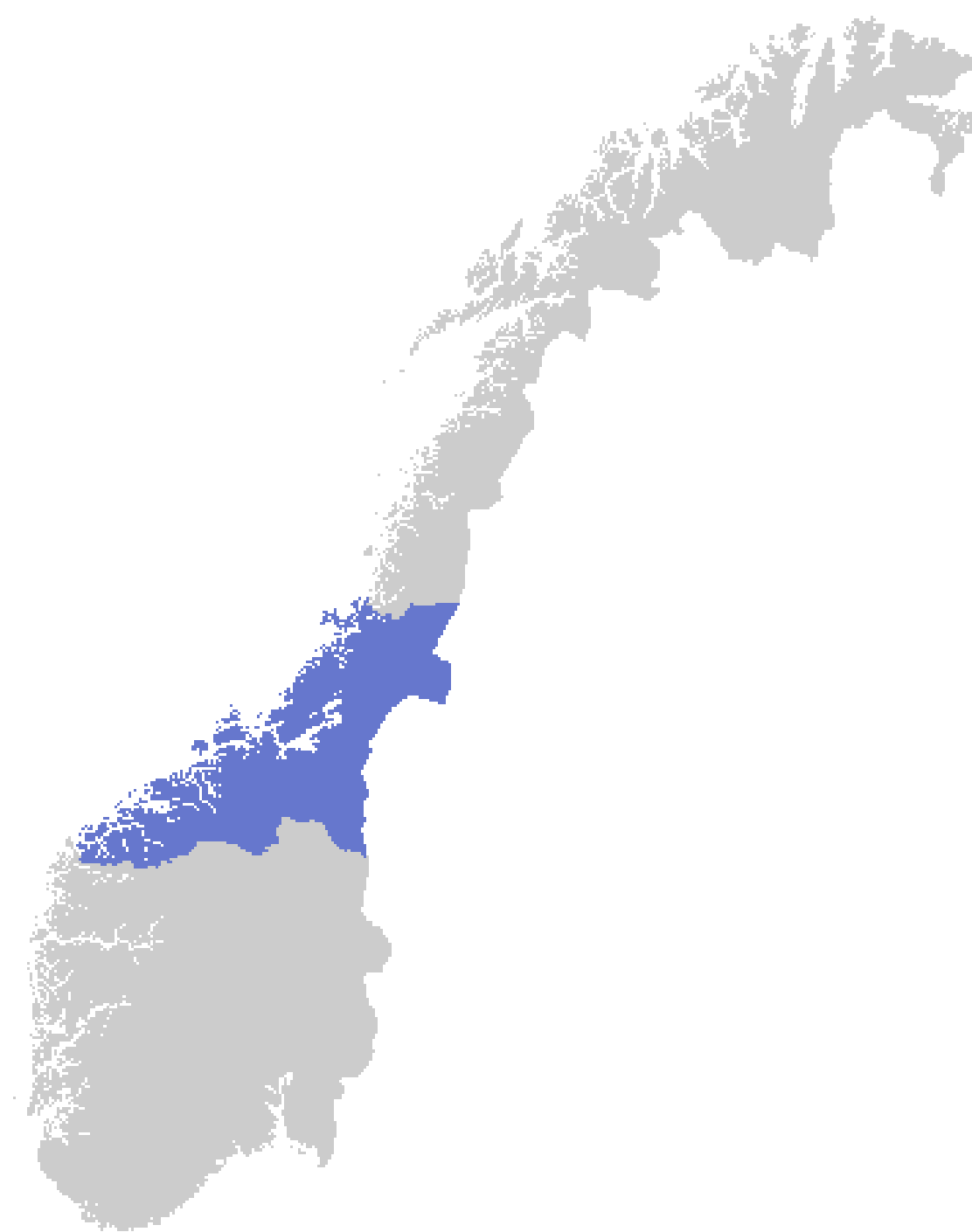

Bransjeindikator SMN 2. halvår 2023

Innhold

1. Oppsummering indikatorer
2. Makro
3. Landbruk
4. Havbruk
5. Fiskeri
6. Offshore Service Fartøy
7. Bygg og anlegg
8. Varehandel
9. Næringseiendom

1

Oppsummering

Makrobildet preges av høy inflasjon (som dog sakte er på vei ned), økte renter, brems i boligbygging og forventet nedgang i forbruk.

Boligsektoren innenfor bygg og anlegg flagges rødt.

Vi nedjusterer status for fiskeri fra grønn til gul - økte renter og kostnader vil treffe hvitfisk sektoren nå når kvotene på torsk og hyse forventes å bli redusert.

Økte kostnader, høyere renter og lavere aktivitet fra et høyt nivå. Vi heiser det gule flagget for fiskeri.

Bransje		1h 23	2h 23	Kommentarer til status	Kommentarer til utsikter
Makro				<ul style="list-style-type: none"> Global vekst på 3% i 2023/24 – snitt etter 2000 på 3,8% Norsk økonomi unngår resesjon, men veksten blir lav Økt rentenivå og høyere rentebane – igjen Noe sterkere, men fortsatt svak NOK 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsatt stor global vekstusikkerhet Nedkjøling i norsk økonomi er forestående Fall i investeringer (særlig bolig) og svakere forbruk Stor usikkerhet og negative utsikter beholdes
Landbruk				<ul style="list-style-type: none"> Godt salg og gode markedsbalanser. Kostnadsøkning og renteøkning rammer jordbruket – likviditet er en økende utfordring Matsikkerhet og –beredskap blir viktigere 	<ul style="list-style-type: none"> Gode markedsutsikter - norsk preferanse Få nye store prosjekter – pga. kostnader og rentenivå Stram likviditet - må tilpasse seg nytt kostnadsnivå Fokus på bærekraft - ambisiøst mål for reduksjon av utslipp
Havbruk				<ul style="list-style-type: none"> Stabil produksjon 2021-23 – forventet økning i 2024 Fortsatt høy laksepris og har økt mer enn kronesvekkelsen Kostnadene stiger kraftig – fra 44 til 60 NOK/kg 2021-24 – men det høye prisenivået medfører fortsatt solid lønnsomhet Kontraheringen i brønnbåtmarkedet har stoppet 	<ul style="list-style-type: none"> Grunnrenteskatten på havbruk er nedjustert, men fortsatt uavklarte konsekvenser for aktørene og leverandører Sterk etterspørsel, ingen økning i slaktevolum og svak krone har bidratt til å opprettholde den høye lakseprisen. Dette kompenseres for økning i både produksjonskostnader og renter. Vi beholder grønt flagg og nøytral status
Fiskeri				<ul style="list-style-type: none"> Fremdeles høye fiskepriser og god etterspørsel, men økte kostnader og økte renter bekymrer for hvitfisk sektoren Pelagisk sektor har stabilt god inntjening Bedret lønnsomhet for fiskeindustrien, men marginene er lave 	<ul style="list-style-type: none"> God etterspørsel etter fiskeprodukter og gode salgspriser Evt. prispress på «high end» produkter Forventet lavere kvoter for hvitfisk sektoren i kombinasjon med økte kostnader og renteutgifter medfører skifte til gul status for denne og for fiskeri samlet sett
Offshore Service Fartøy				<ul style="list-style-type: none"> Fortsatt høy aktivitet og bedre rater Bedring i markedsbalanse både for subsea og supply Økte fartøyverdier Bedre marginer og økt kontantstrøm for rederiene 	<ul style="list-style-type: none"> 10% årlig investeringsvekst offshore neste 5 år Forventet god markedsbalanse framover for subsea og supply – for supply særlig for de største PSV fartøyene ESG fokus på lavutslippsteknologi Fortsatt positive utsikter
Bygg og anlegg				<ul style="list-style-type: none"> Fortsatt høy aktivitet, men veksten har stoppet opp Mer negativ stemning i Regionalt nettverk Særlig bolig- og fritidsboligsegmentet bekymrer, mens yrkesbygg så langt mindre påvirket - noe lavere aktivitet ventes Aktiviteten innen anlegg ventes opprettholdt 	<ul style="list-style-type: none"> Vi setter status for bolig- og fritidssegmentet til rød – tilnærmet bråstopp i aktiviteten framover Noe bedre utsikter både for næringsbygg og anlegg gjør at vi samlet sett beholder gul status med negative utsikter
Varehandel				<ul style="list-style-type: none"> Bruk av oppsparte midler gjorde at konsumet falt mindre enn forventet til tross for høy inflasjon og renteøkning – men konsumet vil falle i 2023 og sannsynligvis også i 2024 (Norges Bank antar nullvekst) Kapitalvarer er hardest rammet (bobil/bil/byggevarer, møbel) 	<ul style="list-style-type: none"> Varehandelsbedriftene vil rammes av redusert topplinje og økte kostnader – stort press på likviditet og lønnsomhet Men det vil fortsatt være store forskjeller mellom segmenter – kapitalvarer og «unødvendig forbruk» vil rammes mest
Nærings-eiendom				<ul style="list-style-type: none"> Fortsatt høy aktivitet i norsk økonomi og lav arbeidsledighet Økte renter og realrenter rammer lønnsomhet og aktivapriser Rekordlav kontorledighet i Trondheim og lav ellers i regionen Ingen vesentlig økning å spore for konkursnivået 	<ul style="list-style-type: none"> Varehandelssegmentet har svakest utsikter framover – økt usikkerhet også for utleie til hotell/restaurant, mens kontorsegmentet fortsatt har gode utsikter Vi beholder gul status med negative utsikter samlet sett

2

Makro

Fallende inflasjon er fortsatt høy og gir sentralbankene hodebry – vi tror at dagens rentenivå vil vare en god stund

Veksten bremser som forventet – stort fall i investeringer og nå vil vel forbruket omsider reduseres?

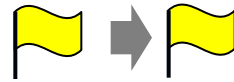
Arbeidsledigheten øker som forventet, men fra et lavt nivå

Makro:

Fortsatt økte renter – inflasjonen faller noe, men er fortsatt høy

Global og norsk vekst reduseres – ny økning av den norske rentebanen

Status

- Global vekst på 3% i 2023/24 – snitt etter 2000 på 3,8%
  - Vesentlig økt inflasjon bekjempes med økt rentenivå
  - Særlig svak vekst for OCED området (1,5%)
  - Særlig usikkerhet knyttet til Kina og dets eiendomssektor
- Ut fra siste prognose til Norges Bank unngår norsk økonomi resesjon, men veksten blir lav
  - BNP vekst på 0,3% i 2023 og lavere kapasitetsutnyttelse
  - Arbeidsledigheten øker, men er fortsatt lav (1,9%) – flere i jobb sammenlignet med 12 mnd. tilbake
  - Lavere arbeidsledighet i Trøndelag/Møre og Romsdal enn i landet for øvrig
- Økt rentenivå og høyere rentebane - igjen
  - Styringsrenten økt til 4,25% – toppen på rentebanen har blitt hevet med til 4,44% (en heving igjen ifølge Norges Bank)
  - Fallende kredittspreader generelt – men ikke for næringseiendom
- Noe sterkere, men fortsatt svak NOK
  - 2% sterkere enn for 3 mnd. siden – 5% svakere sammenlignet med ett år siden og 15% svekkelse siste 5 år

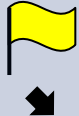

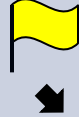
Utsikter

- Fortsatt stor global vekstusikkerhet
  - Energiprisene har kommet ned i Europa både som følge av tiltak på forsynings siden og en mild vinter – men hvordan blir 2024? Sannsynlig med større volatilitet framover
  - Økt internasjonal spenning rammer verdenshandelen og gir svakere globale vekstimpulser
  - Økt usikkerhet mht. utviklingen i kinesisk økonomi – som har særlig store utfordringer i sin eiendomssektor (som utgjør 25% av økonomien)
- Nedkjøling i norsk økonomi venter
  - Utsikter til lavere kapasitetsutnyttelse
  - Noe økt arbeidsledighet, men fra et historisk lavt nivå
  - Nedgang i konsumet
  - Kraftig nedgang i boliginvesteringene – og reduserte investeringer i foretak ekskl. olje og gass
  - Investeringer i olje og gass øker – noe oppjustert
  - Svak utvikling i konsum / vridning i konsum / utfordringer på enkelte eksportmarked vil ramme noen næringer særlig
  - Historisk svak NOK, men ingen garanti for at den kommer tilbake til «normale» nivå – den kan være varig svekket
- Økt usikkerhet og vi opprettholder negative utsikter

Makro:

Status og utsikter for driverne

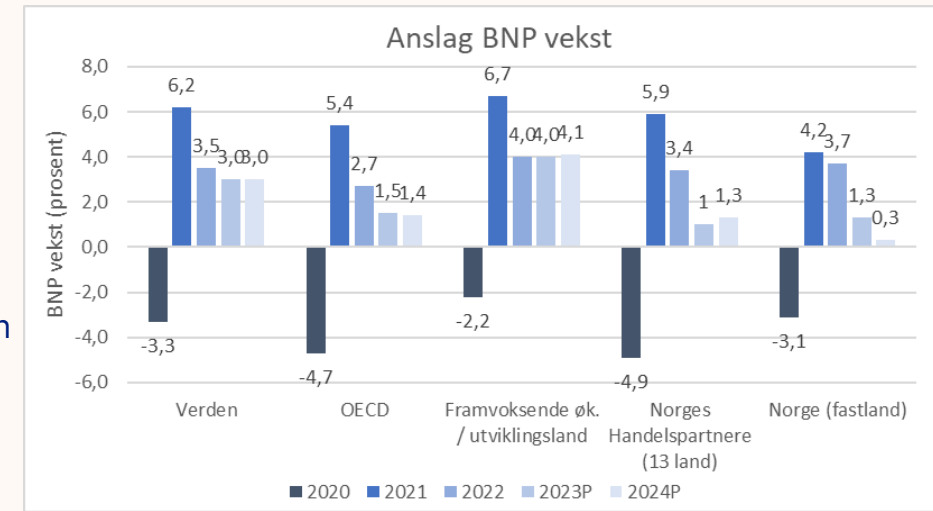
		1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter
Global økonomi				<ul style="list-style-type: none"> • Global vekstforventning på 3% i 2023/24 (om lag uendret) – som er lavere enn historisk snitt • Stor forskjell mellom OECD med 1,5% vs. framvoksende økonomier med 4% • Økt usikkerhet knyttet til utviklingen i Kina – store utfordringer i eiendomssektoren • Inflasjonen er på vei ned, men fortsatt langt over sentralbankenes målsetting • Sentralbankene ser ut til å være ferdig med rentehevingen – men kuttene kan drøye lengre enn antatt
Norsk økonomi	BNP			<ul style="list-style-type: none"> • Vekst på litt over 1% i 2023, men i 2024 er prognosen nede på 0,3% • Veksten bremses primært av svakere utvikling ute, lavere investeringer (særlig bolig) og svakere forbruk • Utvikling og utsikter er i tråd med forventede effekter av den pengepolitikken som føres for å bekjempe inflasjonen – risiko for «overshooting»; dvs. at rente økes for mye og vi får resesjon
	Investeringer og konsum			<ul style="list-style-type: none"> • Nedgang i privat konsum utsatt fra 2023 til 2024 pga. redusert sparing, men nå kommer den (-1,6% i 2024) • Forventet nedgang i boliginvesteringene med hele 15% i 2023 – og 5% ned i 2024; her smeller det.... • Reduksjon med 3% for foretaksinvesteringene – svakere lønnsomhet og redusert etterspørsel • Fortsatt drahjelp fra investeringer i olje/gass – forventet årlig økning på 6% i 2023/24
	Arbeidsmarkedet			<ul style="list-style-type: none"> • Fortsatt lav ledighet, men den har økt fra 1,7% til 1,9% i år og forventes ytterligere økt til 2,4% i 2025 • Knappheten på arbeidskraft har avtatt – ledigheten vil øke særlig i enkelte bransjer som bygg og anlegg • Lønnsveksten forventes å øke fra 4,3% i 2022 til 5,2% i 2023 og 4,6% i 2024 - minst....
	Rente			<ul style="list-style-type: none"> • Økt styringsrente til 4,25% og hevet rentebane med 1 ytterligere forventet heving – banen økt til 4,44% • Rentebanen økes som følge av høyere oljepris, økt inflasjon, høyere vekst nasjonalt og internasjonalt enn tidligere forventet – kun en noe sterkere NOK enn forventet trekker ned
	Valuta			<ul style="list-style-type: none"> • NOK 2% sterkere sammenlignet med juni mot importveid indeks – 5% svekkelse på 12 mnd. • Styrkingen skyldes nok større heving av de norske rentene vs. utlandet og høyere oljepris • En fortsatt relativt svak NOK er positivt for eksportindustrien, men gir utfordringer mht. importert inflasjon og kan gi høyere rentenivå • Lite som tilsier noen vesentlig styrking av NOK framover
Samlet vurdering				<ul style="list-style-type: none"> • Fortsatt svake vekstutsikter internasjonalt og veksten kommer ned i norsk økonomi som forventet • På tross av en nedkjøling forventes norsk økonomi å unngå en hard landing, men usikkerheten er stor • Enkelte bransjer/bransjesegmenter får utfordringer - og økt politisk risiko mht. rammebetingelser • Vi beholder samme status og utsikter som sist – økt risiko; primært på nedsiden

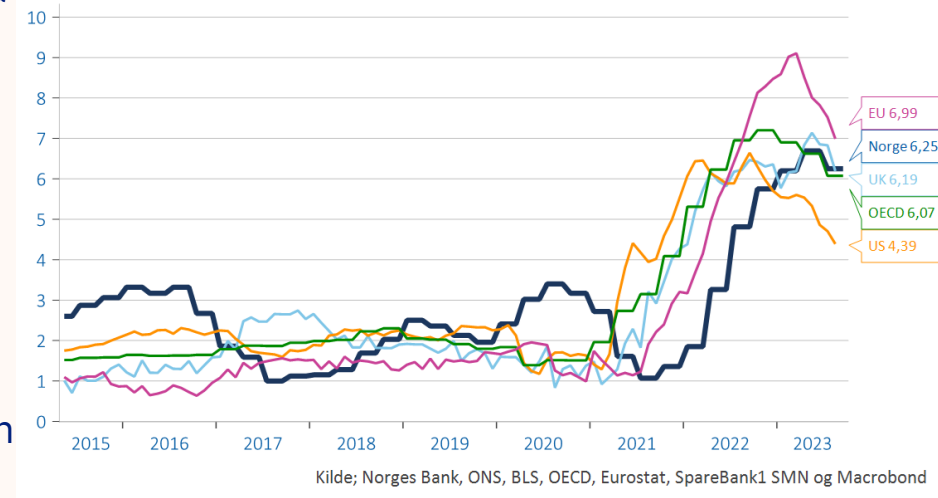
Global økonomi

Global vekst på et lavere nivå enn tidligere – små endringer i estimatene

- Verdensøkonomien forventes å vokse med 3,0% årlig i 2023-24 ihht. IMF
  - Under snittet på 3,8% i perioden fra 2000 – om lag samme nivå som for 6 mnd. siden
  - S&P Global forventer svakere vekst – 2,6% - og vekst på dette nivået framover
  - Vesentlig svakere forventet vekst i OECD området (1,5%) enn for framvoksende økonomier / utviklingsland (4%)
  - Enkelte land har store utfordringer med skyhøy inflasjon og sterk svekkelse av valutakursen
  - For Norges viktigste handelspartnere er forventet vekst svak - litt over 1% neste år
- Økende usikkerhet knyttet til utviklingen i Kina
  - Høy gjeld og økende mislighold i eiendomssektoren som utgjør mer enn 25% av kinesisk økonomi
  - Svakere eksport og fallende industriproduksjon – bl.a. som følge av lavere etterspørsel fra USA og Europa; økende politiske spenninger
- Inflasjonen er på vei ned, men nivået er fortsatt langt over sentralbankenes mål og kan vise seg å bli svært gjenstridig
  - Energi- og matpriser er på vei ned, men økte geopolitiske spenninger øker produksjonskostnadene globalt – varer produseres ikke nødvendigvis der det er billigst
  - Inflasjonen presses opp av økende lønnsvekst
  - Det er derfor vesentlig risiko for at rentene forblir på dagens nivå en god stund
- Det ser ut som sentralbankene i det store og hele er i ferd med å avslutte hevingen av styringsrentene
  - Men det er fortsatt risiko for at pengepolitikken har blitt/blir for stram som følge av kampen mot inflasjonen og at det medfører resesjon i deler av den globale økonomien

Kjerneinflasjon Norge sammenlignet med andre land

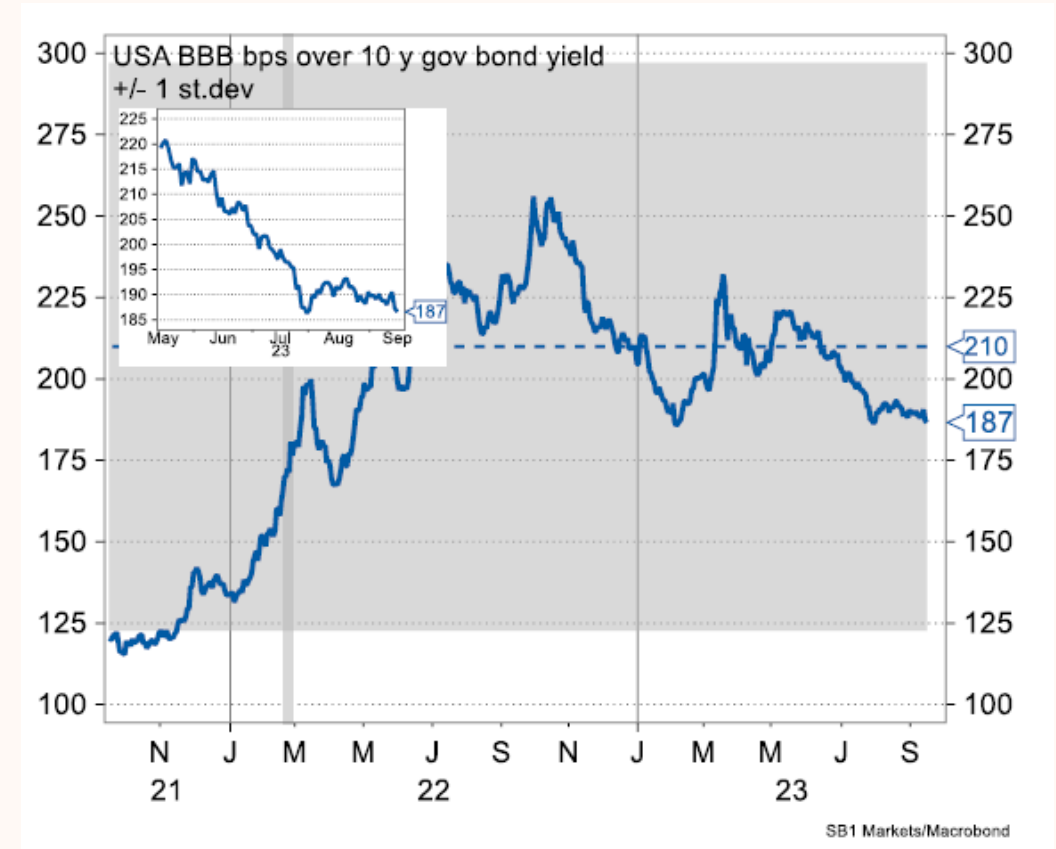

Kilder: IMF, S&P Global, SSB Norges Bank, Macrobonds,

Den finansielle uroen som vi opplevde tidligere i år er dempet Kredittspreadene er på vei ned – men økning for næringseiendom

- Økt finansiell uro tidligere som følge av at flere banker «møtte veggen»
  - Silicon Valley Bank i USA – «bank run» som følge av svak risikostyring og manglende regulering
  - Credit Suisse overtatt av UBS
- Men som forventet unngikk vi en omfattende bankkrise
- Generelt har kredittspreadene blitt redusert de siste månedene og er tilbake til nivåene rundt årsskiftet
- Men det er blitt tøffere for næringseiendom som Norges Bank påpeker i siste PPR 3/23:

«Finansieringsforholdene er mer krevende for foretak innen næringseiendom der risikopåslagene har steget litt videre fra allerede høye nivåer»

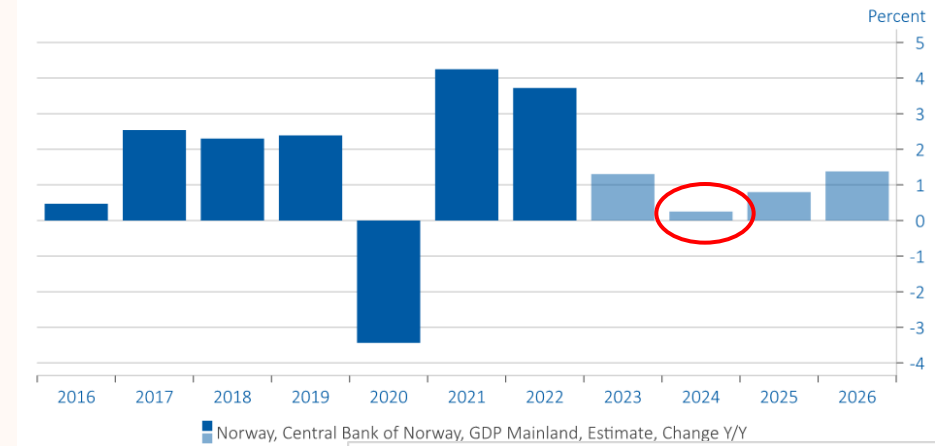
Kilder: SpareBank 1 Markets, Macrobonds, Norges Bank

Norsk økonomi: Utvikling i BNP / vekst

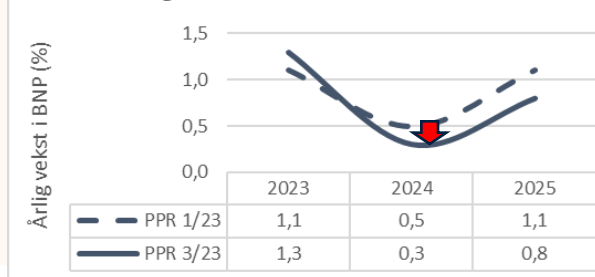
2023 bedre enn fryktet, men veksten i 2024-25 blir svak

- Oppgangen etter pandemien kom raskere enn Norges Bank ventet og med betydelig høyere inflasjon
  - Som har medført økte styringsrenter og reduserte vekstutsikter
- Lavere vekst i 2023 enn normalt, men dog høyere enn fryktet
- Men vekstutsiktene for 2024-25 er vesentlig redusert, anslaget for 2024 er ikke langt fra nullvekst og produksjonsgapet er mer negativt neste 2-3 år. Årsakene er hovedsakelig:
  - Svakere vekstimpuls fra Norges viktigste handelspartnere
  - Lavere bolig- og foretaksinvesteringer
  - Lavere privat konsum
- I positiv retning trekker fortsatt økte oljeinvesteringer og en eksportindustri som fortsatt forventes å klare seg brukbart som følge av en fortsatt svak norsk krone
  - Men enkelte eksportsegment påvirkes negativt av lavere etterspørsel
  - Reiselivsnæringen nyter godt av den svake krona, men vil merke svakere innenlandsk etterspørsel som følge av økte levekostnader
  - Økt politisk risiko mht. rammebetingelser for næringslivet som følge av behov for strammere finanspolitikk der endring i skattenivå og – regler fort blir et virkemiddel
- Det som venter oss er dog ingen «ordinær» lavkonjunktur – det er en villet oppbremsing for å få bukt med en altfor høy inflasjon
  - Kan derfor ikke møtes med en tradisjonell motkonjunkturpolitikk som i seg selv vil være inflasjonsdrivende -> kan ikke forvente vesentlig økning i offentlig etterspørsel
  - Usikkerheten er betydelig mht. om «rentemedisineren» treffer – hvis Norges Bank tar/har tatt i for mye er det betydelig risiko for resesjon

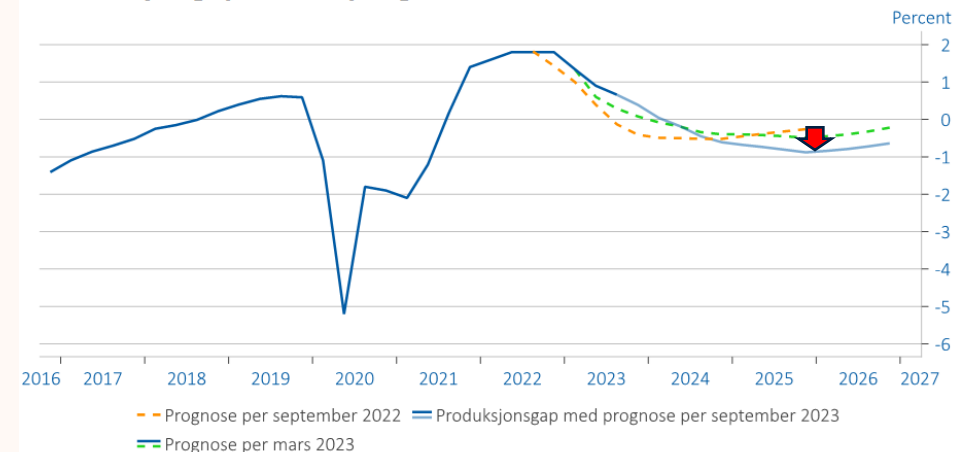
BNP Fastlands-Norge. Prognose Norges Bank 2023-2026

BNP vekst i Fastlands-Norge
Endring i estimat fra 1. til 3. kvartal 2023

Produksjonsgapet med prognose

Kilde; Bank of Norway (Norges Bank), SpareBank1 SMN og Macrobond

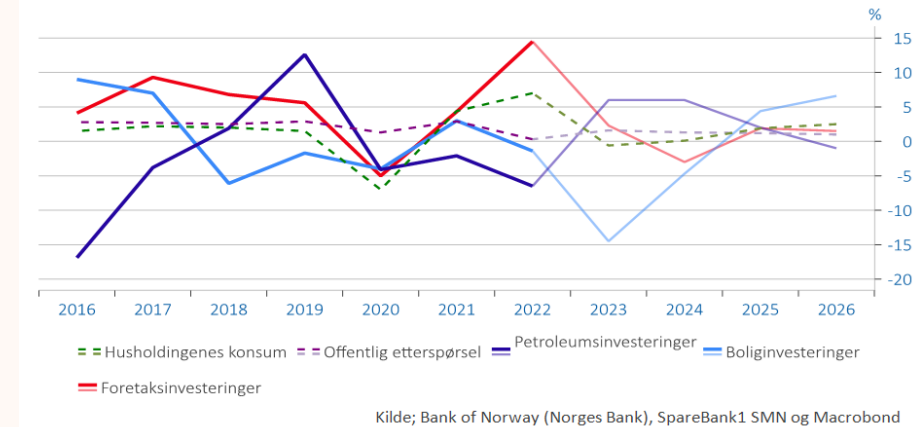
Kilde: Norges Bank, Macrobonds

Norsk økonomi: Investeringer og konsum

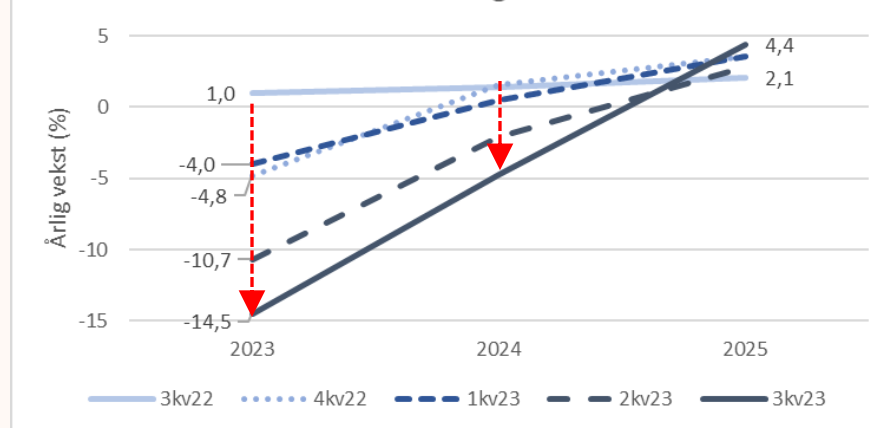
Historisk fall i boliginvesteringer i 2023 (-15%) og nå faller også forbruket

- Den ventede nedgangen i privat konsum har latt vente på seg som følge av bruk av oppsparte midler, men nå kommer den
  - Om lag samme nivå i 2023 som 2022, men forventet nedgang på 1,6% i 2024
- Norges Bank har vært for optimistisk i sine anslag for utvikling i boliginvesteringer
  - Nå er fallet i 2023 anslått til 15% og det forventes ytterligere et fall på 5% i 2024
  - Driverne er økt rentenivå og økning i bygge- og materialkostnader som gir utfordringer både mht. etterspørsel fra forbrukerne og lønnsomhet i prosjektene
  - Lav aktivitet mht. bygging av nye boliger vil isolert sett bidra til å holde prisnivået på brukte boliger oppe
- For foretaksinvesteringene ekskl. olje/gass forventes svak vekst i inneværende år, men fall på 3% neste år
  - Generelt er det bidrar kostnadsvekst, økt rentenivå og svakere forbruk til svakere lønnsomhet og dermed redusert investeringsvilje og -evne
  - Sterk utvikling i 2022 primært som følge av økning innenfor tjenesteyting, men iht. Regionalt nettverk er utsiktene her svakere
  - Investeringsnivået holdes i noen grad oppe av behov for klima- og energiomstilling
- Vekst i olje/gass investeringer på 6% årlig i 2023-24
  - En rekke nye utbyggingsplaner ble levert i 2022 som gir vekst framover
  - Noe økte anslag i 2024 – og økt oljepris gir grunnlag for oppjusterte anslag framover
- Bommer Norges Bank igjen?
  - Effekten av gjennomførte og signaliserte renteøkninger har vist seg vanskelig å estimere
  - Vi tror det er vesentlig risiko for at utviklingen i 2024 blir svakere enn Norges Bank ser for seg både mht. utviklingen i investeringer og forbruk

Etterspørselsprognoser fra Norges Bank. Årlig vekst.

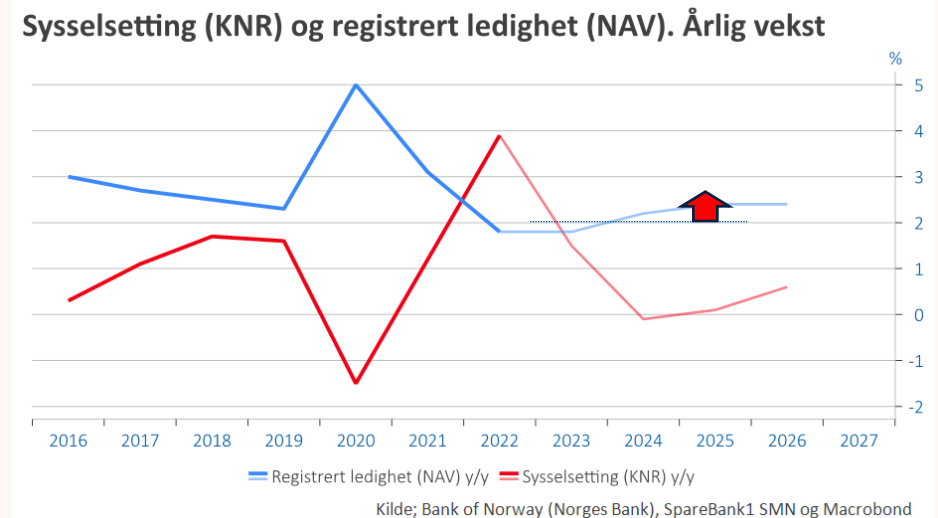
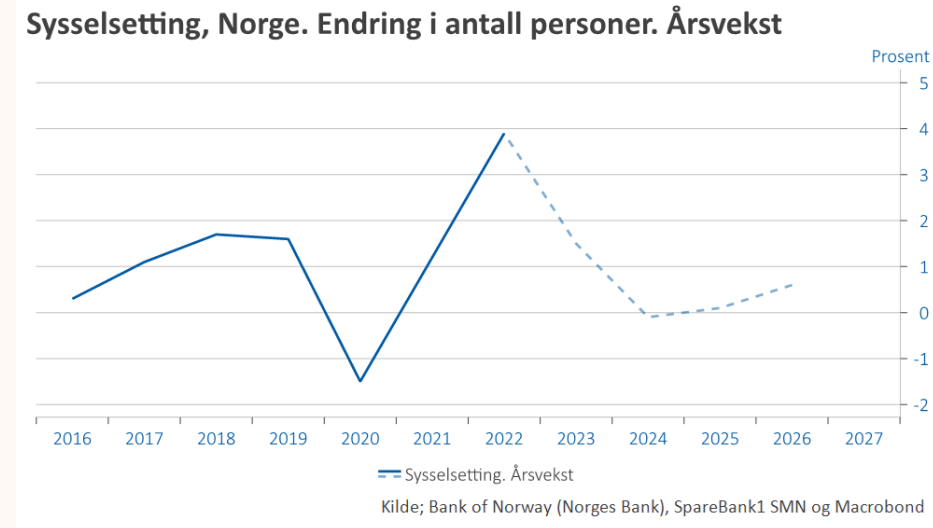
Norges Banks anslag for vekst i boliginvesteringer er endret vesentlig siste år.....

Norsk økonomi: Arbeidsmarkedet

Ledigheten er fortsatt lav og andelen av befolkningen som er i jobb er høy – men presset i arbeidsmarkedet avtar og ledigheten vil øke

- Fortsatt lav arbeidsledighet og høy sysselsetting
  - Arbeidsmarkedet er sterkere enn man kunne forvente – i andre kvartal var det 47.000 flere i jobb enn på samme tid i fjor
  - Større økning i sysselsetting enn produksjon – så produktiviteten er redusert
- Arbeidsledigheten har nå begynt å øke
  - Registrert ledighet pr. august 2023 var 1,9% - opp 0,2%-poeng fra februar (som var historisk lavt)
  - Vi må helt tilbake til 2008 for å finne tilsvarende lave nivå
  - Forventes å øke til 2,4% i 2025 (noe oppjustert)
  - Særlig innenfor bygg og anlegg forventes vesentlig økning
- Knappheten på arbeidskraft har avtatt
  - Færre ledige stillinger, men det er fortsatt en god del – på nivå med nivået før pandemien
- Lønnsveksten har økt og forventes å øke ytterligere
  - Lønnsvekst på 4,3% i 2022 – forventningen for 2023 er 5,2% (opp fra 5,1%) og for 2024 4,6%
  - Presses opp av generelt høy inflasjon, økt rentenivå og fortsatt knapphet innenfor enkelte sektorer
  - Dras ned av forventet økende arbeidsledighet innenfor enkelte sektorer
- Vi vurderer at det er vesentlig risiko for høyere lønnsvekst enn det Norges Bank legger til grunn som følge av fortsatt stramhet i deler av arbeidsmarkedet og at det vil bidra til høyere inflasjon og høyere renter framover enn Norges Bank sine prognoser

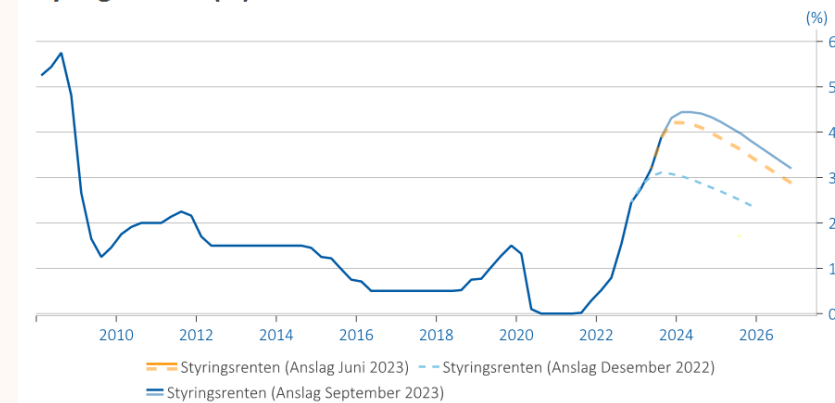

Norsk økonomi: Rente

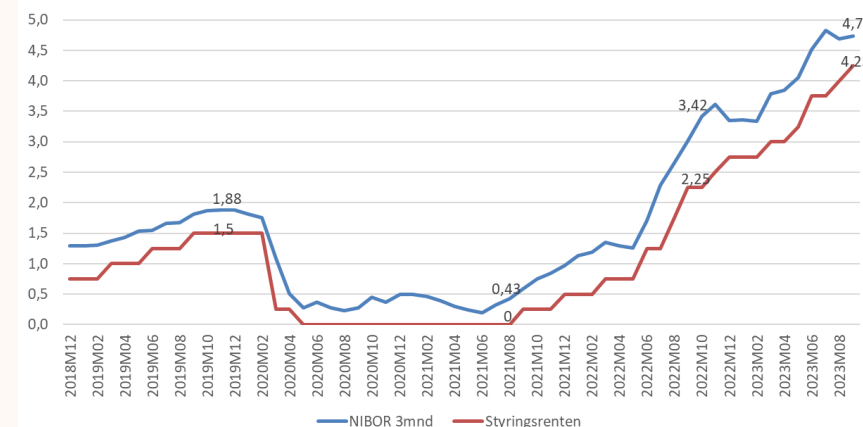
Norges Bank viser muskler: 1,25%-poeng renteheving siden mars i år og på ny er rentebanen hevet – NIBOR 3mnd har økt med 4,3%-poeng på to år.....

- Økt styringsrente til 4,25% per september 2023
  - Norges Bank varslet ytterligere en renteheving i desember i år
  - Rentetoppen er hevet med 23 punkter siste kvartal til 4,4% - siste 12 mnd. er rentetoppen økt med 1,3%-poeng
- Rentebanen er hevet som følge av økt oljepris, sterkere pris- og lønnsvekst, samt sterkere innenlands etterspørsel og høyere vekst hos våre handelspartnere enn Norges Bank hadde forventet
  - Det som trekker ned er sterkere NOK enn det Norges Bank hadde lagt til grunn
- De lange rentene har økt - 10 års swap rente i NOK økt med 1%-poeng siden mars i år
  - Klar indikasjon på at vi må forvente et høyere rentenivå framover enn tidligere prognoser
- Realrentene har økt – rentebanen heves mer enn økningen i anslag på kjerneinflasjon
  - Dårlig nytt for næringsseidom
- Norges Banks inflasjonsmandat («...lav og stabil inflasjon...over tid nær 2 prosent...») betyr at kamp mot inflasjonen er helt sentral i pengepolitikk og dermed rentenivå
  - Men denne kampen er krevende.....
  - Inflasjonsøkningen ble trigget av forsyningskjeder som knirket etter pandemien og økte energi- og råvarepriser som følge av krigen i Ukraina
  - Men de største utfordringene framover kommer fra økt lønnspress (som kompensasjon for høy inflasjon) og bedriftenes behov for økte marginer; sistnevnte både som følge av økte kostnader og fallende etterspørsel
  - Og i tillegg vil en svak NOK også helle bensin på inflasjonsbålet...
- Vi tror det er vesentlig risiko for at dagens rentenivå må beholdes lenger enn det som Norges Banks nåværende prognose tilsier

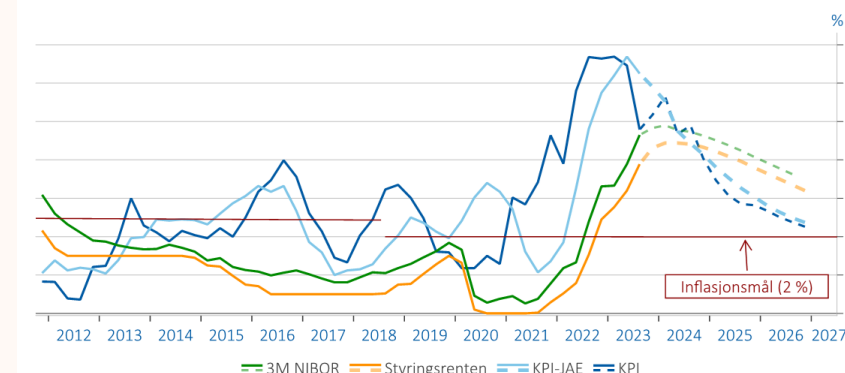
Styringsrenten (%)

NIBOR 3 mnd vs. Styringsrenten

Inflasjonen (KPI og KPI-JAE, årsvekst), styringsrenten og 3M NIBOR

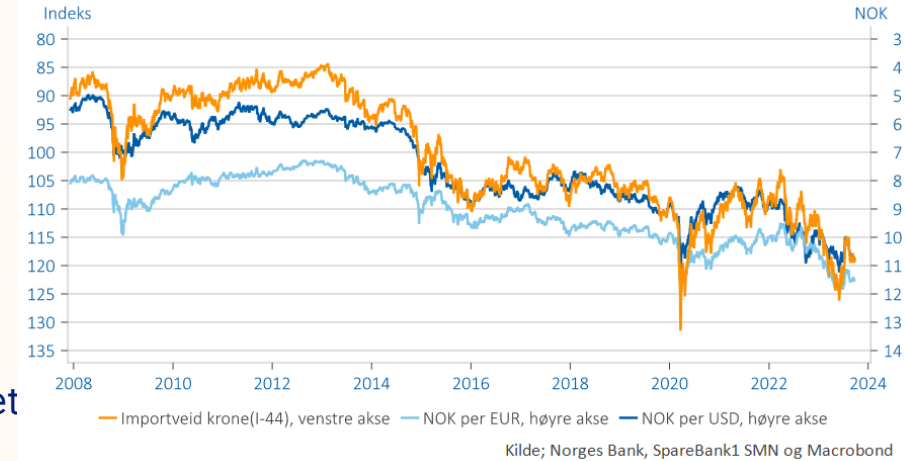

Norsk økonomi: Valuta

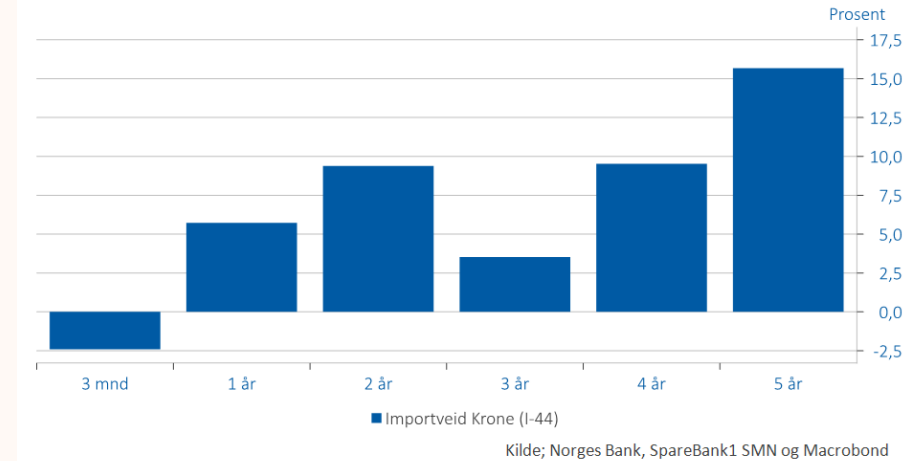
NOK har styrket seg siste 3 mnd med 2% - men svekket med 5% siste år

- NOK 2% sterkere pr. september 2023 enn pr. juni 2022 målt mot en importveid indeks
  - Større renteøkninger i Norge enn i andre land og økt oljepris er nok vesentligste bidragsyttere
- Men ser vi 1 år tilbake er NOK svekket med 5% - i et 5-års perspektiv er NOK svekket hele 15% mot den importveide prisindeksen
  - Dette gir både gode vilkår for den norske eksportindustrien og bidrar vesentlig til økt inflasjonsnivå i Norge
- Norges Bank forventer en liten kronestyrkelse fra dette svake nivået, men her er usikkerheten stor
- Det er forhold som kan tilsa at den norske kronen kan være varig svekket
  - Det grønne skiftet medfører at inntekter fra olje/gass virksomheten blir lavere framover noe som påvirker NOK som en «oljevaluta» negativt
  - Det kan synes som det har blitt mindre attraktivt å investere i Norge – bl.a. som følge av svekket konkurransevne over tid, svak produktivitetsvekst, økt offentlig andel av norsk økonomi og norsk skattepolitikk (formuesskatt og mindre forutsigbarhet)

Utvikling i valutakurser

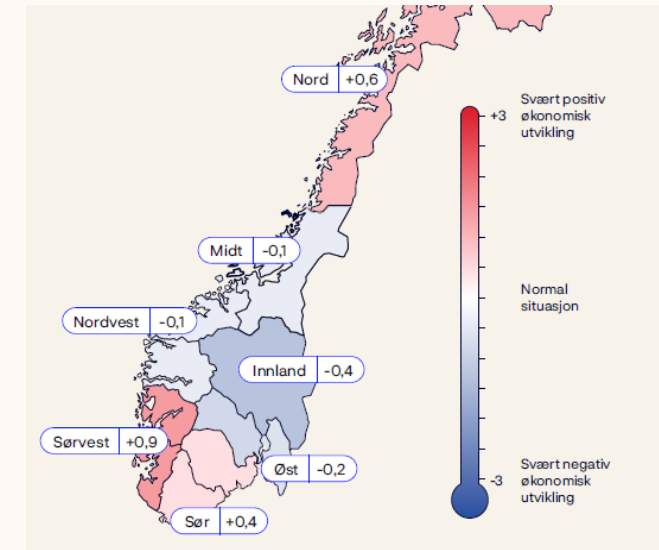
Endring i importveid Krone til i dag

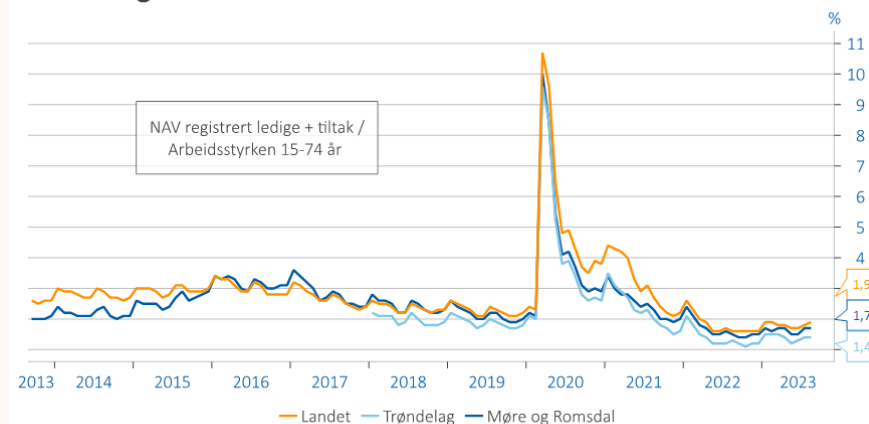
Vår region (Trøndelag og Møre og Romsdal): En temperaturmåling og en kikk på arbeidsmarkedet

På tross av mørke skyer er bedriftene i vår region relativt komfortable mht. utsiktene

- Bedriftene i regionalt nettverk har tallfestet egen økonomisk situasjon (etterspørsel, lønnsomhet og utsikter) i en skala fra -3 til +3 der 0 indikerer en normalsituasjon. Her ligger bedriftene i vårt område på nøytralt / svakt negativ – utsiktene vurderes som bedre enn bedriftene på Østlandet/Innlandet
  - Balansert nærings sammensetning i vårt markedsområde
- Konkursutvikling er da også flatere i Trøndelag og Møre og Romsdal sammenlignet med landet for øvrig – antallet konkurser er på vei opp, men fortsatt under nivået før koronapandemien
- Arbeidsmarkedet er fortsatt godt der ledigheten er på et lavt nivå og under landsgjennomsnittet

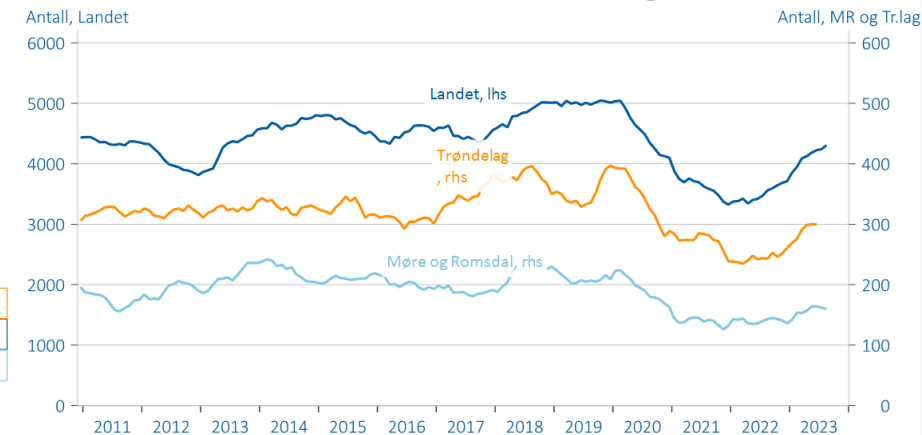

NAV Ledighetsrate

Kilde; NAV, SpareBank1 SMN og Macrobond

Konkurser, rullerende 12 måneder. Alle næringer

Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

3

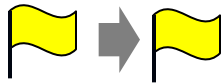
Landbruk

Likviditet er den største utfordringen - bøndene må over kneika og gjenopprette stabilitet

Landbruk:

Likviditet er den største utfordringen. Markedsbalansene er ganske bra.

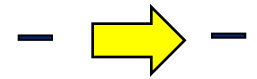
Status

- Godt salg og gode markedsbalanser
  - Bra kontroll på produksjonsmengde etter etterspørsel
  - Tiltak for å bedre markedsbalansen på egg fungerer.
- Kostnadsøkningene rammer jordbruket
  - Investeringer i nybygg er krevende. Investeringstilskudd til bygg av melkefjøs ble økt til inntil 5 mill fra 01.07.23 for å stimulere til investeringer på melkebrukene.
  - Jordbruksoppgjøret var relativt godt. Melkeproduksjon er prioritert.
  - Renteøkninga vil kjennes for fullt fremover. Økte renter vil føre til lavere arbeidsvederlag.
- Pandemi og krig gir økt fokus på matsikkerhet og –beredskap
- 2023 har vært ganske bra for landbruket i Trøndelag og Møre og Romsdal
  - Vekstsesongen har vært bra med gode avlinger de fleste steder
  - Likviditetsutfordringene forventes å ta seg opp i løpet av høsten og vinteren.
- Økt trykk fra alle hold for å få til en bærekraftig matproduksjon

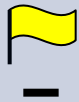

18

Utsikter

- Gode markedsutsikter, viktig med markedsbalanse
  - Sterk norsk preferanse.
  - Salg av lokalmat har økt over tid, men kan falle nå når privatøkonomien blir strammere.
  - Opplever at markedsregulator har god kontroll på markedsbalansen. Overskuddet av egg er under bedring.
  - Matsikkerhet og –beredskap blir viktigere.
- Få store prosjekter på gang, noe som er naturlig gitt kostnadssituasjonen.
- Likviditeten er stram, og landbruket må tilpasse seg nytt kostnadsnivå
  - Spørsmålet er om inntektssida følger godt nok etter. Dette er i stor grad en politisk prioritering.
- Landbruket har påtatt seg en stor oppgave i å redusere klimagassutslippene med 5 mill tonn CO2 ekvivalenter innen 2030. Denne omstillingen vil kreve mye av bøndene.
- Hovedoppgaven til landbruket fremover blir å produsere nok mat på en så bærekraftig måte som mulig.

Landbruk: Status og utsikter for segmenter

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter
Melk			<ul style="list-style-type: none"> • Produksjonen kunne øke i løpet av året, og forholdstallet ble endret fra 0,95 til 0,99. • God lønnsomhet for de etablerte med oppdatert driftsapparat. Melk prioritert i jordbruksoppkjøret. • Mange som må investere, men små- og mellomstore bruk sliter med å få god nok lønnsomhet.
Storfe			<ul style="list-style-type: none"> • Salget lavere enn prognosen, og pris tas ned for å stimulere salget. Forventet overskudd på 7.000 tonn ved årsskiftet. Tilførselsprognosen svært usikker pga. førsituasjonen etter tørke og flom (ikke i Trøndelag). • Marginal økonomi hos aktører i oppstartsfasen.
Svin			<ul style="list-style-type: none"> • God markedsbalanse og gode priser på gris for 3. år på rad, men prisnedgang siste halvår grunnet overskudd av gris. • Mangel på smågris kan bli en utfordring. Trøndelag trenger flere smågrisfjøs. • Stort etterslep på investeringer i driftsbygninger.
Egg			<ul style="list-style-type: none"> • Skjør markedsbalanse, bør ikke komme nyetableringer. • Svak lønnsomhet for de nyinvesterte, men bedring i økonomien for eksisterende produsenter grunnet økt pris etter at reguleringstiltakene nå har begynt å virke.
Kylling			<ul style="list-style-type: none"> • Økt forbruk - behov for mer kylling. God økonomi p.t. • Endret standard for arealkrav hos Norsk Kylling gir også behov for mer produksjonsareal. • Nortura trekker seg fra bygging av nytt slakteri. Norsk Kylling og Ytterøykylling overtar produsenter.
Sau/Lam			<ul style="list-style-type: none"> • God markedsbalanse etter overdekning i flere år. • Antallet sau er på riktig nivå.
Frukt/grønt			<ul style="list-style-type: none"> • Bra vekstsesong med gode avlinger. Innhøstingsforholdene blir da avgjørende for om det kan bli et godt år. • Det forventes god etterspørsel etter norske varer fremover.
Samlet vurdering			<ul style="list-style-type: none"> • Gode markedsbalanser totalt sett, men noe mer utfordring med storfe og gris enn i første halvdel av 2023. Egg er i bedring, tiltakene fungerer. • Likviditeten er stram, og landbruket må tilpasse seg nytt kostnadsnivå. • Spørsmålet blir om inntektssida følger godt nok etter. Dette er i stor grad en politisk prioritering. Matberedskap og matsikkerhet er viktig!

Melk:

Mer behov for melk enn antatt fra starten av året 2023.

Markedsregulator Tine satte ved inngangen av året et forholdstall på kvotene på 0,95 for 2023. Det vil si at produsentene ikke får produsere mer enn 95 % av sin grunnkvote. Dette er et grep for å hindre overproduksjon.

Etterspørselen etter melk ble utover våren noe høyere enn det som lå til grunn da kvotene for 2023 ble fastsatt i november 2022. I tillegg har melkeinngangen vært noe lavere. Forholdstallet for kumelk ble i juni derfor øket til 0,99 for 2023.

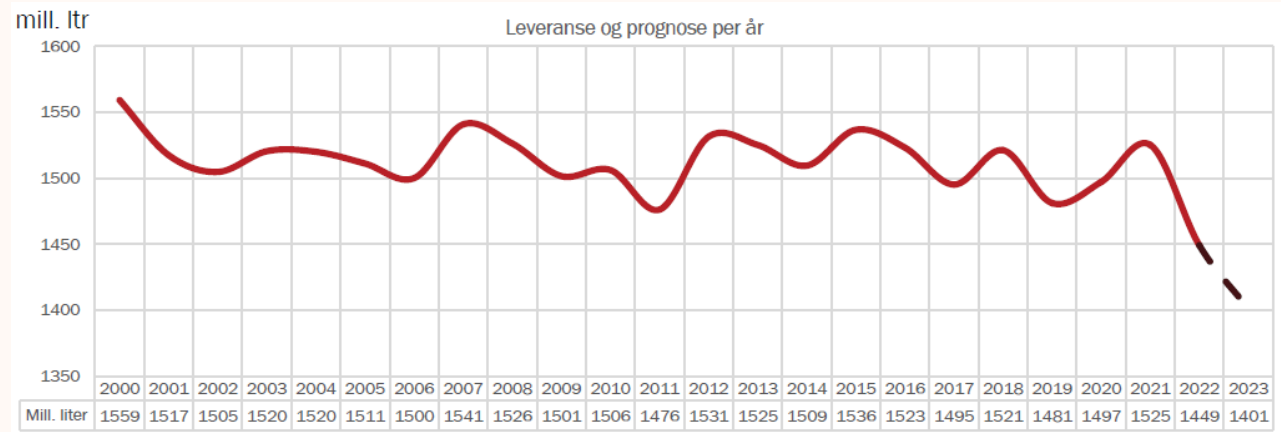
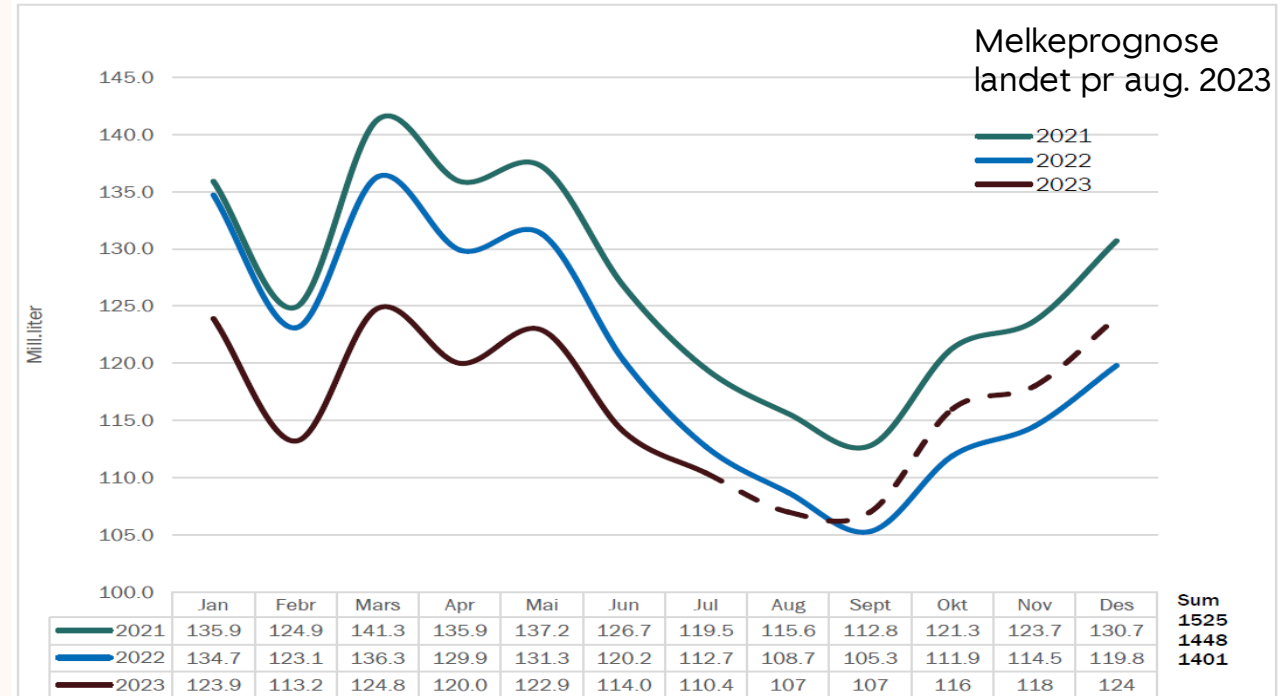
Etter økt forholdstall vil forventet volum bli på 1 401 mill. liter melk. Dette gir en kvotefylling på 89,4%.

Det er foreløpig usikkert hvordan etterspørselen etter melk vil bli i 2024, industrien har ikke gitt noe signal om behovet. Pr nå antar Tine at forholdstallet for 2024 vil ligge på 0,99.

Kvotestystemet er velfungerende, men kvoteprisen er historisk høy. Snittpris har ligget på kroner 14-15 kr i 2022, og leie på 1 kr. Dette er på vei ned, og både leie og kjøpspris er synkende.

Tine ga fra januar 2023 2 øre mer for melk produsert av bønder som har logget seg inn i Landbrukets Klimakalkulator og fått en beregning på gårdens klimagassutslipp.

I Jordbruksoppgjøret i år (2023) ble kvotetaket senket fra 900 000 liter til 700 000 liter (350 000 liter for geit). De som har høyere kvote får den med seg videre.

Kilde: tine.no

Melk: Økonomi

Melkeprodusentene fikk, som forventet, et løft i årets jordbruksoppgjør. Bakteppet for denne prioriteringen er svak økonomi og omstilling til løsdriftsfjøs innen 2034. Målprisen ble øket med 33 øre. Dette tilsvarer Bondelagets krav, og er det samme som markedsregulator Tine ba om.

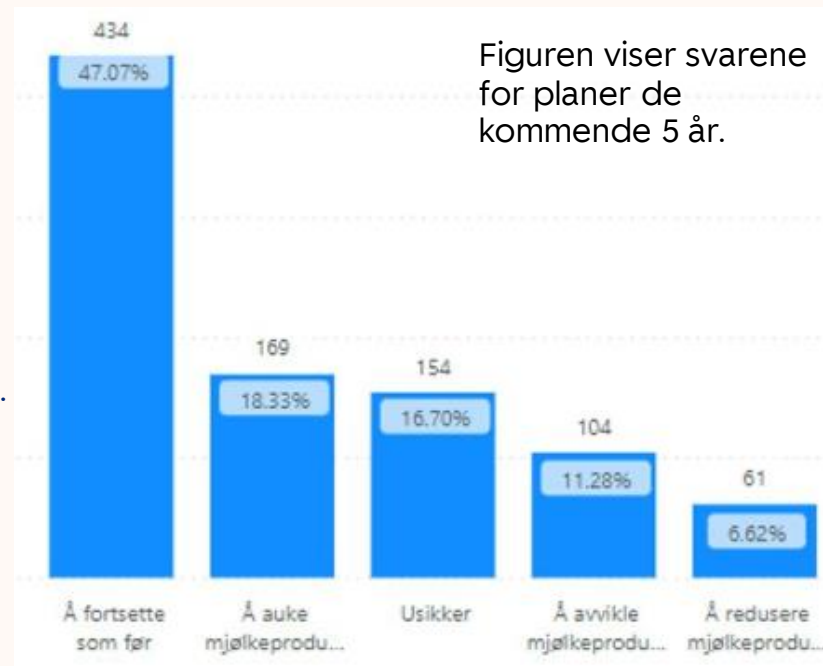
Jordbruksavtalen øker også investeringsmidlene (IBU-midler) med 70 mill. til totalt 1 220,5 mill. i 2024, og det er bruk med inntil 30 kyr skal prioriteres ved investeringer innen melkeproduksjon. Maksimal tilskuddssats økes fra 35% til 50%, og øvre grense for tilskudd settes til 5 mill. for investeringer til løsdrift. Endringene ble satt i kraft fra 1. juli 2023, og går fram til 2034. Dette gjør det mulig for flere melkeprodusenter å investere.

På lengre sikt vurderes lønnsomheten å stige i takt med at løsdriftskravet nærmer seg. I tillegg vil lønnsomheten stige gjennom at det oppnås en bedre markedsbalanse når bås-produsenter velger å slutte i stedet for å bygge.

Lønnsomheten har vært utfordret de siste to årene, selv med pandemien. Dårlig lønnsomhet kommer av en ekstraordinært høy kostnadsvekst (særlig på viktige innsatsfaktorer som kunstgjødning, drivstoff, strøm, plast, og maskiner/redskaper), samtidig med at TINE ikke har økt målprisen tilstrekkelig. Prisen på melk i EU har nå passert norsk pris.

Det er store variasjoner på dekningsbidrag mellom melkeprodusentene. Kvalitet blir belønnet, eksempelvis fett og protein. Dyktige produsenter har hatt lønnsomhet tross kostnadsøkning.

Det vil fortsatt være en strukturendring i næringen mot færre og større bruk. Mange av de små båsfjøsene vil ikke være i stand til å ta de investeringene som kreves. Det vil sannsynligvis føre til en reduksjon av den totale produksjonen av melk på landsbasis. I tillegg vil manglende investeringer gjøre at de etablerte, utbygde produsentene blir viktigere for å møte etterspørselen.

Høsten 2022 gjennomførte Tine en spørreundersøkelse blant sine produsenter om deres fremtidsplaner. 922 produsenter svarte, dvs. 32%.

Knapt 2/3 av melkeprodusentene vil øke produksjonen eller fortsette som før de neste 5 årene, mens 17% vil redusere produksjonen eller avvikle. Viktige årsaker til avvikling er dårlig økonomi, krav om fødebinge, ingen til å ta over drifta eller ønske om annen tidsprioritering.

Tendensen er at fylker med tradisjonelt høyest produksjon, Trøndelag og Rogaland, vil øke sin andel av totalproduksjonen.

Storfe: Prisen på storfe er redusert for å bidra til økt salg.

Prognosen for hele 2024 viser en underdekning på om ca. 3 500 tonn isolert for året.

Markedssituasjonen i 2024 vil bli preget av store reguleringslager i inngangen til året. Det er usikkert hvor mye fôrsituasjonen etter tørke og flom vil påvirke slaktingen i høst og hvor stort reguleringslageret blir.

Det prognoseres en økning i engrossalget av storfe på 2% i 2024, mens produksjonen ventes å gå ned med ca. 4%. Dette skyldes hovedsakelig nedgang i kutallet som gir færre kalver som igjen reduserer tilførslene av okser og kviger til slakt. Lavere produksjon vil bidra til å selge ut mye fra reguleringslageret fram til høsten 2024. I tillegg vil det være nødvendig å ta ned produksjonen ytterligere i en periode.

Storfeprodusentene oppfordres til å levere lettere slakt fra januar 2024.

- Lønnsomheten i spesialisert kjøttproduksjon er etter redusert pris nå i høst noe lavere enn før i år. Det er lite nyetableringer i markedet. Det er tøft å starte opp da dette krever mye kapital og tilgang på fôrareal.
- Forbruket har gjennom mange år gått oppover, men vi forventer noe redusert etterspørsel som følge av klimagassutslippene forbundet med produksjon av rødt kjøtt.
- Framtidig kumelkbehov og utviklingen i melkemengde per ku avgjør i stor grad hvor mye kjøtt som kommer fra melkesektoren, og dermed hvor stort behov det er for ren storfekjøttproduksjon gjennom ammekyr. Kanskje vil nedgang i melkekubesetningene være nok for å redusere produksjon etter etterspørselen.
- For å få storfekjøttproduksjonen mest mulig bærekraftig er det sannsynlig at bruken av utmarksbeiting vil øke, og at det blir produsert mer storfekjøtt uten bruk av kraftfôr. Det kraftfôret som brukes må være norskprodusert.

Prognose 2023 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Reg.lager 1.1.23 *)
Storfe/kalv	89 700	- 2 %	9 000	96 500	- 7 %	+ 2 200	4 877
Lam	17 900	- 2 %	1 150	18 300	- 4 %	+ 800	0
Sau	5 000	+ 1 %		4 500	- 11 %	+ 500	0
Gris	130 900	- 2 %	1 300	128 500	- 7 %	+ 3 600	231
Egg	65 900	+ 1 %	500	66 600	+ 2 %	- 200	

*) Reguleringslager ved starten på året inngår ikke i markedsbalansen for 2023.

Prognose 2024 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Prognose reg.lager 1.1.24 *)
Storfe/kalv	86 000	- 4 %	9 000	98 500	+ 2 %	- 3 500	7 000
Lam	17 500	- 2 %	1 100	18 900	+ 3 %	- 300	800
Sau	4 800	- 4 %		4 800	+ 7 %	0	500
Gris	130 600	- 0 %	1 550	131 000	+ 2 %	+ 1 200	3 800
Egg	66 800	+ 1 %	600	67 500	+ 1 %	- 100	

Kilde: nortura.no

Svin: Redusert pris for å bidra til økt salg.

Prognosen for svinekjøtt i vår viste god markedsbalanse med et lite underskudd på 1 600 tonn i året 2023 som helhet. Det var bra salg av produkter av svin først på sommeren, men lavere enn forventet i juli og august. Prisen på gris er nå redusert for å bidra til økt salg, og det prognoseseres en økning i salget på 2% i 2024. Det ventes en overdekning på 3 600 tonn inneværende år og ca. 1 200 tonn i 2024. Prognosen viser tilnærmet uendrede tilførsler i 2024. Det er derfor nødvendig med tiltak for å redusere produksjonen.

Nortura har bedt Bondelaget etablere Produsentråd Gris for å forsterke 4 tiltak:

1. Oppfordre til fortsatt reduserte slaktegrisvekter.
  2. Oppfordre til frivillig å redusere bedekningene med 5% for å ta ned produksjonen.
  3. Oppfordre de produsentene som har midlertidig konsesjon om å tilpasse seg nytt konsesjonsregelverk tidligere enn fristen.
  4. Oppfordre alle svineprodusenter som produseres smågris, og som har planlagt sanering til å registrere dette.
- I likhet med storfe ventes det innenlandske salget av svinekjøtt å gå tilbake til nivået før pandemien.
  - Stort investeringsbehov, ca. 70% av dagens grisefjøs må oppgraderes som en følge av slitasje og behov for bedre leveforhold for grisen. Det er også investeringsbehov knyttet til omlegging til SPF-gris (står for spesielt patogenfri, og betyr at grisen er fri for en rekke sykdommer).
  - Fra 2024 vil det ikke lengre være lov å drive med engangspurker. Svineprodusenter som har hatt et slikt driftsopplegg vil etter 2024 få en lavere produksjon av smågris. For Trøndelag vil en reduksjonen i produksjon hos disse produsentene tilsvare 5 konsesjoner, altså 5 smågrisekjøper. For at slaktegrisprodusentene skal klare å ha nok gris må det nye fjøs opp.

Prognose 2023 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Reg.lager 1.1.23 *)
Storfe/kalv	89 700	- 2 %	9 000	96 500	- 7 %	+ 2 200	4 877
Lam	17 900	- 2 %	1 150	18 300	- 4 %	+ 800	0
Sau	5 000	+ 1 %		4 500	- 11 %	+ 500	0
Gris	130 900	- 2 %	1 300	128 500	- 7 %	+ 3 600	231
Egg	65 900	+ 1 %	500	66 600	+ 2 %	- 200	

*) Reguleringslager ved starten på året inngår ikke i markedsbalansen for 2023.

Prognose 2024 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Prognose reg.lager 1.1.24 *)
Storfe/kalv	86 000	- 4 %	9 000	98 500	+ 2 %	- 3 500	7 000
Lam	17 500	- 2 %	1 100	18 900	+ 3 %	- 300	800
Sau	4 800	- 4 %		4 800	+ 7 %	0	500
Gris	130 600	- 0 %	1 550	131 000	+ 2 %	+ 1 200	3 800
Egg	66 800	+ 1 %	600	67 500	+ 1 %	- 100	

Kilde: nortura.no

Egg: Skjør markedsbalanse.

Det prognoseres at tilførslene vil øke i 2024 fordi det midlertidige tiltaket med opphold i eggproduksjonen (utkjøp av 13 innsett) har bare virkning for 2023 og noe inn i 2024. Markedsbalansen er skjør, og det er derfor fortsatt svært viktig at vi unngår nyetableringer i en næring med underliggende overkapasitet. Det vil ramme alle produsenter.

- Samlet salg av egg til dagligvare og industri ventes å øke med 2% i 2023, og det prognoseres en ytterligere økning på vel 1 prosent i 2024.
- Under pandemien ble salget av konsumegg rekordhøgt, men nå har salgsveksten stoppet. Det er etablert nye eggfjøs som gir et eggvolum det i utgangspunktet ikke er behov for. Markedsregulator har mottaksplikt og det er ingen regulering av nyetableringer. Næringa jobber mot departement og regjering for å få på plass en etableringskontroll gjennom et system med todelt omsetningsavgift.
- Forbruket av egg har aldri vært høyere enn nå, men det er prognosert at veksten flater ut og at økt salg tilsvarende befolkningsveksten.
- Lønnsomheten i produksjonen har vært god i fram til 2022. Økt overproduksjon og økte produksjonskostnader har gitt lavere lønnsomheten. Det er fortsatt store variasjoner mellom produsenter på lønnsomhet. For nyinvesterte med høy gjeldsbelastning er økonomien svært marginal. Men med et marked i balanse og innførelse av todelt omsetningsavgift og etableringskontroll, er det lyse utsikter for eksisterende eggprodusenter. Det er nå ikke rom for nye eggfjøs.
- Det er lite investeringsbehov i eksisterende hus ut over ordinært vedlikehold. De aller fleste er omstilt til frittgående produksjon. De få husa som gjenstår med miljøbur, vil trolig bli faset ut. Alternativet til avvikling vil være å investere i ny innredning dersom huset er egnet. Det antydes et investeringsbehov i området kr 2-3 mill. pr hus, for å få dette på plass. Dette krever balanse i markedet og god lønnsomhet. Nedbetalte hus vil kunne betale denne investeringen med økt eggpris for frittgående kontra miljøbur.

Prognose 2023 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Import-kvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Reg.lager 1.1.23 *)
Storfe/kalv	89 700	- 2 %	9 000	96 500	- 7 %	+ 2 200	4 877
Lam	17 900	- 2 %	1 150	18 300	- 4 %	+ 800	0
Sau	5 000	+ 1 %		4 500	- 11 %	+ 500	0
Gris	130 900	- 2 %	1 300	128 500	- 7 %	+ 3 600	231
Egg	65 900	+ 1 %	500	66 600	+ 2 %	- 200	

*) Reguleringslager ved starten på året inngår ikke i markedsbalansen for 2023.

Prognose 2024 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Import-kvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Prognose reg.lager 1.1.24 *)
Storfe/kalv	86 000	- 4 %	9 000	98 500	+ 2 %	- 3 500	7 000
Lam	17 500	- 2 %	1 100	18 900	+ 3 %	- 300	800
Sau	4 800	- 4 %		4 800	+ 7 %	0	500
Gris	130 600	- 0 %	1 550	131 000	+ 2 %	+ 1 200	3 800
Egg	66 800	+ 1 %	600	67 500	+ 1 %	- 100	

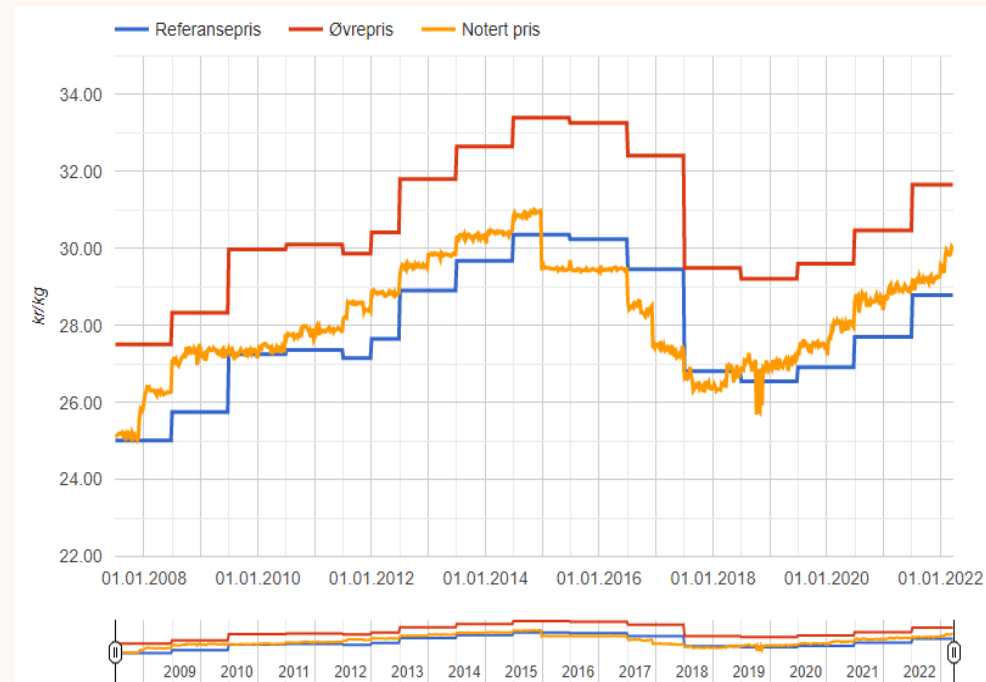
Kilde: nortura.no

Kylling: Nortura trekker seg ut av Trøndelag, Norsk Kylling og Ytterøykylling tar over de fleste produsentene.

Nortura og Ytterøykylling hadde inngått et samarbeid om å bygge et nytt slakteri på Røra. Nortura trakk seg fra dette i juni 2023. 36 kylling-produsenter mister da sin mottaker, men de fleste av disse vil få ny avtale med enten Norsk Kylling eller Ytterøykylling.

- Totalt sett er utsiktene innen kylling gode. Det har vært stor interesse blant kyllingprodusentene for å bygge ut og øke produksjonen. Utfordringen det siste året har vært den voldsomme kostnadsveksten på bygging, men prisen på kylling har fulgt etter.
- På grunn av transport gjør avhengighet av nærhet til slakteri at hovedmengden av kyllingproduksjonen i landet er sentrert i noen få fylker. Kyllingproduksjon har ikke markedsregulering og er en ren kontraktproduksjon. Den er delvis helintegret i verdikjeden, og dette ser vi f.eks. for Rema 1000 som eier alt fra rugeri til slakting og foredling og butikk.
- Kyllingprodusentene har kommet langt innen miljø og bærekraft.
  - Dyrevelferd har vært mye i fokus og tiltak som f.eks. miljøberikelse og hygieneslusing er på plass. Nye fjøs bygges med vinduer/dagslys.
  - Stort fokus på endring fra oppvarming via fossile energikilder og til bioenergi. Det gjøres investeringer i varmegjenvinnere og flisfyring/pellets er på full vei inn i næringa. Her er det store besparelser å hente.
- Usikkerheter og risikomomenter:
  - Tilgang på daggammelkylling, rugeeggprodusentene avventer utbygging. Marginal økonomi i nye rugeeggfjøs.
  - Hvordan marked og salg vil utvikle seg når koronaeffekten avtar.
  - Kortsiktige kontrakter.

Tabellen viser utvikling i referansepris for fjørfekjøtt, som Nortura setter i markedet. Aktørene forholder seg til denne, men setter egne priser utfra egne forutsetninger. Produsentene i Norsk Kylling har f.eks. en løpende avtale om justering av avregningspris målt opp mot kostnadsutviklingen for produksjonen. Kilde: Fjørfelaget.

Sau/lam: Bra markedsbalanse.

Det var i starten av året forventet videre god markedsbalanse på sau og lam også i 2023. Det var tomme reguleringslagre ved inngangen til 2023, mens det nå ved utgangen av 2023 forventes både sau og lam på reguleringslager. Men alt i alt forventes markedet for sau og lam å være i bra balanse i 2024. Sauebestanden synes å være på et riktig nivå.

- Det er allerede frosset inn sau i høst, og det prognoseses et reguleringslager av lam på om lag 800 tonn ved inngangen til 2024. Dette er bakgrunnen for at omsetningsavgiften øker i høst.
- Det er beregnet en nedgang i søye- og lammetallet på nærmere 3 prosent i år, og tilførslene av lam ventes å gå ned med 2 prosent. Det prognoseses en tilsvarende nedgang i 2024. Også salget av lam ventes å gå litt tilbake i 2023. Det prognoseses en liten økning i 2024.
- Markedsbalansen på sau og lam er god, og det må være en ambisjon å beholde dagens produksjonskapasitet.
- Produksjon av sau/lam er ofte en deltids-produksjon der familien har andre inntekter i tillegg.

Prognose 2023 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Reg.lager 1.1.23 *)
Storfe/kalv	89 700	- 2 %	9 000	96 500	- 7 %	+ 2 200	4 877
Lam	17 900	- 2 %	1 150	18 300	- 4 %	+ 800	0
Sau	5 000	+ 1 %		4 500	- 11 %	+ 500	0
Gris	130 900	- 2 %	1 300	128 500	- 7 %	+ 3 600	231
Egg	65 900	+ 1 %	500	66 600	+ 2 %	- 200	

*) Reguleringslager ved starten på året inngår ikke i markedsbalansen for 2023.

Prognose 2024 – per august 2023

Produksjon	Tilførsler tonn	Endring	Importkvoter	Engrossalg tonn	Endring	Markedsbalanse	Prognose reg.lager 1.1.24 *)
Storfe/kalv	86 000	- 4 %	9 000	98 500	+ 2 %	- 3 500	7 000
Lam	17 500	- 2 %	1 100	18 900	+ 3 %	- 300	800
Sau	4 800	- 4 %		4 800	+ 7 %	0	500
Gris	130 600	- 0 %	1 550	131 000	+ 2 %	+ 1 200	3 800
Egg	66 800	+ 1 %	600	67 500	+ 1 %	- 100	

Kilde: nortura.no

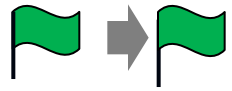
4

Havbruk

Økte produksjonskostnader og grunnrenteskatt til tross, bransjen nyter godt av sterk etterspørsel og høy laksepris

Havbruk

Status

- Volumet på lakseeksporten i de første åtte månedene i år falt med 1% mot samme periode i fjor, men som følge av høy laksepris økte eksportverdien med 19%
- Kina som marked har returnert etter pandemien, noe som er positivt for lakseeksporten. Både Kina, Sør-Korea og Taiwan driver etterspørselen i høy-pris segmentet
- Lakseprisen er fortsatt høy og har økt mer enn kronesvekkelsen
- Produksjonskostnadene stiger kraftig – fra 44 til 60 NOK/kg i perioden 2021 – 2024, men den høye lakseprisen medfører fortsatt solid lønnsomhet

Utsikter

- Fremdeles et stramt laksemarked, men forventninger om økt produksjon neste år
- Grunnrenteskatten på havbruk er nedjustert, men det er fortsatt uavklart hva konsekvensene blir for aktørene og for leverandørindustrien
- Etterspørsel etter lakseprodukter er fremdeles veldig sterk. Dette, kombinert med at slaktevolumet ikke øker, i tillegg til svak krone, har bidratt til å opprettholde den høye lakseprisen. Dette kompenseres for økning i både produksjonskostnader, inflasjon og renter. Vi beholder grønt flagg og nøytral status
- Tekst

Havbruk: Status og utsikter for segmenter

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter	
Oppdrett	 	 	Produksjon	<ul style="list-style-type: none"> Lavere tilbud i 2022 (1%) og estimert uendret for hele 2023 Fremdeles et stramt laksemarked, men forventninger om økt produksjon neste år
			Eksport	<ul style="list-style-type: none"> Volumet på lakseeksporten i de første åtte månedene i år falt med 1% mot samme periode i fjor, men som følge av høy laksepris økte eksportverdien med 19% Kina som marked har returnert etter pandemien, noe som er positivt for lakseeksporten. Både Kina, Sør-Korea og Taiwan driver etterspørselen i høy-pris segmentet
			Pris og kostnader	<ul style="list-style-type: none"> Økte rentekostnader kan først og fremst påvirke konsumentene Fortsatt høy laksepris og har økt mer enn kronesvekkelsen Produksjonskostnadene stiger kraftig – fra 44 til 60 NOK/kg i perioden 2021 – 2024, men det høye prisnivået medfører fortsatt solid lønnsomhet
			Lønnsomhet	<ul style="list-style-type: none"> Sterk lønnsomhet i hele bransjen, drevet av lite tilbudsvekst, god etterspørsel og svak kronekurs
			Biologi / bærekraft	<ul style="list-style-type: none"> Hele 16,1% dødelighet i 2022 – svinnet går ikke nedover, derimot stiger det fra 2021 (15,5%) Veterinærinstituttet foreslår nå bruk av utvidet velferds mål gjennom trafikklysordningen: En velferdsklarering bør sette krav til lusetall og dødelighet, lav IMM/medisin bruk, ingen bruk av rensefisk eller 95% overlevelse og god velferd. Videre lite eller ingen sykdom, god biosikkerhet og høy superiorandel av fisken trekker de frem som parameter Nofima kom nylig med forslag til regjeringen om strengere krav til bruk av rensefisk: Dersom et anlegg over tid ikke kan vise til bedre helse og velferd, foreslår Nofima at tillatelsen til å benytte rensefisk inndras
			Grunnrenteskatt	<ul style="list-style-type: none"> Stortinget vedtok i mai i år å innføre grunnrenteskatt på havbruk med 25% med virkning fra 1. januar 2023. Opprinnelig var forslaget en skatt på 40% Fortsatt uavklart hva konsekvensene blir for aktører. Risiko for økte investeringer utenfor Norge, og vi er bekymret for langtidskonsekvensene for leverandørindustrien
Tjenester tilknyttet oppdrett	 	 	Brønnbåt	<ul style="list-style-type: none"> Kontraheringen av brønnbåter har stoppet opp, og det er per i dag ingen brønnbåter for levering i 2025 og utover Innføring av grunnrenteskatt i oppdrett, svekket krone, inflasjon og vesentlig dyrere stål, har gitt en prisøkning på mellom 20% og 40% på nybygg. Dette vil kunne drive prisen på eksisterende flåte opp, samt ratene, dersom det blir underdekning på tonnasje fra 2025 og utover Som følge av dette endrer vi utsiktene fra negativ til nøytral
			Servicebåt	<ul style="list-style-type: none"> Servicebåtrederiene viser gode marginer i både 2020 og 2021, men reduksjon i 2022 til 25,5% (uveid snitt)
Samlet vurdering	 	 	<ul style="list-style-type: none"> Grunnrenteskatten på havbruk er nedjustert, men det er fortsatt uavklart hva konsekvensene blir for aktørene og for leverandørindustrien Etterspørsel etter lakseprodukter er fremdeles veldig sterk. Dette, kombinert med at slaktevolumet ikke øker, i tillegg til svak krone, har bidratt til å opprettholde den høye lakseprisen. Dette kompenserer for økning i både produksjonskostnader, inflasjon og renter. Vi beholder grønt flagg og nøytral status 	

Grunnrenteskatten gir fremdeles usikre konsekvenser

Stortinget vedtok i mai i år å innføre grunnrenteskatt på havbruk med 25% med virkning fra 1. januar 2023. Opprinnelig var forslaget på 40%

Fortsatt uklart hva konsekvensene blir for mindre aktører, og evt. risiko for at mer av investeringene skjer utenfor Norge

Regjeringens presenterte den 28.03.2023 et justert forslag om grunnrenteskatt i havbruk. Hovedtrekk:

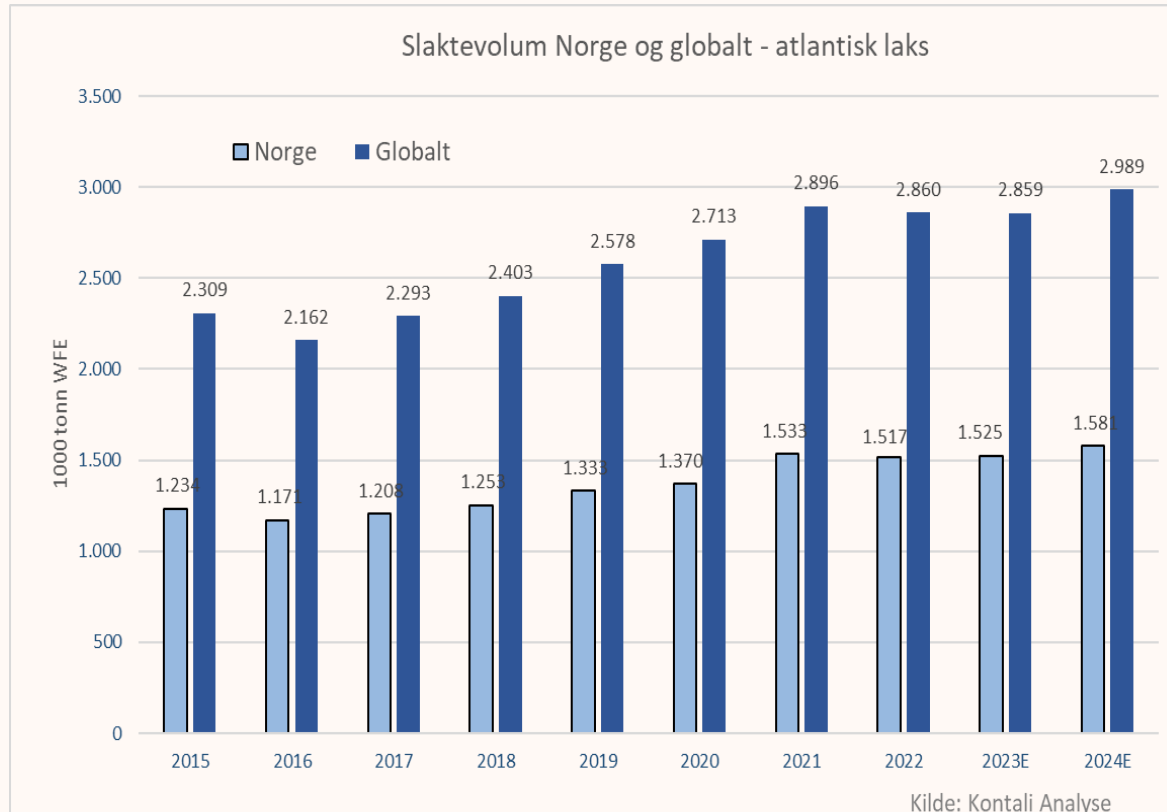
- Skatten utformes som en kontantstrømskatt med umiddelbart fradrag for investeringer som kun benyttes i sjøfasen. Det vil si ingen fradrag for investeringer på land
- Verdsettelsesrabatten for akvakulturtillatelser i ikke-børsnoterte selskaper for formuesskatteformål økes fra 50% til 75%, med tilsvarende forholdsmessig reduksjon av selskapets fradragsberettigede gjeld
- Vertskommunene og -fylkene sikres en høyere inntekt fra Havbruksfondet for 2023
- I tillegg fremmes det flere anmodningsforslag for å styrke miljøprofilen og bidra til teknologiutvikling
- I 2023 skal selskapene selv fastsette markedsverdien ved merdkant. I 2024 vil regjeringen opprette et uavhengig prisråd som skal fastsette markedsverdier for både laks, ørret og regnbueørret. Reglene for et slik prisrådssystem er foreløpig ikke klart ennå

Vår vurdering:

- Fortsatt uavklart hva konsekvensene blir for aktører. Risiko for økte investeringer utenfor Norge. Begrenset antall steder i verden med naturgitte forhold tilrettelagt for effektiv produksjon av laks i sjø, men med bedre beherskelse av RAS-teknologi kan lakseproduksjon skje hvor som helst i verden
- Næringen vil ta skattegrep ved å flytte tillatelser for produksjon i sjø i egne selskap, og legge igjen en større andel av fortjenesten i den øvrige delen av verdikjeden, før og etter sjøfasen
- Dersom avkastning på investert kapital blir betydelig redusert vil dette forsinke investeringer, som må til for å oppnå vekst og utvikle næringen
- Flere investeringer er satt på vent eller nedskalert – vi frykter negative ringvirkninger for leverandørindustrien
- Mowi har nylig gått til søksmål mot staten som følge av grunnrenteskatten,. Mowi mener grunnrentemodellen og bunnfradraget ikke er nøytral og gjør at de små aktørene blir favorisert over de store oppdrettsselskapene

Produksjon

Lavere tilbud i 2022 (1%) og estimert uendret for hele 2023. Fremdeles et stramt laksemarked, men forventninger om økt produksjon neste år

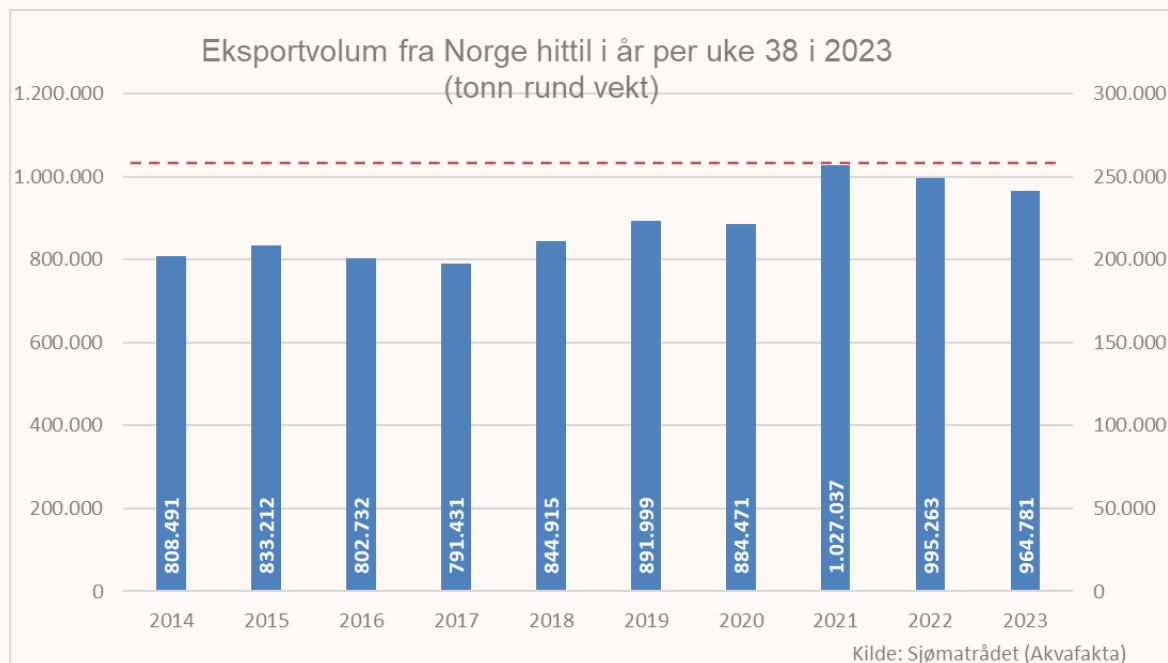
- **2022:** 1% nedgang i slaktevolum både i Norge og globalt, som følge av redusert produktivitet. Første nedgang siden 2016.
- **2023E:** Estimert globalt slaktevolum uendret fra 2022. Norges slaktevolum er forventet å øke marginalt, men lavere enn i 2021
- **2024E:** Forventninger om økt slaktevolum, både i Norge (4%) og globalt (5%)

Landbasert er fremdeles liten i global målestokk

- Utgjorde 0,3% av globalt slaktevolum i 2022, estimert å øke til 1% andel i 2024. Lengre fremover: Stor usikkerhet om alt av planlagte landbaserte oppdrettsanlegg i utlandet vil bli realisert
- Konesjonene er gratis, men krever store og kostbare investeringer i milliardklassen, i tillegg til å at landbasert oppdrett er mer energikrevende. Per i dag er det veldig liten produksjon fra fullsyklus anlegg. Flere av de oppgitte landbaserte oppdrettsprosjektene har verken fått tildelt konsesjon eller er prosjektert
- Oppskaleringen vil ta lang tid, kreve kapital og kompetanse; bl.a. vil det kreve at man behersker RAS-teknologi da hovedtyngden av prosjektene skal benytte nettopp det. Her vil nok mange støtte på utfordringer. Det kan fort ta 10-15 år før fullsyklus landanleggene kan bidra med noe særlig volum, dersom de lykkes

Ekspert

Volumet på lakseeksporten i de første åtte månedene i år falt med 1% mot samme periode i fjor, men som følge av høy laksepris og svak krone økte eksportverdien med 19%. Kina som marked er tilbake etter pandemien

Norge eksporterte 742 617 tonn laks for 78,2 mrd kr i perioden januar – august i år

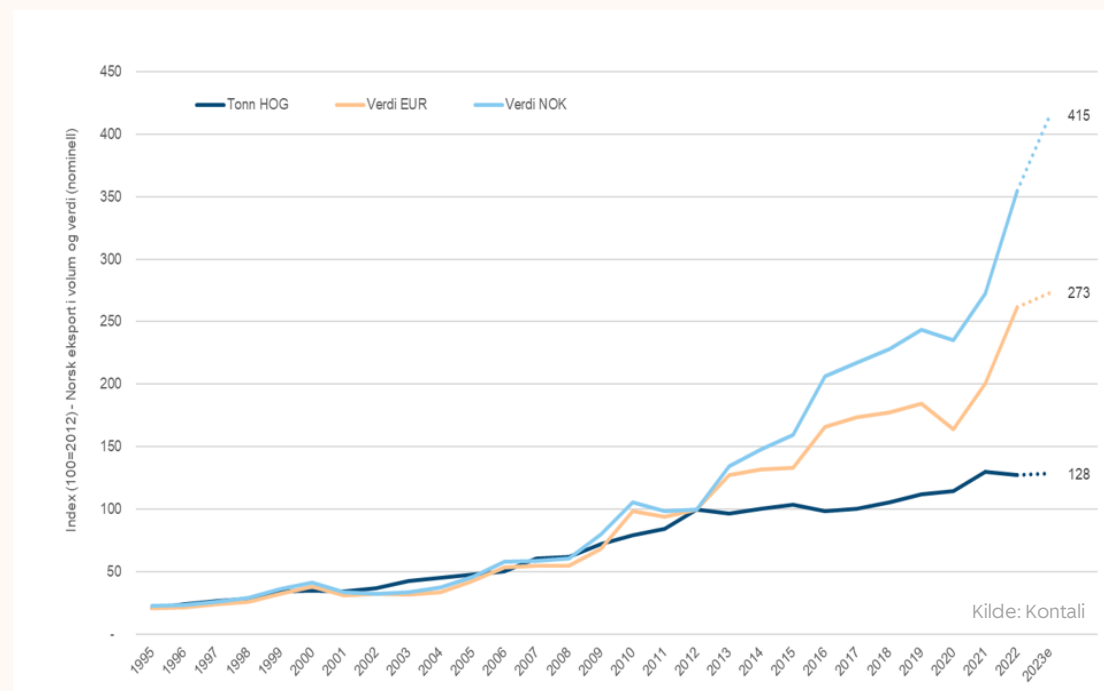
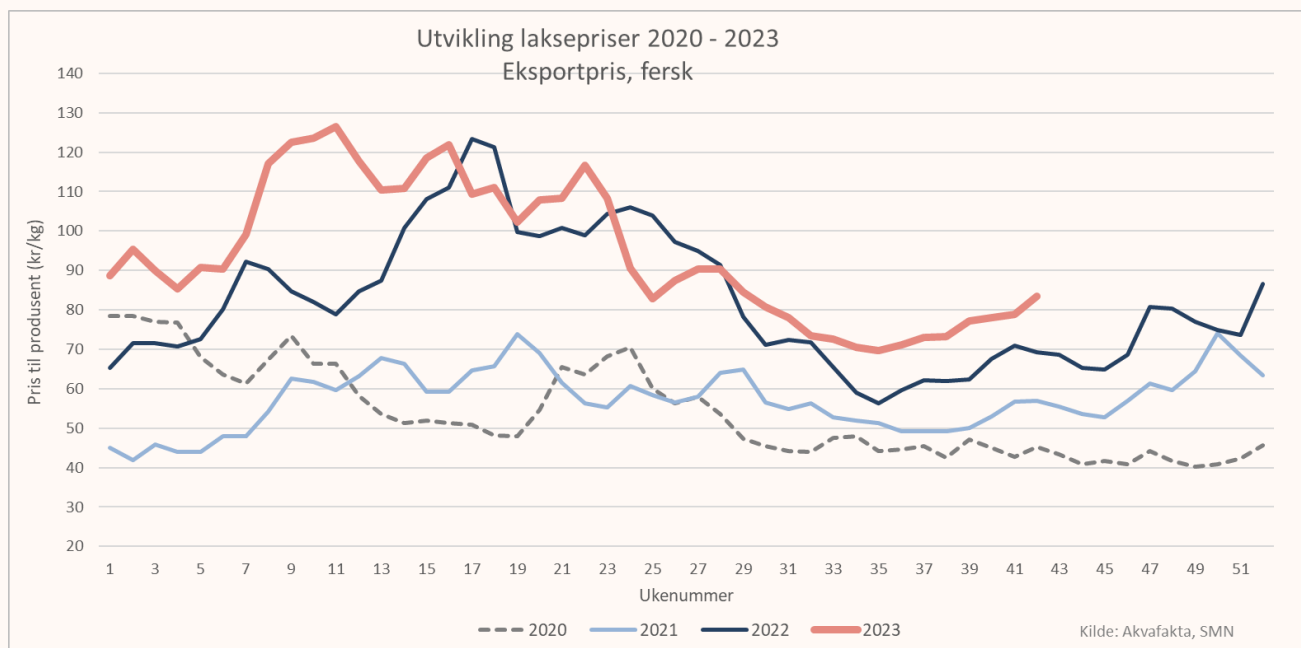
- Lakseeksporten utgjorde i denne perioden omtrent 72% av Norges samlede sjømateksport
- Polen (12% av eksportverdien), USA (9%) og Frankrike (9%) var de større markedene for laks i perioden januar – august 2023

Tre ulike volumtrender men økt eksportverdi for alle tre land:

- Frankrike: 10% lavere eksportvolum, men 9,4% økning i markedsverdi
- Polen: Uendret eksportvolum, men 20% høyere markedsverdi
- USA: 16,7% økning i eksportvolum og 38,6% økning i eksportverdi
- Både den svake norske kronen og høyere laksepris har bidratt til økte eksportverdier. Salgspris på laks i Euro har også økt (se neste foil)
- Kina som marked har returnert etter pandemien, noe som er positivt for lakseeksporten. Både Kina, Sør-Korea og Taiwan driver etterspørselen i høy-pris segmentet – hvor sushi og sashimi er driveren. Unge konsumenter under 35 år øker konsumet sitt mest innen sushi og sashimi. Dette er en global trend (Kontali)

Fremdeles sterk laksepris

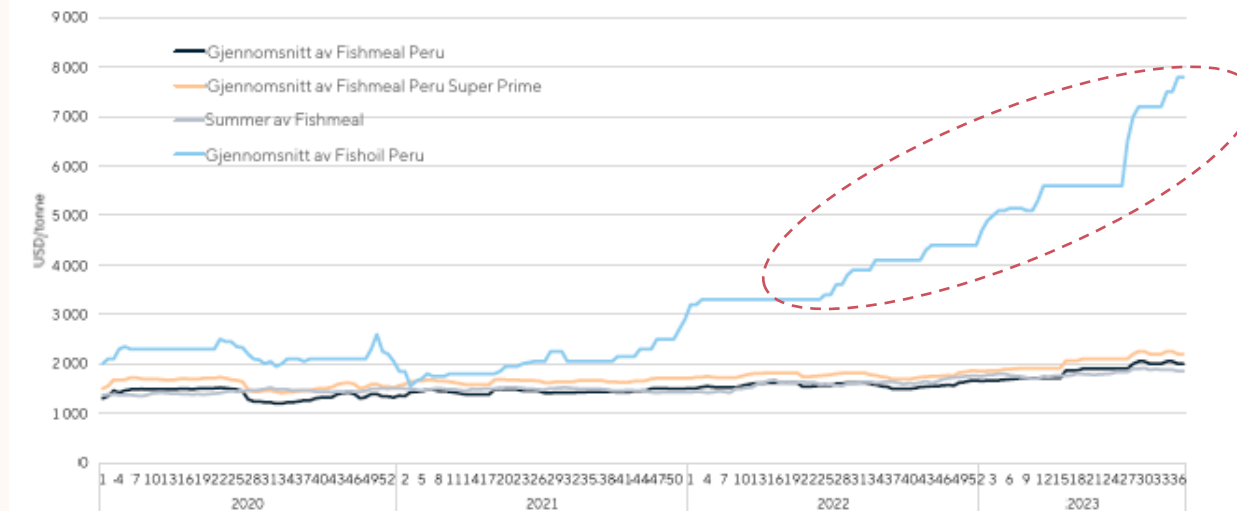

- Lakseprisen er fremdeles betydelig høyere enn det vi så i 2020 og 2021
- Den svake norske kronen har hjulpet på de høye eksportverdiene, men lakseprisen har økt mer enn kronen har svekket seg
- Valuta og laksepris i 2023 vs. 2013:
  - Gjennomsnittlig laksepris hittil i år (94,5kr) har økt med 136% siden 2013 (fra 40,0kr)
  - Samtidig har den norske kronen svekket seg med 49% mot Euro og 80% mot USD i samme periode (gjennomsnitt januar-august 2013 vs. gjennomsnitt januar – august 2023)
- Den svake norske kronen har hjulpet på de høye eksportverdiene, men som figuren øverst t.h. viser, **har også norsk eksportverdi i Euro økt** (indeksbasert illustrasjon). Forskjellen mellom «Verdi EUR» linja og «Verdi NOK» er valutaeffekt som følge av svak krone

Samtidig øker kostnadene

Utvikling produksjonskostnader i Norge på atlantisk laks

Råvarepriser – Marine ingredienser

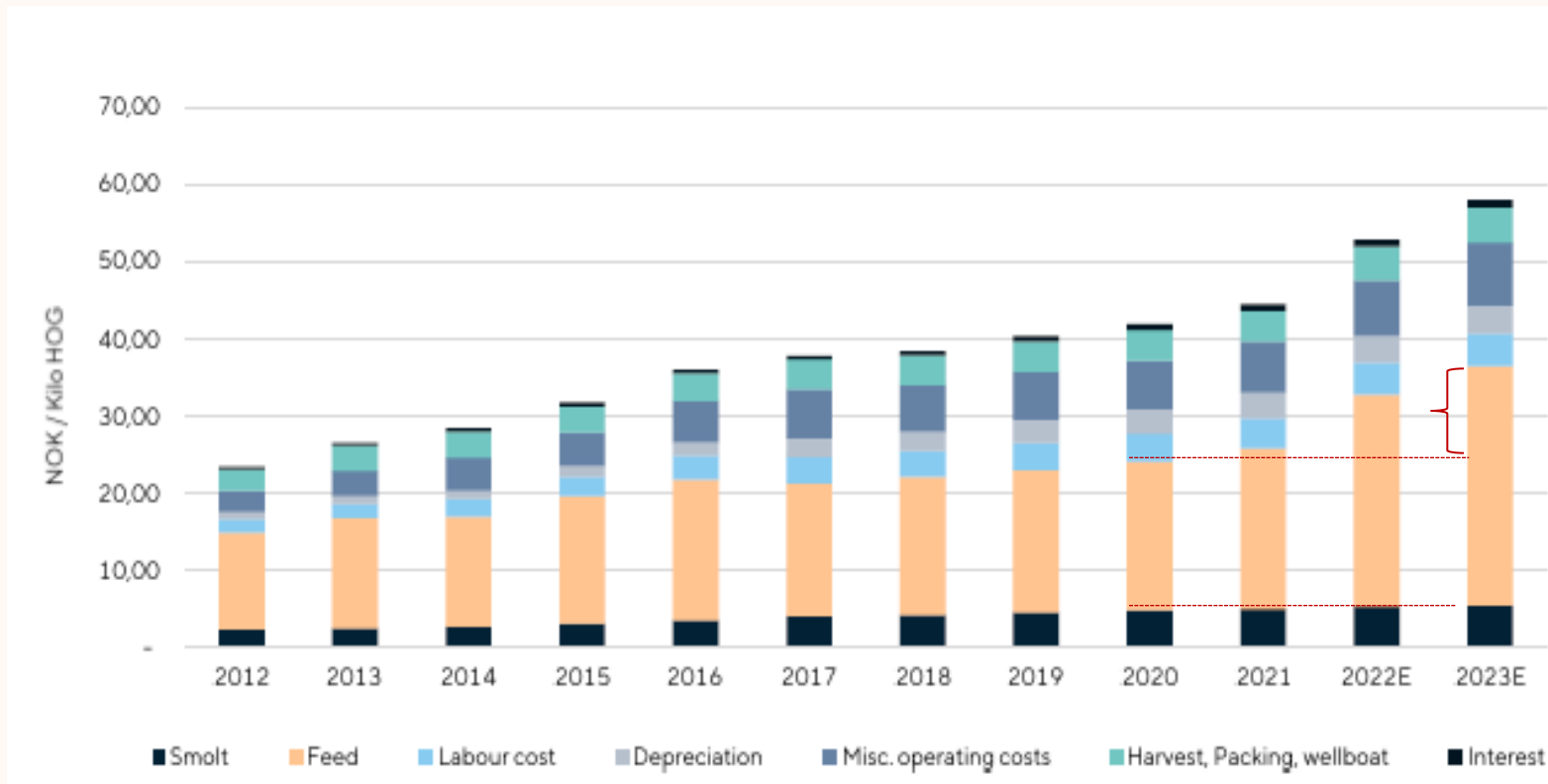

	2021	2022	2023E	2024E	Endring fra 2021 til 2024E
Smolt	5,0	5,3	5,5	5,6	11 %
Feed	20,8	27,5	31,0	32,2	55 %
Other Cost	18,7	20,0	21,6	22,1	18 %
FOB gutted packed fish	44,4	52,8	58,0	59,8	35 %

Kilde: Kontali

- Som tabellen øverst t.h. viser, fortsetter produksjonskostnadene å øke også i år
- De fleste kostnader øker, men fôrkostnaden mest og med 55% fra 2021 til 2024 (estimert)
- Figuren t.v. viser dette særlig godt, med betydelig økning i pris for fiskeolje fra Peru de siste to år

Kostnadene vil prege marginbildet for produsentene fremover

Kilde: Kontali

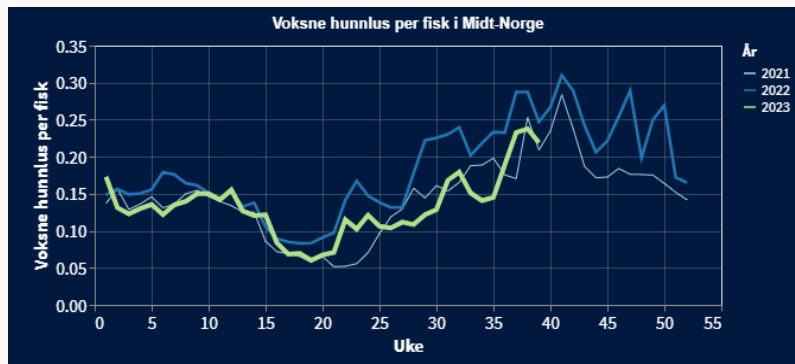
- Dagens laksepris (83,4 kr/kg eksportpris fersk per uke 42) er høyere enn forventet produksjonskostnad for 2023
- Svak norsk krone mht import
- Risiko for avveining godt betalt fisk vs. Fôrkostnader, hvor næringen sparer på fôrkvalitet?
- EBIT marginene til fôrprodusent Skretting har fortsatt å falle også i 2022

Helsesituasjon: svinnet går ikke nedover. Samtidig øker fokuset på velferden til rensefisk

- I 2022 døde 56,7 mill. laks. Dette tilsvarer dødelighet på 16,1% (2021: 15,5% svinnet). Det kan se ut som regulering av lakseproduksjonen gjennom trafikklysordningen ikke har noe nevneverdig effekt.
- Nytt:
Veterinærinstituttet foreslår bruk av utvidet velferdsmål gjennom trafikklysordningen: En velferdsklarering bør sette krav til lusetall og dødelighet, lav IMM/medisin bruk, ingen bruk av rensefisk eller 95% overlevelse og god velferd. Videre lite eller ingen sykdom, god biosikkerhet og høy superiorandel av fisken trekker de frem som parameter
- Fortsatt store geografiske forskjeller i dødelighetsprosent: Produksjonsområde PO1-PO5 (Hustadvika og sørover) er på rundt 20%, mens PO6 og nordover (Nordmøre og nordover) ligger under 15%
- Tre helseutfordringer for oppdrettslaksen utmerket seg i 2022 og har fortsatt inn i 2023: Skader ved avlusning, gjellesykdom og et økende problem med vintersår. Dette har ifølge Veterinærinstituttet sammenheng med stress, trengsel og skader på fisken, og bidro til at dødelighetsraten økte fra 2021 til 2022. Fjoråret var preget av høyt antall håndteringskrevende avlusningsoperasjoner i tillegg til høyt antall lokaliteter med vintersår i 2022. Vintersår er en velferdsutfordring og er også en årsak til nedklassifisering av slaktefisk
- **Lus:** Den høyeste larveproduksjonen i 2022 skjedde i PO2-PO4 (Stadt og sørover) og PO6 (Nordmøre og Sør-Trøndelag). Antall innrapporterte medikamentfrie avlusninger gikk opp 11% i 2022 til totalt 3.145 behandlinger, og det høyeste registrert så langt

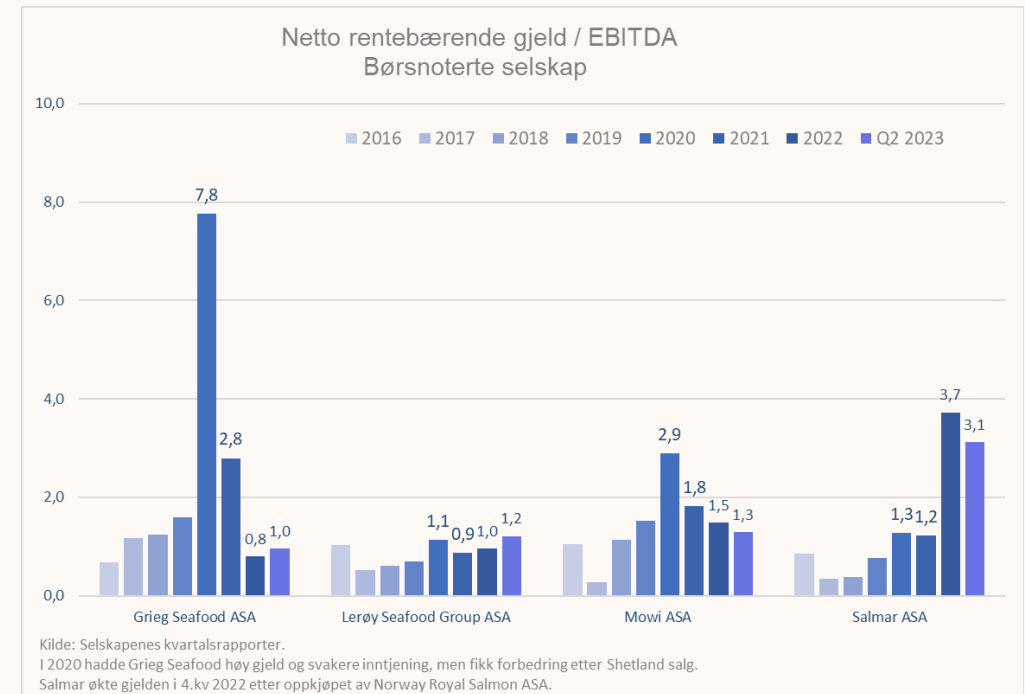
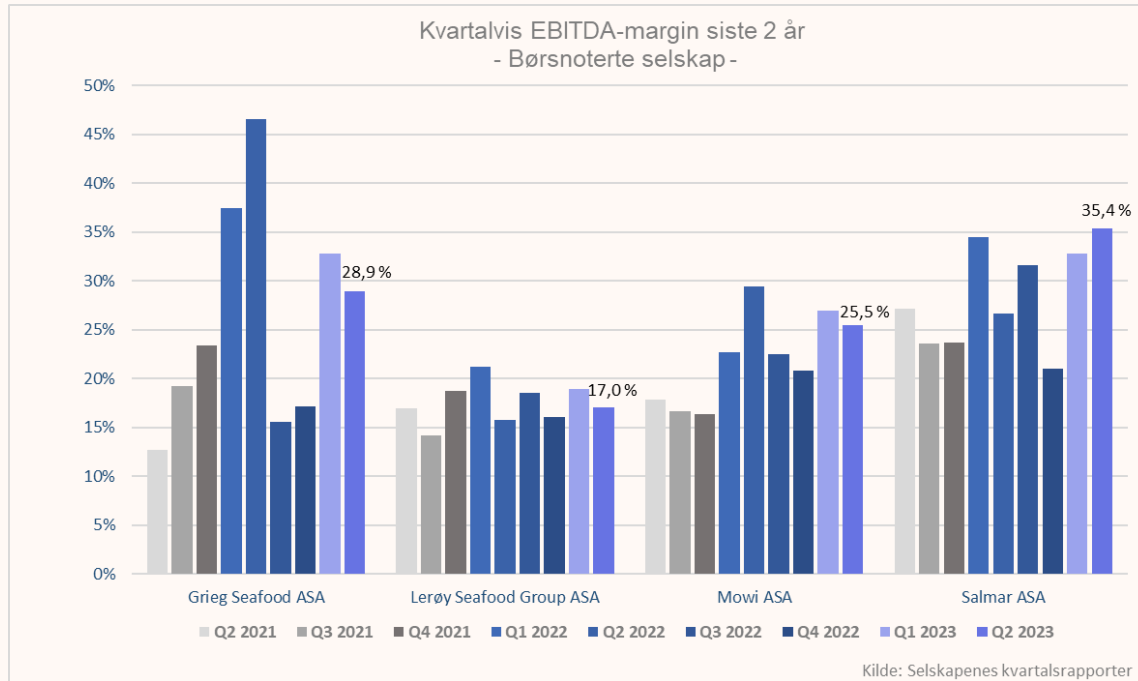
Rensefisk og velferdsutfordringer:

- Nytt:
Nofima kom nylig med forslag til regjeringen om strengere krav til bruk av rensefisk: Dersom et anlegg over tid ikke kan vise til bedre helse og velferd, foreslår Nofima at tillatelsen til å benytte rensefisk inndras
- Innrapporterte utsett av rensefisk i 2022 var 36,2 mill. individer, en reduksjon fra 2021. Den nedadgående trenden i antall utsatt rensefisk fra «toppåret» 2019 fortsetter
- Fortsatt store velferdsmessige utfordringer for rensefisken. Dødelighetsårsak for rensefisken er fortsatt mangelfull. Registrert dødelighet i forbindelse med medikamentfrie avlusninger, sår, kratersyke, avmagring og atypisk furunkulose ser ut til å være viktige årsaker til redusert velferd og dødelighet hos rognkjeks i matfiskanlegg med laks. Atypisk furunkulose, medikamentfrie avlusninger og håndtering skiller seg ut som de viktigste årsakene til dødelighet og redusert velferd for leppefisk
- Med økende fokus på fiskevelferd, og omtale i media, er det en økende fare for at ikke bare oppdrettsnæringen som bruker rensefisken får negativ omtale, men at også bankene som finansierer oppdrettet av rognkjeks faller under samme kategori
- Cermaq, en av verdens største lakseprodusenter, sluttet i 2022 å bruke rognkjeks av fiskevelferdsmessige årsaker. Det er nærliggende å tro at den øvrige delen av næringen vil følge etter. Rensefisken må da erstattes med mer mekaniske behandling, som på sin side er en belastning for laksen

Fremdeles solid lønnsomhet i bransjen

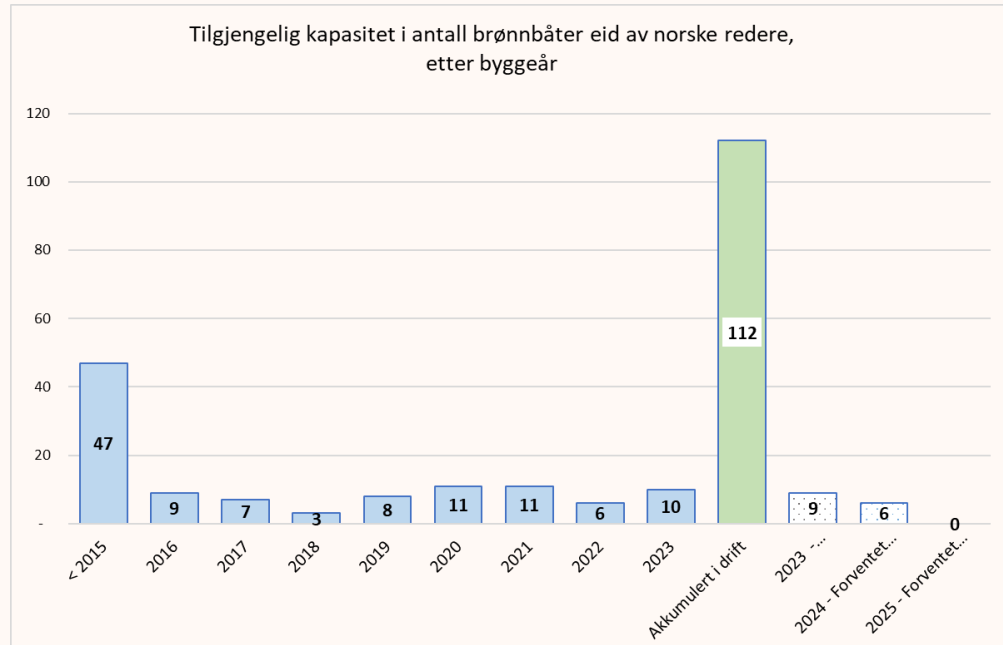
Høye EBITDA marginer for oppdretterne og lav gjeld i forhold til EBITDA

- Sterk etterspørsel, lite tilbudsvekst og valutaeffekter bidrar positivt til lakseprisen
- Marginene (EBITDA) er fremdeles høye, til tross for økte kostnader
- Gjennomgående god gjeldsbetjening med lav gjeld i forhold til inntjening. Salmar har økt gjeldsgraden som følge av oppkjøp av Norway Royal Salmon i 4. kvartal 2022

Brønnbåt:

Kontrahering i brønnbåtsegmentet har vært høy i flere år, men er nå stoppet opp. Grunnrentebeskatning av havbruksnæringen, svekket krone, inflasjon og vesentlig dyrere stål er hovedårsaker.

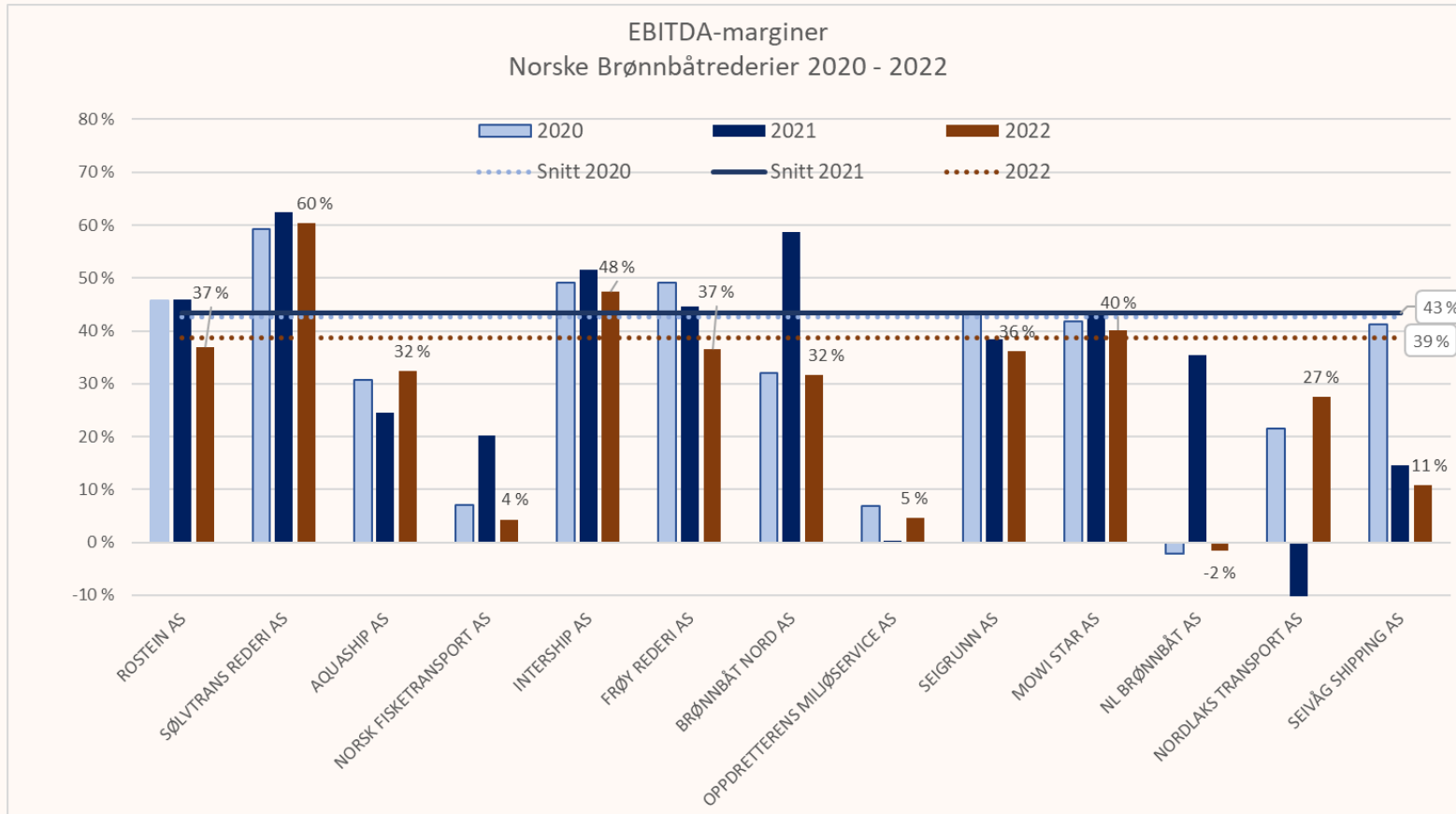
Brønnbåter under bygging for overlevering i 2023 og 2024

Land År/Verft	NORGE		TYRKIA				Sum under bygging
	Aas Mek.	Larsnes Mek.	Sefine	Cemre	Gemak	Norse	
2023		1	4	2	1	1	9
2024	2		4				6
Sum	2	1	8	2	1	1	15

Status kapasitet og kontrahering på brønnbåtmarkedet:

- Per september 2023 er det 112 brønnbåter med en snittstørrelse på ca. 2.500 m³ og snittalder på 10,1 år, som er eid av norske aktører. Størrelsene på båtene i volum har økt over tid
- Hovedtyngden av brønnbåtene opererer i lange kontrakter
- I perioden 2023-2024 er det planlagt leveringer på ytterligere 15 brønnbåter (7 er allerede levert hittil i år) til norske brønnbåtrederi og oppdrettere
- Seks av brønnbåtene fra Sefine shipyard i Tyrkia er forskjøvet fra 2022 til 2023. Dette tyrkiske verftet har fortsatt en stor ordrebok for 2023 og 2024 også (se tabell)
- De fleste av nybyggene har inngått langsiktige kontrakter, men en skal da være oppmerksom på at disse kan løse ut eksisterende fartøy som sannsynligvis delvis må ut i et oversjøisk marked. Hvis det ikke lykkes å sysselsette nevnte vekst fra 2023, kan en kunne få erfare et økende press på ratene i brønnbåtsektoren,
- På den annen side, har kontraheringen stoppet opp. Per i dag er det ingen brønnbåter for levering i 2025 og utover
- Innføring av grunnrenteskatt i oppdrett, svekket krone, inflasjon og radikalt dyrere stål, har gitt en prisøkning på mellom 20% og 40% på nybygg. Dette vil kunne drive prisen på eksisterende flåte opp, samt ratene, dersom det blir underdekning på tonnasje fra 2025 og utover

Brønnbåt: Gode EBITDA marginer, men nedgang i 2022

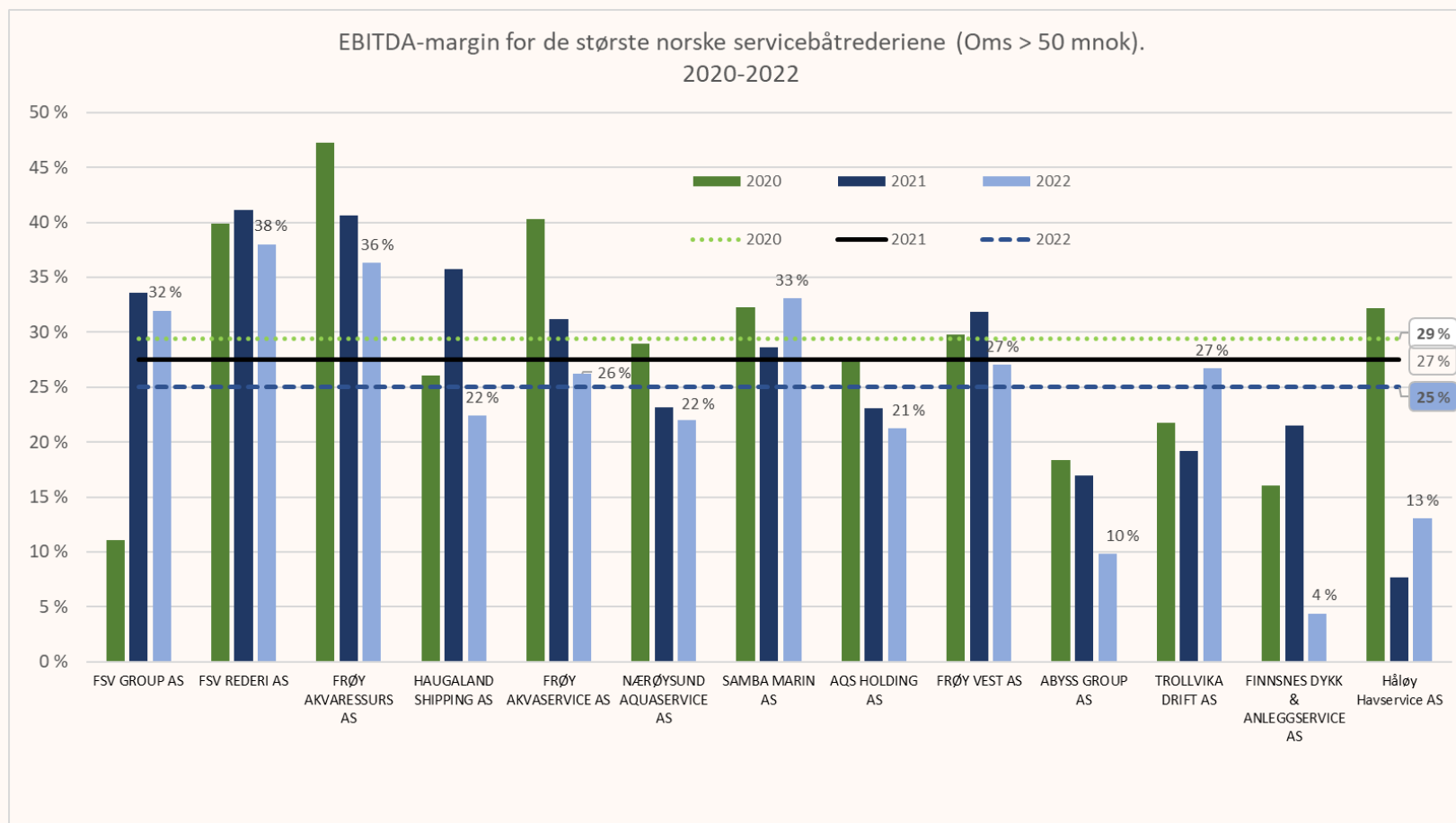

- Fremdeles en bransje med sterke EBITDA marginer, selv med nedgang
- Gjennomsnittlige EBITDA marginer (uveid snitt) falt i 2022: Fra to år med EBITDA marginer på 43% i snitt, falt det ned til 39% for 2022
- Store variasjoner innad i gruppen (se figur), men Sølvtrans er desidert leder med 60% EBITDA margin

Seivåg Shipping AS har driftsinntekter under 50 mill. kr.
Estimat fra SpareBank1 SMN.

Servicebåt:

Servicebåtrederiene viser gode marginer i både 2020 og 2021, men reduksjon i 2022

Estimat fra SpareBank1 SMN.

- De største rederiene (utenom to) viser fremdeles sterkere snittmargin enn de mindre aktørene
- De største aktørene (oms.>50 MNOK) hadde i 2022 i snitt en EBITDA-margin på 25,5%, mot 27,5% i 2021, hele 29,4% i 2020 og 26,4% i 2019 (uveid snitt)
- Nedgang i gjennomsnittlig EBITDA marginer for de største aktørene på 2,5 prosentpoeng i 2022. Alle aktører utenom to hadde nedgang i marginer i 2022
- De mindre aktørene (oms.<50MNOK) hadde betydelig nedgang i EBITDA-marginer, fra 22,2% i 2021 til 15,7% i 2022
  - Store variasjoner mellom aktørene i dette segmentet fra negativ margin til 48%
  - Enkeltaktører opererer i nisjemarkeder med svært lave marginer

5

Fiskeri

Svekket gjeldsbetjeningsevne for hvitfisk sektoren medfører skifte til gul status for denne og for fiskeri samlet sett

Fiskeri

Status

- Fiskeribransjen har hatt veldig gode tider. Etterspørselen etter sjømatprodukter er fremdeles sterk og fiskeprisene er gode, også hjulpet av en svak krone

Vi ser generell økning i kostnader også i denne bransjen

- Kostnadsøkningene får i mer eller mindre grad effekt for alle aktører
- Bunkerskostnader for fiskefartøy kan medføre at marginale fiskerier blir valgt bort samt at struktureringen vil øke (mer effektive fiskefartøy)
- Økt rente vil få effekt på alle aktører, spesielt kapitalkrevende fiskebåtrederi
- Energi- og transport-kostnader vil påvirke fiskeindustrien og eksportørene

MSC status: Fortsatt utfordringer for pelagisk

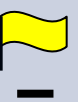

- MSC-status har ennå ikke medført prisnedgang og vi ser sterk etterspørsel etter pelagisk fisk
- Fortsatt manglende avtaler mellom kyststatene for kolmule, makrell og NVG-sild og dermed ingen MSC-godkjennelse for disse fiskeslagene
- Dette har ført til at kyststatene de siste årene til sammen har fisket over totalkvoten, noe som er negativt for forvaltningen av bestandene på sikt.

Utsikter

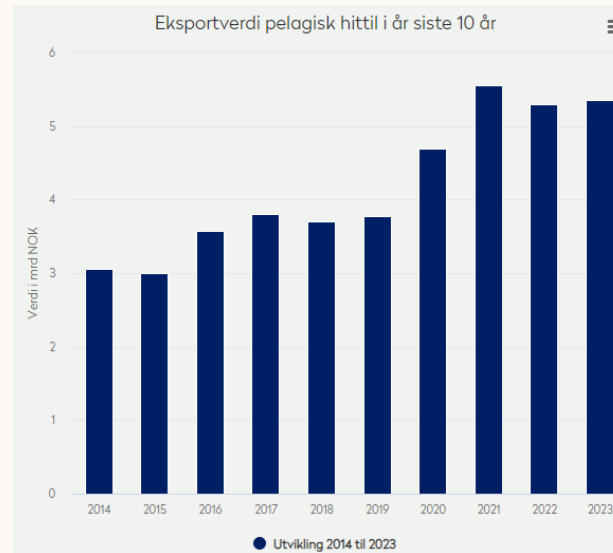
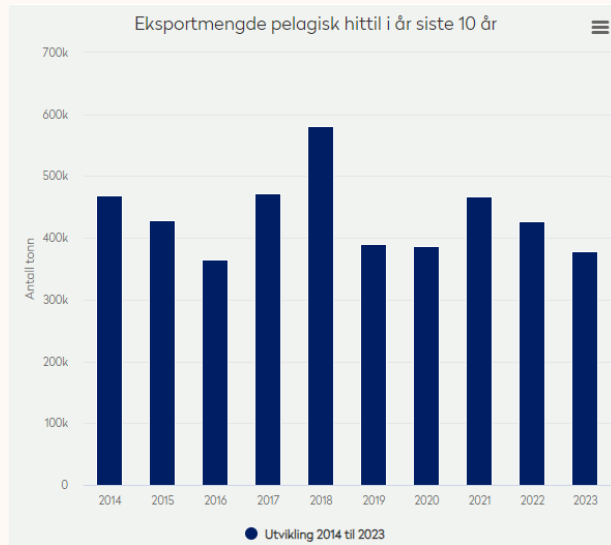
- **Hvitfisk:** Kostnadsøkning og renteøkning ble utlignet av høyere salgspriser i 2022. For 2023 og 2024, med noe lavere volum, vil økning i kostnader og rente slå sterkere ut for de rederi som er høyt gearet
- **Pelagiske** fartøy forventes å få et godt år i inneværende år, omtrent som for tidligere år. Vi forventer at de økte kostnadene vil fortsette å bli utlignet av høyere priser på pelagisk i 2023 og 2024
- **Landindustrien** og **eksportørene** har bedret lønnsomheten siste årene, og leverer god inntjening og har etter hvert god arbeidskapital. Men marginene er fortsatt lave. For 2023-24 forventes noe lavere volum av torsk og hyse, noe som sammen med kostnadsøkninger vil presse marginene. Vi forventer at den pelagiske industrien vil fortsette med å levere gode driftsmarginer
- Markedet for sjømatprodukter er globalt svært godt, men makrobildet er utfordrende. Fiskeribransjen opplever økte kostnader, særlig bunkers, transport, energi og rentenivå. Selv om pelagisk sektor har grønn status, er hvitfisk-sektoren såpass dominerende at svekket gjeldsbetjeningsevne for hvitfisk sektoren medfører skifte til gul status for denne og for fiskeri samlet sett

Fiskeri og fiskeindustri: Status og utsikter for segmenter

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter	
Fiskeri			Hvitfisk - kvoter og marked	<ul style="list-style-type: none"> 2022 ble et rekordår. For 2023 forventes kvotene på torsk og hyse redusert med 20%, mens sei øker med 15%. Hvitfiskprisene har steget kraftig i 2022, da markedet har priset inn neste års kvotenedgang. Samlet sett blir 2023 noe svakere, men likevel på nivå med 2020/21. Kostnadsøkning (spesielt på bunkers) og renteøkning ble utlignet av høyere salgspriser i 2022. For 2023 og 2024, med noe lavere volum, vil økning i kostnader og rente slå sterkere ut for de rederi som er høyt gearet.
			Pelagisk – kvoter og marked	<ul style="list-style-type: none"> Pelagiske fartøy forventes å få et godt år i inneværende år, omtrent som for tidligere år. Svak nedgang i kvoter, men økte salgspriser på fisk forventes å utligne dette. Kostnadsøkning i 2022, spesielt på bunkers, ble utlignet av høyere priser. Dette forventes også å skje for 2023 og -24.
			Bærekraft / ESG	<ul style="list-style-type: none"> Makrell, NVG-sild, kolmule uten MSC sertifisering, negativt for bærekraft-status og omdømme. Risiko for fallende etterspørsel og priser. Hittil har ikke dette fått effekt. En konsekvens er at kyststatene de siste årene til sammen har fisket over totalkvoten, noe som er negativt for forvaltningen av bestandene på sikt. CO2 avgifter fra staten. Enn så lenge ikke store konsekvenser frem til 2026 pga kompensasjonsordningen.
			Politisk utvikling	<ul style="list-style-type: none"> Kvotemelding 2 blir behandlet i 4Q23. Gjelder regler om tilbakefall av strukturkvoter for kystfartøygruppen. I tillegg mulig fusjon av ringnot/pelagisk trål og av seitrål/torsketrål, samt generelt om hvordan strukturkvoter blir fordelt innad i gruppene. Ingen økt bransjerisiko, men kan få effekt for enkeltrederi. Salg av fiskekvoter: Komplekse problemstillinger knyttet til tilbakefall av strukturkvoter gjør at omsetningene av fiskerettigheter er blitt redusert. Krigen i Ukraina/sanksjoner: Russland som marked for norsk fisk har vært stengt på grunn av sanksjoner siden Krim-krisen. Ukraina og Hviterussland har historisk vært et stort marked for NVG sild.
			Marked	<ul style="list-style-type: none"> Markedet for sjømatprodukter er globalt svært godt. Supertrenden mot sjømat og andre sunne matvarer er fortsatt sterkt tilstede. Sterk etterspørsel og begrenset volum vil gi langsiktig økte priser. Landrisiko, AHV-problemstillinger og sanksjoner vil skape sterk usikkerhet fremover.
Fiskeindustri			Lønnsomhet	<ul style="list-style-type: none"> Landindustrien og eksportørene har bedret lønnsomheten siste årene, og leverer god inntjening og har etter hvert god arbeidskapital. Men marginene er fortsatt lave. For 2023-24 forventes noe lavere volum av torsk og hyse, noe som sammen med kostnadsøkninger vil presse marginene. Pelagisk industri forventes å fortsette med å levere gode driftsmarginer
Samlet vurdering				<ul style="list-style-type: none"> Utfordrende makrobilde for tiden som treffer de fleste bransjer. Fiskeribransjen opplever økte kostnader, særlig bunkers, transport, energi og rentenivå. Selv om pelagisk sektor har grønn status, er hvitfisk-sektoren såpass dominerende at bransjen samlet sett bør få gul status.

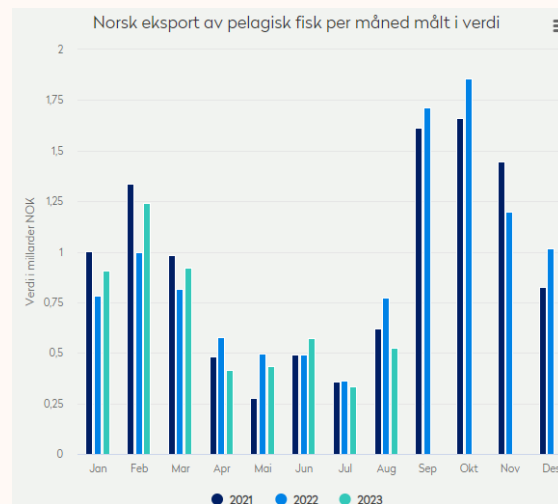
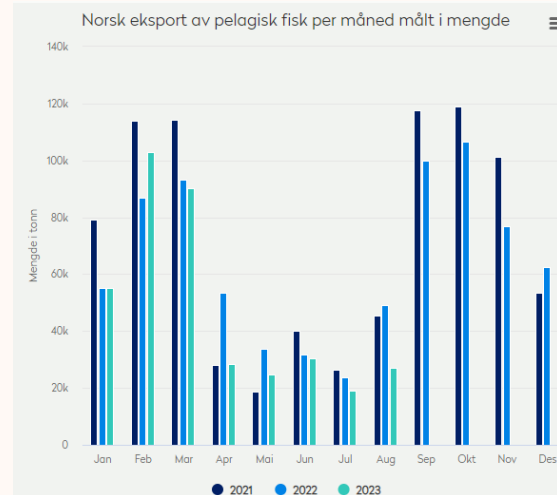
Eksport – pelagisk

Siste 10 år (januar – august)

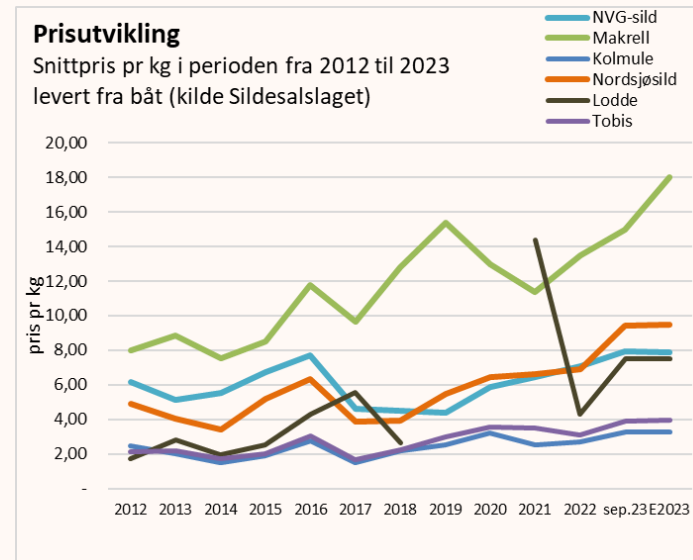
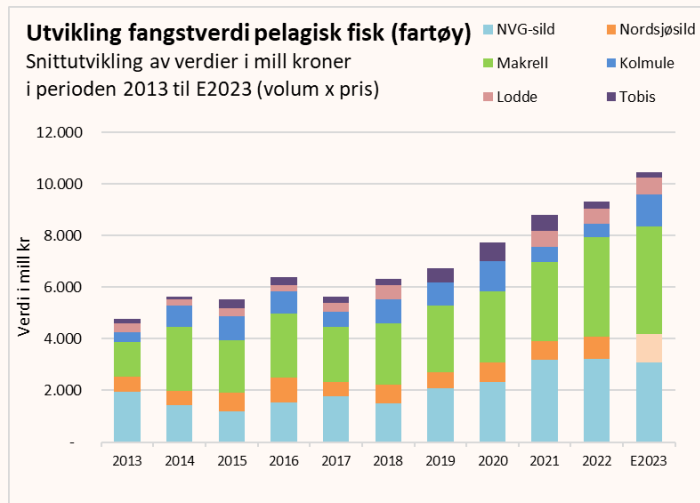
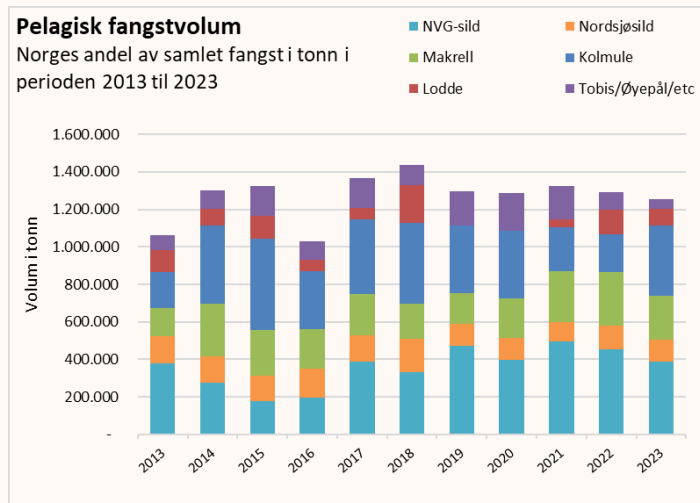

- Volum har falt de første åtte månedene i år. Samtidig er eksportverdien historisk høy som følge av svak norsk krone og sterk etterspørsel
- Makrellfisket er i gang litt senere i år. Per slutten av september var bare 44% av makrellkvoten på 246 000 tonn fisket

Januar – august 2023

Volum- og verdiutvikling pelagisk sektor

Fangstvolum og -verdi

Makrell

- Ikke internasjonal enighet om kvotene. Anbefalt kvote for 2022 var på 794.920 tonn mens summen av kvotene som hvert enkelt land satte var på 1.131.416 tonn. Anbefalt kvote for 2023 var på 782.066 tonn
- Norsk kvote, etter forhandlinger med Storbritannia ble på totalt 231.594 tonn i 2023, mot 284.539 i 2022. Det forventes at 2024-kvoten blir omtrent på samme nivå som 2023. Men stor usikkerhet da dette må forhandles år for år.
- Basert på svært gode priser, forventes verdien øke fra cirka 3,8 mrd. kr til 4,2 mrd. kr

NVG-sild og nordsjøsil

- For NVG-sild gjelder samme problemstilling som for makrell. Hver enkelt land sin nasjonale kvoter overstiger forskernes anbefalinger. Norsk kvote ble redusert fra 454,927 tonn til 388,490 tonn i 2023. Det forventes at 2024-kvoten blir omtrent på samme nivå som 2023. Men stor usikkerhet da dette må forhandles år for år.
- For nordsjøsil er forskernes anbefalinger fulgt ved setting av nasjonale kvoter. Total 403.813 tonn i 2023 og anbefales til 552.832 tonn i 2024. Norsk kvote endres ble på 117.171 tonn i 2023 og forventes da å øke i 2024.
- Basert på forventede priser både for NVG-sild og nordsjøsil, er fangstverdien beregnet til ; NVG-sild; 3,2 mrd nok i 2022 til 3,0 mrd nok i 2023. For nordsjøsil; fra 0,8 mrd nok til 1,1 mrd nok i 2023. Basert på kvoterådene, forventes dette å stige i 2024.

Kolmule, lodde og tobis

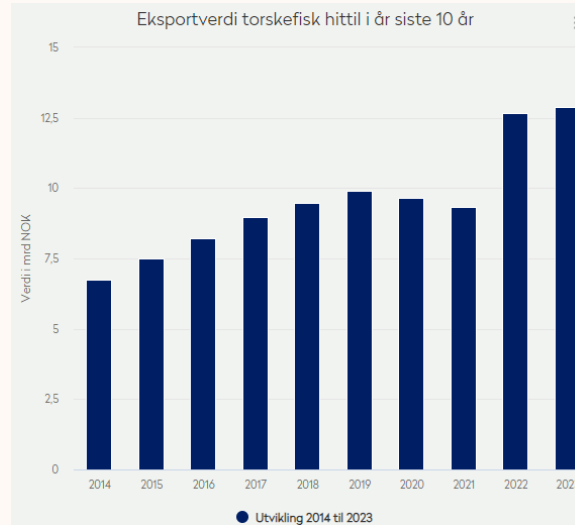
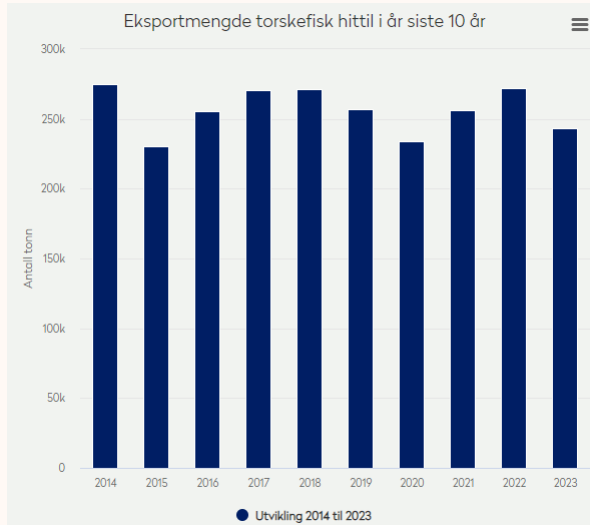
- For kolmule har det vært samme problemstilling som for makrell. Anbefalt kvote i 2022 var på 752.736 tonn mens summen av nasjonale kvoter ble på 1.107.529. Ressursen er i god forfatning, slik at anbefalte kvoter for 2023 ble på hele 1.359.329 tonn. Det er ikke kommet anbefalinger for 2024, men det forventes omtrent samme nivå. Norsk kvote ble på hele 378.766 tonn og fangstverdien er da beregnet økt fra 0,5 mrd nok til 1,2 mrd nok i 2023. Det forventes samme nivå i 2024
- Loddekvotene er delt, hvor Norge har andel av lodde ved Island, samt i Barentshavet. Totalvolumet ble redusert fra 131.000 tonn i 2022 til 86.896 i 2023. Kvotene blir først satt tidlig på året, og forventningene er en økning fra dagens nivå.
- Tobis er en ressurs som varierer betydelig år for år. I 2021 var den på hele 145.000 tonn, mens det for 2022 og -23 var på 60.000 tonn. Dette medførte at fartøygruppen «pelagisk trålere» får stor variasjon i fangstinntekter. Kvotene blir satt i mai hvert år, så det er spennende hvert år.

Samlet

45. Samlet sett en jevn økning i driftsinntekter hvert år innenfor pelagisk fiske.

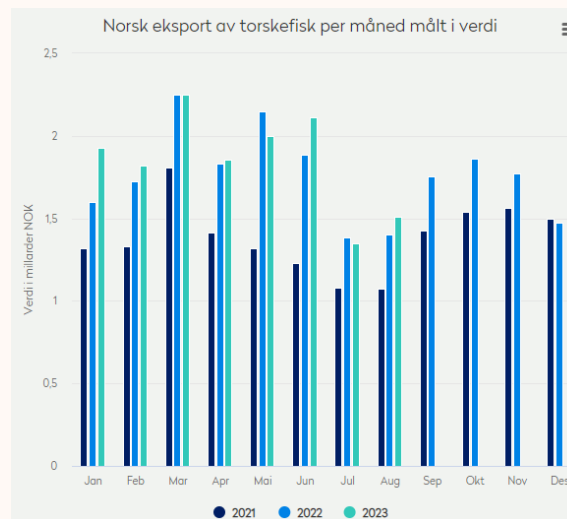
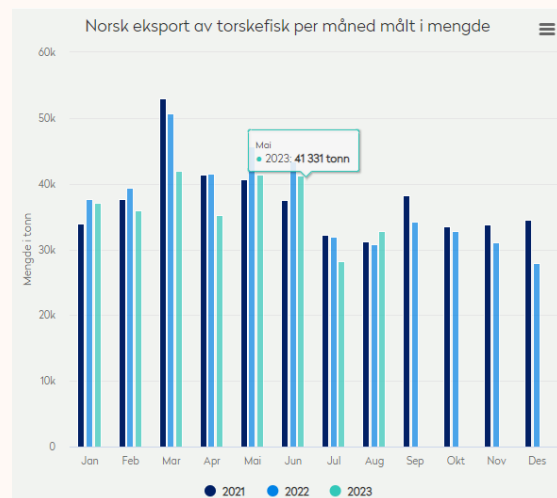
Eksport - hvitfisk

Siste 10 år (januar – august)

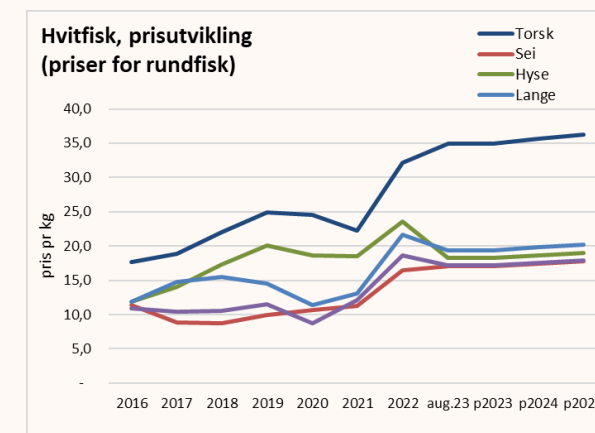
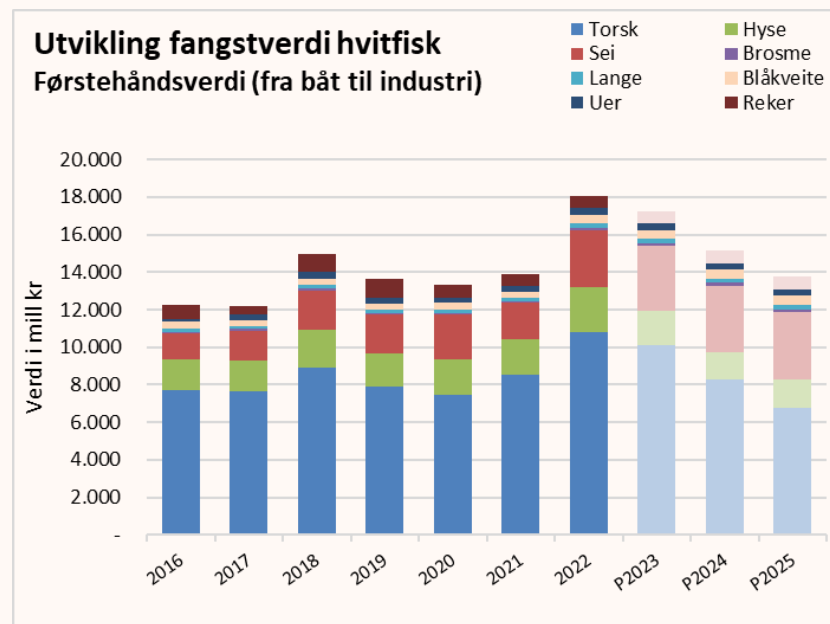
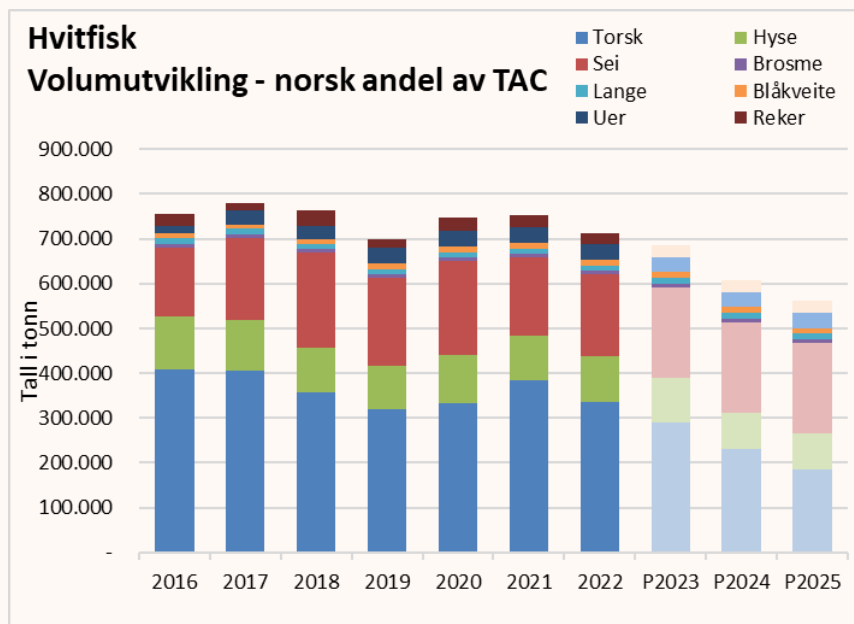

- Historisk høy eksportverdi hittil i år og samme tid i fjor på hvitfisk
- Høye priser på torsk – men vil økte levekostnader i Europa stoppe prisøkningen på torsk?

Januar – august 2023

Volum- og verdiutvikling i hvitfisksektoren

Fangstvolum og -verdi

Torsk.

- Det er forventet en nedgang i torskebestanden, hvor totalkvoten for 2023 på 566.000 tonn forventes å bli redusert med 20% i 2024 (til 453.000 tonn) og videre 20% for 2025 (til 363.000 tonn). Deretter forventes kvotene å ligge stabil på dette nivået. Kilde; Havforskningsinstituttet.
- Basert på dette forventes norsk kvote å bli redusert tilsvarende; 2023 (290.000), 2024 (232.000) og 2025 (185.000).
- Basert på forventet prisutvikling, er da fangstverdi beregnet til; 2023 (10,1 mrd. nok), 2024 (8,3 mrd. nok) og 2025 (6,7 mrd. nok).

Hyse:

- Tilsvarende som for torskebestanden, forventes de at kvoten, som i 2023 var på 170.000 tonn, blir redusert med 20% i 2024, men deretter stabil på dette nivået.
- Norsk kvote forventes da å gå fra 99.000 tonn i 2023 til 79.000 tonn i 2024
- Basert på forventede priser, vil fangstverdien gå fra cirka 1,8 mrd. nok i 2023 til 1,5 mrd. nok i 2024.

Sei

- Anbefalt kvote i 2023 var på 226.000 tonn etter en økning med 15% fra 2022. Forskerne anbefaler en flat utvikling i 2024 etter en økning med 15% fra 2021 til -22.
- Fangstverdien er da beregnet til stabilt på ca. 3,5 mrd. nok.

Samlet

- Som grafen ovenfor viser, forventes samlet volum falle neste to årene, og fangstverdi å komme ned til 2019-21-nivå. Etter at fangstverdiene nådde rekordnivå i 2022, vil da disse komme noe ned. Den forventede utvikling synliggjør viktigheten av at de enkelte rederi har tilstrekkelig kvoter. I tillegg til å ha kontroll med økning kostnader og renter.

Kostnadsøkninger fiskeri

Variable vs. faste kostnader

Kalkylen til et fiskebåtrederi er (innhold kan variere mellom fartøygruppene);

Brutto fangstinntekter (volum x pris),

- ca. 3,5%-5% avgifter til staten og fiskernes organisasjoner

Variabel

=Netto fangstinntekter

- Felleskostnader som varierer i stor grad mellom fartøygruppene

Variabel (aktivitet/fangstvolum)

=Delingsfangst

- Mannskap, varierer fra 29% til 41% avhengig av fartøygruppe

Variabel

= Rederiandel

- Faste driftskostnader (vedlikehold, bunkers, adm.)

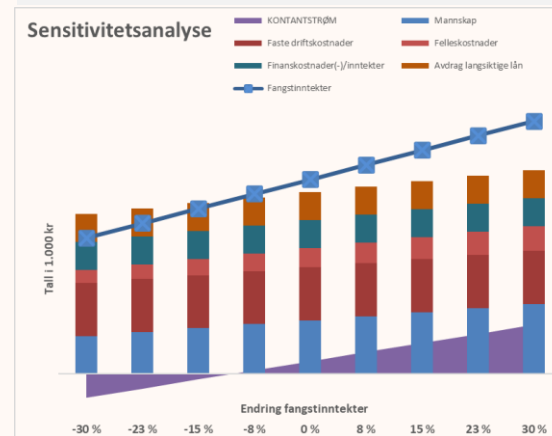
Fast (delvis variabel etter aktivitet)

= EBITDA

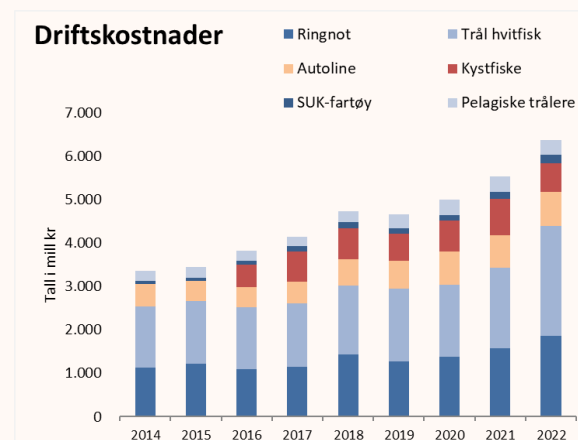
Økte kostnader

- Sum driftskostnader (eks mannskap og renter) var på 7,4 mrd. kr i 2021. En økning med 1,6 mrd. kr fra 2021. En økning med 27%. Størst økning i trål hvitfisk og ringnot, men alle fartøygrupper har fått økte kostnader
- I 2022 har generell inflasjon kommet opp på 7-9%, samt en kraftig økning i bunkers- og energipriser. Dersom kostnadene øker med ytterligere 10 % 2023, så gir dette samlet 8,0 mrd. kr i kostnader. Deler av disse kostnadene er variable, noe som vil medføre at mannskapet vil ta deler av denne kostnadsøkningen ved at delingsfangsten blir redusert.
- Samlet rentebærende gjeld ligger i området 40 mrd. kr. Når renten øker med 3 prosentpoeng, vil dette medføre en kostnadsøkning på cirka 1,2 mrd. kr.
- Samlet forventes det da en kostnadsøkning på 2 mrd. kr for 2023/24.
- Prisoppgangen i 2022 for både hvitfisk og pelagisk synes foreløpig å ha utlignet disse kostnadsøkningene.
- Samlet EBITDA for alle fartøygrupper ligger i området 6,9 mrd. kr i 2022. Mens resultat før skatt var på 4,2 mrd. kr i 2022.
- Dette medfører at rederiene samlet vil kunne absorbere denne kostnadsøkningen ift. gjeldsbetjeningsevne.
- Kombinasjonen redusert fangstvolum og –verdi, kostnadsøkning og renteøkning, vil medføre at enkeltrederi som har en høy gearing kan være utsatt.

Sensitivitetsanalyser på fartøynivå ser omtrent slik ut, hvor en stor del av kostnadene i et fiskebåtrederi er variable.

Kostnadsutvikling.

Makrobildet

- **Megatrender**

- **Global økonomisk utvikling, hvor global levestandard har bedret seg**
  - Er positivt for etterspørsel etter norske fiskeprodukter
- **Fokus på miljø og klima**
  - Utslippsmål for karbon vil påvirke logistikk og distribusjon
  - Er negativt for priser på transport, men deler av outsourcet produksjon av fiskeprodukter kan «tas heim»
  - Økte kostnader, spesielt på energi, vil svekke inntjeningen til fiskebåtrederi
  - Medført at «alle» aktører i næringen har fokus på bærekraft
- **Global oppvarming, som har medført tørke og matmangel**
  - Positivt for etterspørsel etter norsk fisk, spesielt pelagisk (billig protein), da verden vil ha behov for mat
  - Kan svekke den positive globale økonomiske utvikling og skape økt globalt konfliktnivå
- **Sunn mat og helse**
  - Positivt for alle fisk- og sjømatprodukter

- **På kort sikt.....**

- **Mulig resesjon i Europa pga krig, sanksjoner og energipolitikk**
  - Kan redusere etterspørsel etter «luksusmat» i Europa og skape prispress på «high end»-produkter
- **Inflasjonspress og økte renter**
  - Økte kostnader, spesielt for fiskebåtrederi, som har hatt en kraftig økning i rentebærende gjeld
  - Negativt for priser på fiskekvoter
  - Økte priser på fiskefartøy (både nybygg og second-hand)
- **Endringer i valutakurser vil påvirke priser på fisk fra Norge**
  - Deler av prisøkningene på fisk fra Norge i NOK, skyldes svekket norsk krone
  - Kun 20% av prisøkningene på torsk, og cirka 50% av prisøkningene på hyse og sei skyldes svekkelsen av norsk krone.

Kvoter, verdier og gjeldsbetjeningsevne

Generelt

1. Generelt:

- Som forventet har grunnkvotene økt i verdi, mens strukturkvotene er priset etter gjennomsnittlig løpetid.
- Store verdier, noe som gjør generasjonsskifter utfordrende og ofte med salg som eneste utvei
- På grunn av høye verdier på kvotene, kan en risikere å få økt konsentrasjon av eierskap i norsk fiskerinæring. Gjeldende regelverk krever at et selskap kan bare ha maks. 12% andel av kvoter per fartøygruppe
- Høyere renter forventes å medføre at prisøkninger på kvoter stopper opp i en periode fremover. Basert på stadig høyere priser på pelagisk fisk, forventes det ikke en kraftig nedgang i kvotepriser innenfor ringnot.

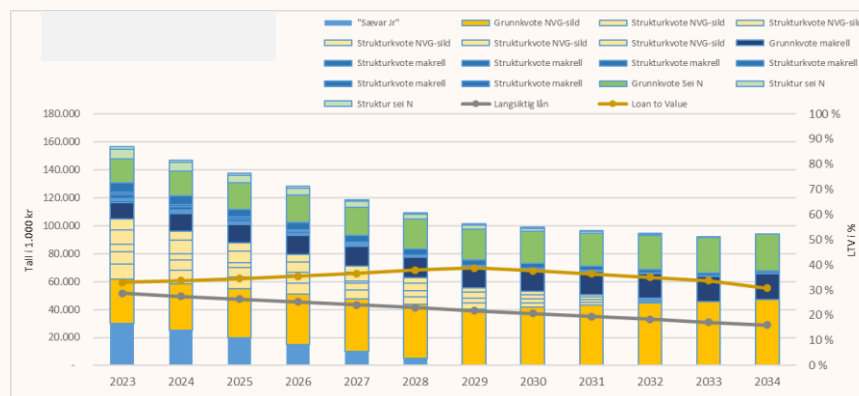
2. Ringnot, pelagiske trålere, hvitfisktrålere og havgående linefartøy:

- Generelt gode priser på fiskekvotene.
- Flere generasjonsskifter på gang, spesielt i ringnot, som er den største gruppen av havgående fartøy i antall.

3. Kystfartøy:

- Uavklart politisk situasjon ang. hvordan tilbakefall av strukturkvoter skal fordeles, jfr endringer av hjemmelsregler. Ny kvotemelding forventes å bli behandlet i Stortinget i 2H23.
- Flere generasjonsskifter i kystfartøy-gruppen gjør at økte kvoter er til salgs.
- Nordsjøbestandene har vært dårlige i det siste, så kvotene har falt på torsk sør for 62 grader, noe som gjør at denne kvoten for tiden er mindre attraktiv i markedet, særlig single strukturkvoter. Basert på positive signal fra ICES, kan dette bedre seg fremover.

Eksempel på verdiutvikling av båt m/kvoter

KONKLUSJON

Dersom fartøy m/kvoter fortsatt blir priset med en yield på 5,0 (dvs. EBITDA x 20).

- Vil medføre at en LTV på 60% vil være for høyt i forhold til et rentenivå på snitt 7,0%.
- Eksisterende lån som er gearet til 60% ift. dagens markedsverdier (5%), vil få problemer med gjeldsbetjeningsevne.
- Man må likevel være oppmerksom på at dersom et eksisterende rederi kjøper tilleggskvoter, vil kontantstrømmen fra dette tilleggskvantumet dekke kun variable kostnader. Dette medfører at avkastningskravet i praksis er en del høyere enn 5%.

Dersom markedet endrer seg ved at yelden øker til 7% (forutsatt uendret EBITDA),

- Vil medføre at bankens policy på LTV <60% vil være logisk ift gjeldsbetjeningsevne.
- Vil medføre reduserte markedsverdier med 30%, som vil føre til at eksisterende lån som er gearet til 60% av dagens markedsverdi, vil komme i brudd i forhold policy ved ny markedsverdi.
- De engasjement som i dag ligger i området LTV < 45% med dagens markedsverdier, vil ligge innenfor LTV på 60% ved oppdaterte verdier med yield på 7% (dette gjelder flertallet av bankens fiskerikunder).

Kvotesammensetning ift grunnkvoter og strukturkvoter.

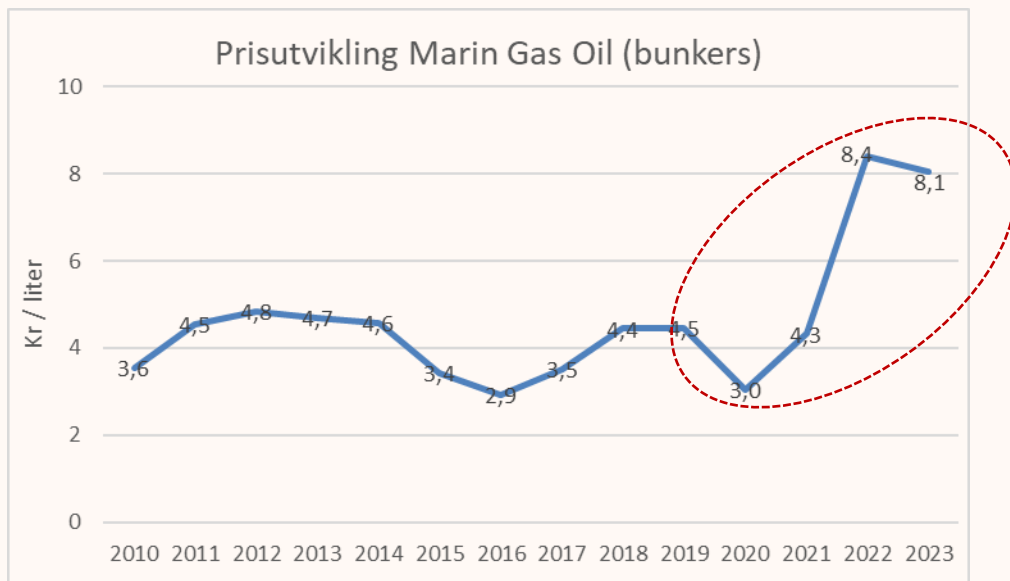
- Grunnkvoter forventes å stige i verdi fremover
- Verdi av strukturkvoter er en kontantstrøm-øvelse frem mot tilbakefall (dog hensyntatt at disse skal dekke kun variable kostnader).
- Avdragsprofiler må være en konsekvens av fremtidig utvikling av LTV og kontantstrøm fra tilgjengelige fangstgrunnlag, som igjen er en konsekvens grunnkvotens økte betydning og tilbakefall av strukturkvotene.

Effekt av økt Yield* fra 5% til 7%

Eksempel	Rtr 7%/Yield 5%	Rtr 7%/Yield 7%
EBITDA	25.000	25.000
Max LTV	60 %	60 %
Yield	5 %	7 %
Markedsverdi	500.000	357.143
Max lån ift LTV	300.000	214.286
Rente	7,0 %	21.000
Avdrag	5,0 %	15.000
CF rtr/avdrag	36.000	25.714
Kontantstrøm	- 11.000	- 714
Max lån ift betjening	208.333	208.333
Tilsv. max LTV	42 %	58 %

* Yield = EBITDA/sum verdi av båt m/kvoter

Bunkersutgifter har økt mye de siste to årene. Slik det ser ut i dag, får fiskeflåten kompensasjon for CO2 avgift frem til 2026

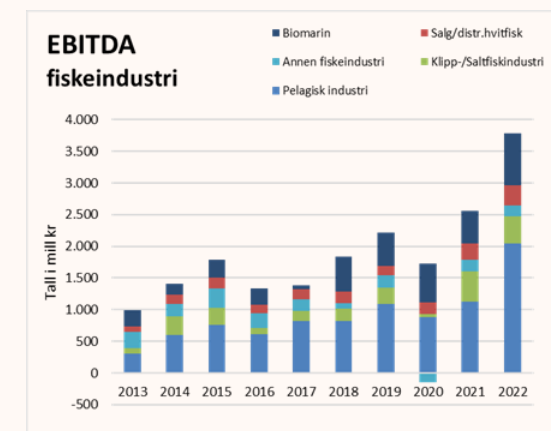
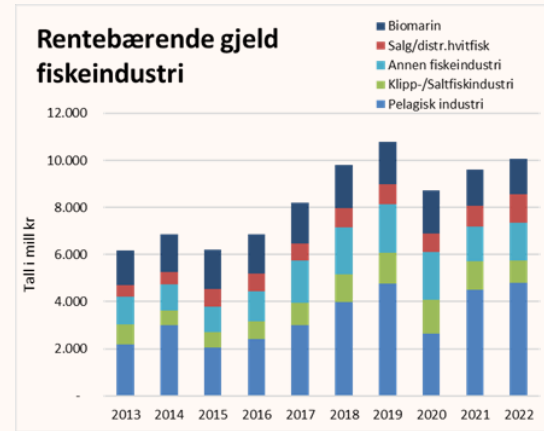
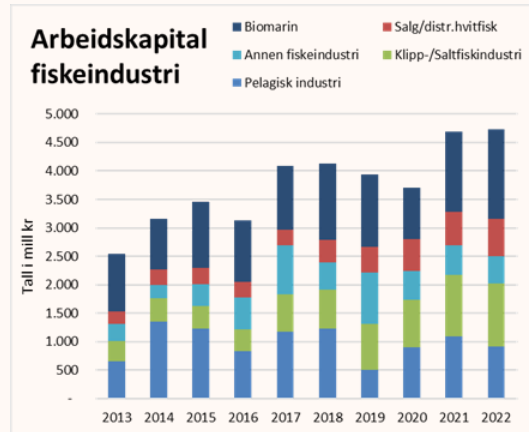
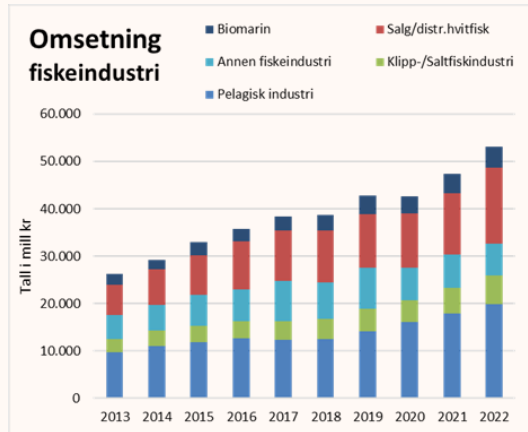
CO2 avgifter til fiskeflåten

År	CO2 avgift per liter MGO (kr)	Kompensasjon/refusjon fiskeflåten	Netto CO2 avgift for fiskeflåten
2016	0,9	0,6	0,3
2017	1,2	0,9	0,3
2018	1,3	1,0	0,3
2019	1,4	1,1	0,3
2020	1,5	0,9	0,5
2021	1,6	0,9	0,7
2022	2,1	1,1	1,0
2023	2,5	1,0	1,5
2024	3,0	1,0	2,0
2025	3,5	1,0	2,5
2026	4,0		4,0
2027	4,5		4,5
2028	5,0		5,0
2029	5,6		5,6
2030	6,1		6,1

Kilde: Havfiskeflåtens organisasjon

- CO2 avgiftene til Fiskeflåten har økt (se tabell)
- Enn så lenge har dette ikke store konsekvenser pga. kompensasjonsordningen. Fra 2023 vil det bli gradvis økende CO2 avgift per i dag, og det vil slå mer ut på kontantstrømmen for fiskeriselskapene etter 2026
- Fiskebåt / Havfiskeflåtens organisasjon har lagt til en lineær opptrapping av CO2 avgiften til det Stortinget har uttalt for 2030 men Stortinget og regjeringen kan evt. endre på denne planen, særlig siden drivstoffprisene har økt betydelig i 2022

Fiskeindustrien

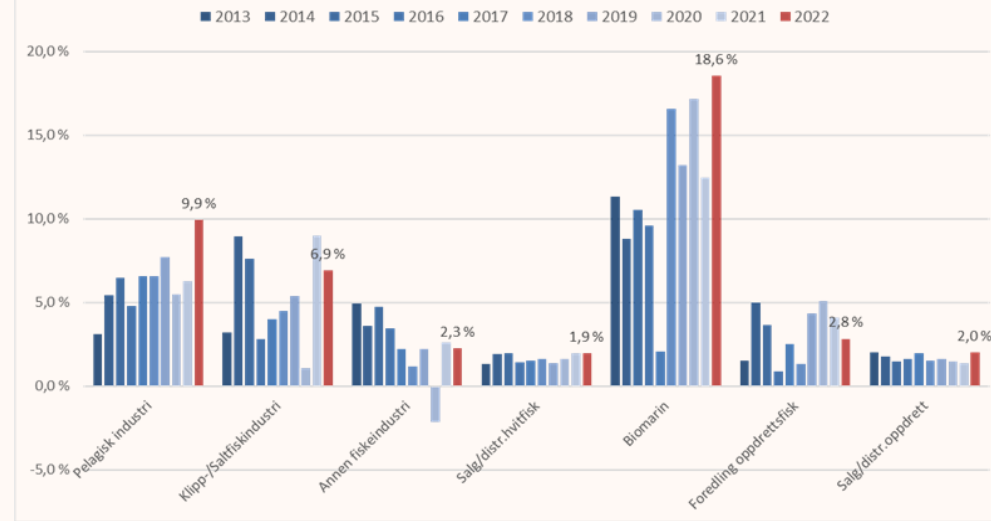
- Fiskeindustrien viste totalt 55,3 mrd kr i omsetning i 2022. Bransjen har økt omsetningen med 7,9 mrd kr ift 2021
  - Pelagisk industri med 2,6 mrd kr og eksportørene med 3,3 mrd kr
  - Aktørene sikrer valutaeksponeringen for det meste av eksporten
  - Arbeidskapitalen har styrket seg de siste to årene

Utsikter for 2023/-24:

- Fiskeindustrien har fremdeles lave marginer. Høyere råstoff-priser i kombinert med lange ledetider i distribusjon, har medført økt kapitalbinding for industrien og eksportørene
- Eksportørene forventes å levere som normalt i 2023, med stabil vekst.
- Med noe lavere volum på torsk og hyse i 2024, forventes hardere konkurranse om råstoffet, og noe pressede marginer for aktører innenfor hvitfisk.
- Både pelagisk industri og biomarin forventes å fortsette med gode driftsmarginer, noe som hovedsakelig skyldes høye volum og svakere konkurranse om råstoff på landsiden.
- Økte energikostnader og generell inflasjon vil også kunne medvirke til lavere marginer i 2024.

Fiskeindustri og eksport

Utvikling i EBITDA-marginer fordelt pr segment

6

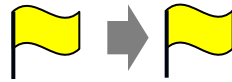
Offshore Service Fartøy

Fortsatt positiv utvikling – god markedsbalanse i de fleste segmenter og økende rater. Klar forbedring i selskapenes inntjening.

Offshore Service Fartøy:

Fortsatt positiv utvikling – god markedsbalanse i de fleste segmenter

Status

- Ytterligere økt aktivitet og bedre rater
  - Til tider godt spotmarked for supply, men den største forbedringen er i markedet for lange kontrakter
  - Rekordhøye ordreserver for subsea aktørene gir et svært godt marked i dette segmentet
- Bedring i markedsbalansene både for subsea og supply
  - Økt aktivitet både fra kontrakter innenfor olje & gass og havvind
  - Ingen PSV fartøy i Nordsjøen i opplag og subseflåten er i prinsippet «utsolgt»
- Økte fartøysverdier
  - Meglervurderinger har økt i snitt 12% fra siste årsskifte
- Bedre marginer og kontantstrøm for rederiene og gjeldsbetjeningsevnen er vesentlig bedret
- Gult flagg beholdes, men for subsea (og for enkelte supply segmenter) er status grønn

Utsikter

- 10% årlig vekst i investeringer for offshore olje & gass neste 5 år og sterk oppbygging av havvind
- Forventet god markedsbalanse for subsea framover
  - God markedsbalanse historisk
  - Etterspørselsøkning både fra olje & gass og havvind
  - Langsiktig utnyttelse 100% - behov for nye fartøy
- Forventet god markedsbalanse for supply framover
  - Aktivitetsøkning fra olje & gass og bidrag fra havvind (marked for ombygging av fartøy)
  - Best utsikter for de største fartøyene med batteri
  - Langsiktig utnyttelse på opp mot 95% for store PSV fartøy
- Brukbare utsikter også for seismikk
  - Tiden for omfattende leting i nye områder synes forbi, men leteaktiviteten tar seg opp
  - Det grønne skiftet gir muligheter mht. karbonfangst, kartlegging for havvindparker og leting etter mineraler
- ESG fokus på lavutslippsteknologi

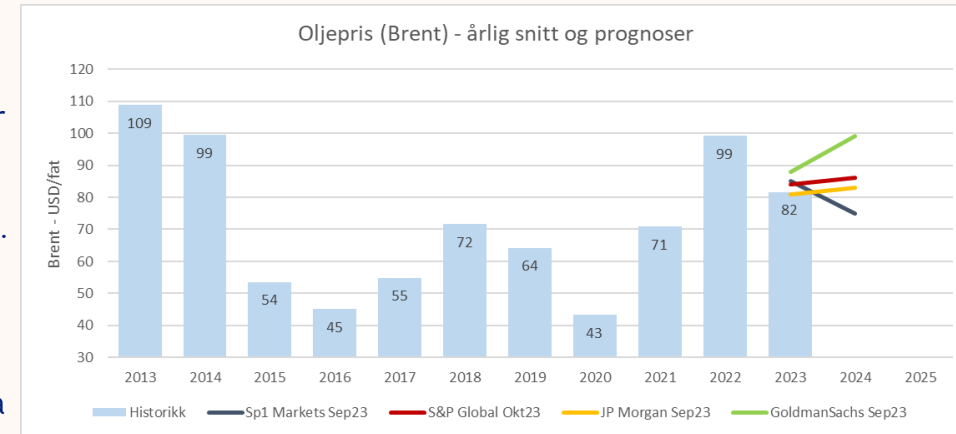
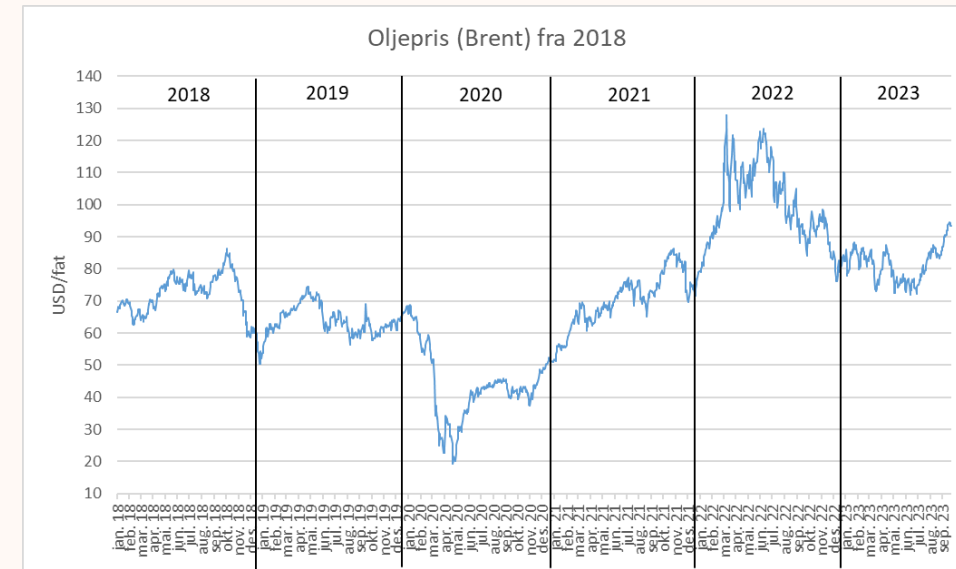
Offshore Service Fartøy:

Status og utsikter for segmenter/drivere

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter
Oljepris og investeringer			<ul style="list-style-type: none"> • Oljeprisen forventes å holde seg rundt \$80-90/fat - marginal produksjonskostnad på rundt \$80/fat og Opec+ ser ut til å ønske en relativt høy oljepris (ut fra nylige produksjonskutt) • Som følge av energikrise og fokus på energisikkerhet forventes økte investeringer fram mot 2027 innenfor offshore olje & gass på 10% årlig (6% økning for drift) – i tillegg skal kapasiteten innenfor havvind økes vesentlig framover
Supply			<ul style="list-style-type: none"> • Bedre spotmarked og flere lengre kontrakter – generelt økt aktivitet • Etterspørselsøkning og ingen nye kontraheringer gir forventet utnyttelsesgrad på 90% rundt 2025-26 • Tilfredsstillende markedsbalanse – særlig i PSV markedet og for større AHTS fartøy
Subsea			<ul style="list-style-type: none"> • Godt marked der det nå inngås lange kontrakter for å sikre tilgang på fartøy – prosjektmarkedet til tider «utsolgt» • Økende ordreserver blant subsea kontraktørene og gode rater • Ingen nye kontraheringer av betydning, og det blir mangel på fartøy framover • Status beholdes som grønn med stabile utsikter
Seismikk			<ul style="list-style-type: none"> • Økt etterspørsel etter seismikk – redusert overkapasitet i et marked der to aktører kontrollerer tilbudssiden • Oljeselskapene øker sine letebudsjetter etter flere år med underinvestering • Det grønne skiftet gir muligheter til ny aktivitet knyttet til karbonfangst, kartlegging for havvind og mineralleting • Status beholdes som gul med stabile utsikter
Rederienes lønnsomhet			<ul style="list-style-type: none"> • Bedre marginer – både innenfor supply og subsea • Forholdet mellom rentebærende gjeld og kontantstrøm fra drift er lavere enn på mange år – skyldes både bedre inntjening og lavere gjeld som følge av restruktureringer
ESG			<ul style="list-style-type: none"> • CO2 avgift i EU for store offshorefartøy fra 2027 • Krav om nullutslipp for supplyskip i norsk sektor i Nordsjøen fra 2030 • Sterkt fokus på reduksjon av utslipp på kort/mellomlang sikt – nullutslippsteknologien finnes ikke ennå
Samlet vurdering			<ul style="list-style-type: none"> • Kombinasjonen økt etterspørsel fra olje & gass, økt etterspørsel fra havvind og lite nye kontraheringer gjør at markedsbalansene innenfor supply og subsea tilsier fortsatt gult flagg med positive utsikter • Hvordan den globale økonomien vil utvikle seg framover (på kort sikt) og utfordringer knyttet til det grønne skiftets påvirkning på etterspørselen etter fossile brensler (på lengre sikt), er viktigste usikkerhetsmomenter

Oljepris : Snittpris på \$85/fat i 2023 – forventet pris i 2024 i intervallet \$80-90/fat

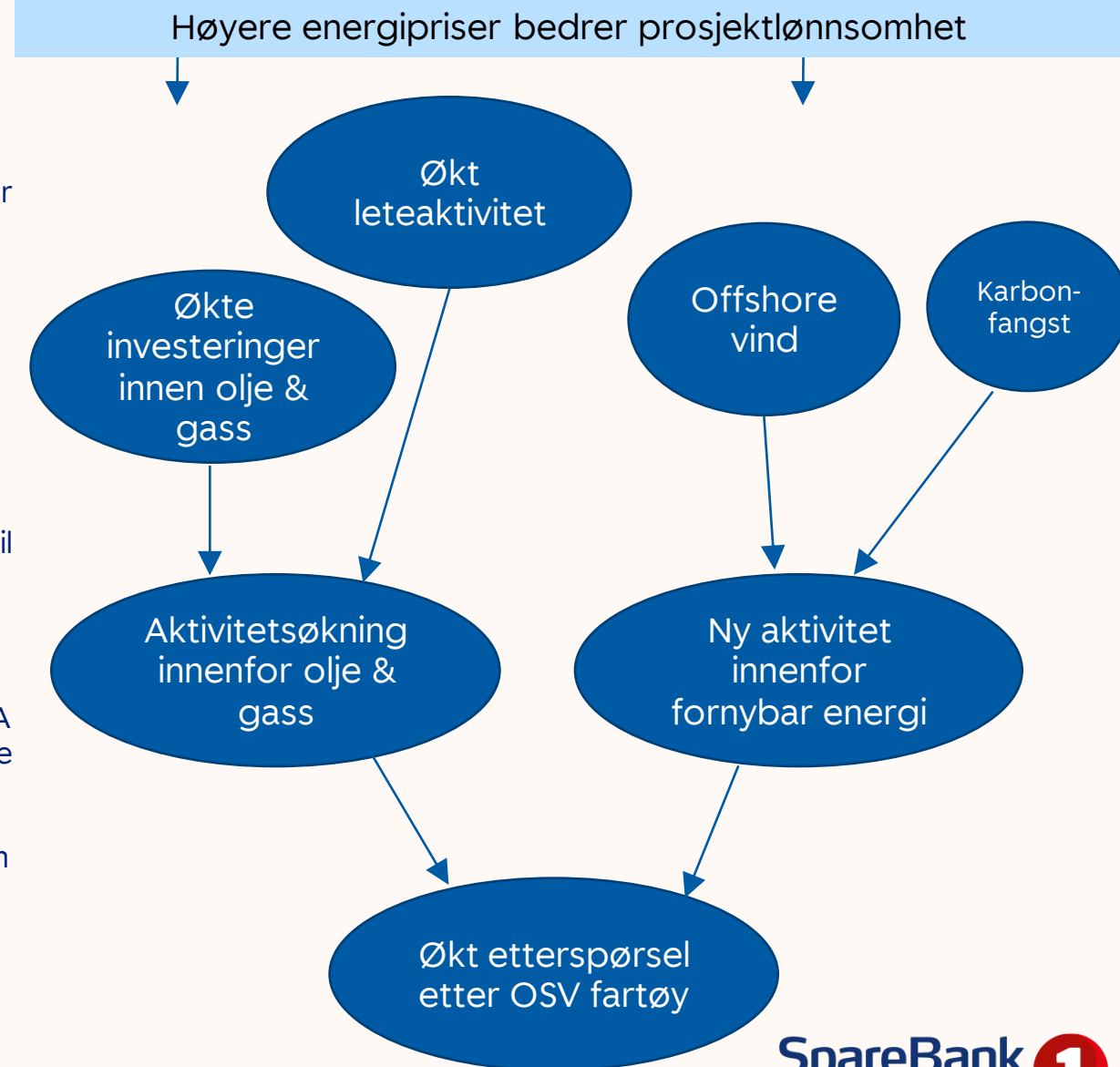
- Etter å ha falt til nær £70/fat fra et svært høyt nivå 1. halvdel av 2022 (\$120-130/fat) har oljeprisen løftet seg til om lag \$90/fat
  - Blant annet som følge av ytterligere produksjonskutt fra Saudi-Arabia og Russland
- På kort/mellomlang sikt ser det ut til at prisen vil ligge i intervallet \$80-90/fat – etterspørselssiden ser såpass sterk ut at oljelagerne ser ut til å synke selv uten vekst i etterspørsel fra Kina og økt produksjon fra Opec
  - Oppdatert vurdering av break-even pris for skiferolje tilsier at denne ligger i intervallet \$75-80/fat (gitt et avkastningskrav på 10%)
- For 2024 varierer anslagene fra \$75/fat (Sp1 Markets) til opp mot \$100/fat (Goldman Sachs) – det avgjørende er endring i etterspørsel etter olje sammenlignet med produksjonsendringer fra hhv. Opec og øvrige produsenter
  - Anslag på økt etterspørsel varierer – konsensus ligger på ca 1,6 mill. fat/d
  - Økt produksjon fra produsenter utenfor Opec anslås til 1,4 mill. fat/d av Sp1 Markets og 2,0 mill. fat/d av S&P Global – her er det m.a.o. vesentlig usikkerhet
  - Uansett er den avgjørende faktoren hvilken strategi Opec velger å prioritere – opprettholdelse av prisnivå (som har vært praktisert de siste årene) eller å forsvare markedsandelen (som utløste krisen i 2014/2015)
  - Vi tror det er mest sannsynlig at Opec fortsetter med sin prioritering av høy oljepris og tror på en pris i intervallet \$80-90/fat i 2024/25
- På lang sikt er dog hovedutfordringen for oljemarkedet at oljeproduksjonen og oljeforbruket må reduseres av hensyn til det grønne skiftet – det trenger ikke medføre lavere oljepriser, men produksjonsvolumet blir gradvis redusert

Etterspørsel etter OSV fartøy stiger

- Etterspørselen etter OSV fartøy stiger både som følge av økt aktivitet innenfor olje & gass og ny/økt aktivitet relatert til fornybar energi – og da særlig offshore vind
- Høy oljepris, lave investeringer siste år, rekordhøy kontantstrøm hos oljeselskapene og økt fokus på energisikkerhet tilsier fortsatt økte investeringer og økt aktivitet framover innenfor olje og gass
  - Særlig korte prosjekter knyttet til eksisterende felt/infrastruktur vil være attraktivt
  - (For) lave investeringer over lengre tid gjør det nødvendig med økte investeringer – nivået for global energietterspørsel gjør at det vil være behov for fossile brensler lenge.....
- Det forventes også økt leteaktivitet – særlig nært eksisterende felt og i 4D segmentet
  - Vi tror den tradisjonelle tette koblingen mellom oljepris og leteaktivitet vil holde på kort / mellomlang sikt
- Offshore vind har et stort potensiale – kapasiteten forventes å øke med 7x fra 2022 til 2030 (ekskl. Kina)
  - Sterkere politiske ambisjoner om mer havvind både i Europa, Asia og USA
  - Avstanden fra land til vindfarmene blir lengre – og vindfarmene blir større
  - Utvikling av flytende havvind der norsk leverandørindustri (inkl. offshore-rederi) kan utnytte unik kompetanse ervervet innen olje & gass
  - Dagens utfordringer innen leverandørkjede og lønnsomhet vurderes som forbigående
- Annen fornybaraktivitet som karbonfangst vil også kunne bidra til økt etterspørsel; særlig for seismikk

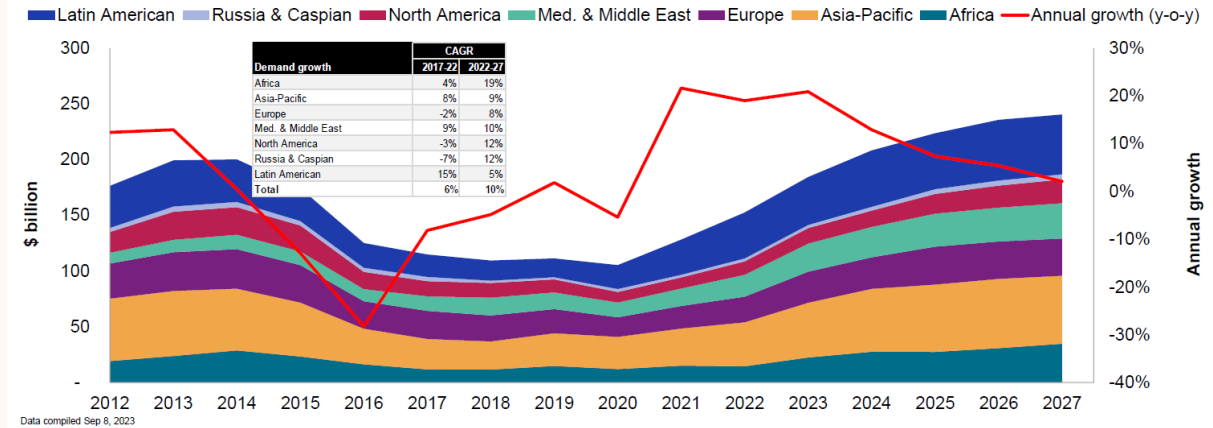
Økte investeringer innenfor olje & gass (og vind!)

I snitt 10% årlig vekst i offshore investeringer neste 5 år

- Sum investering og drift for global undersøkelse og produksjon relatert til olje og gass forventes å øke med 9% i 2023 og ha et årlig snitt på 5% neste 5 år (
- For offshore investeringer anslår S&P Global en snittvekst årlig på 10% i perioden 2022-27 (revidert opp med 2%-poeng)
  - Vekt på hele 21% i 2023
  - Offshore opex forventes å øke med 6% i 2023 og tilsvarende årlig vekst på lengre sikt
- SpareBank 1 Markets har et noe lavere anslag for 2024-25 - forventer samlet vekst i capex for undersøkelse og produksjon offshore på 20% for 2023, 6% for 2024 og 5% i 2025
- Ifølge Rystad Energy vil investeringer innenfor offshore service (inkl. offshore vind) øke fra \$200 mrd. i 2021 til \$300 mrd. i 2027
  - Fra å utgjøre 15-20% av totalen i 2023 vil investeringer i offshore vind utgjøre om lag 50% i 2023 – vekst fra \$50 mrd. til om lag \$100 mrd.

Offshore Capex spending expected to increase 21% in 2023 and growth expected to average 10% p.a. in period 2022-27

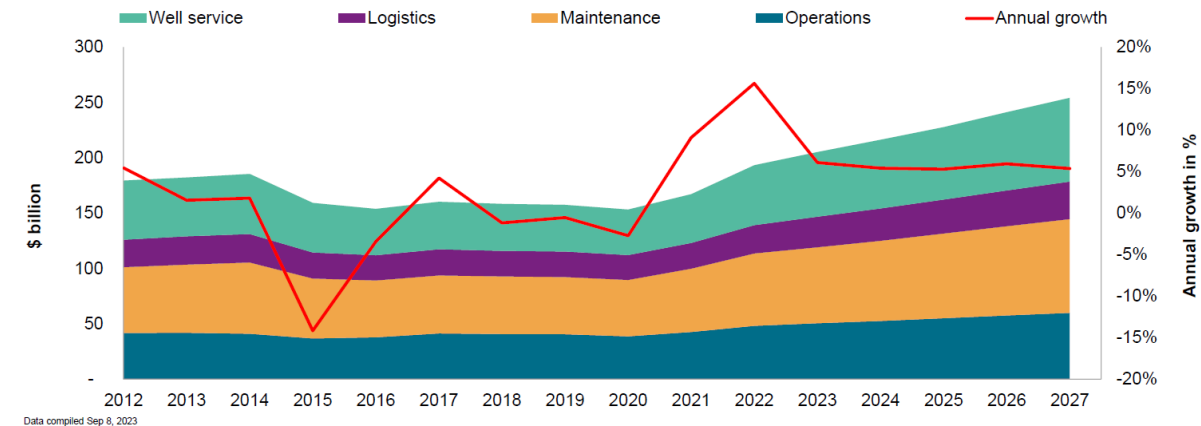
Offshore Capex per region

Data compiled Sep 8, 2023

Opex expected to increase 6% in 2023, and is expected to increase 6% p.a. on average in period 2022-2027

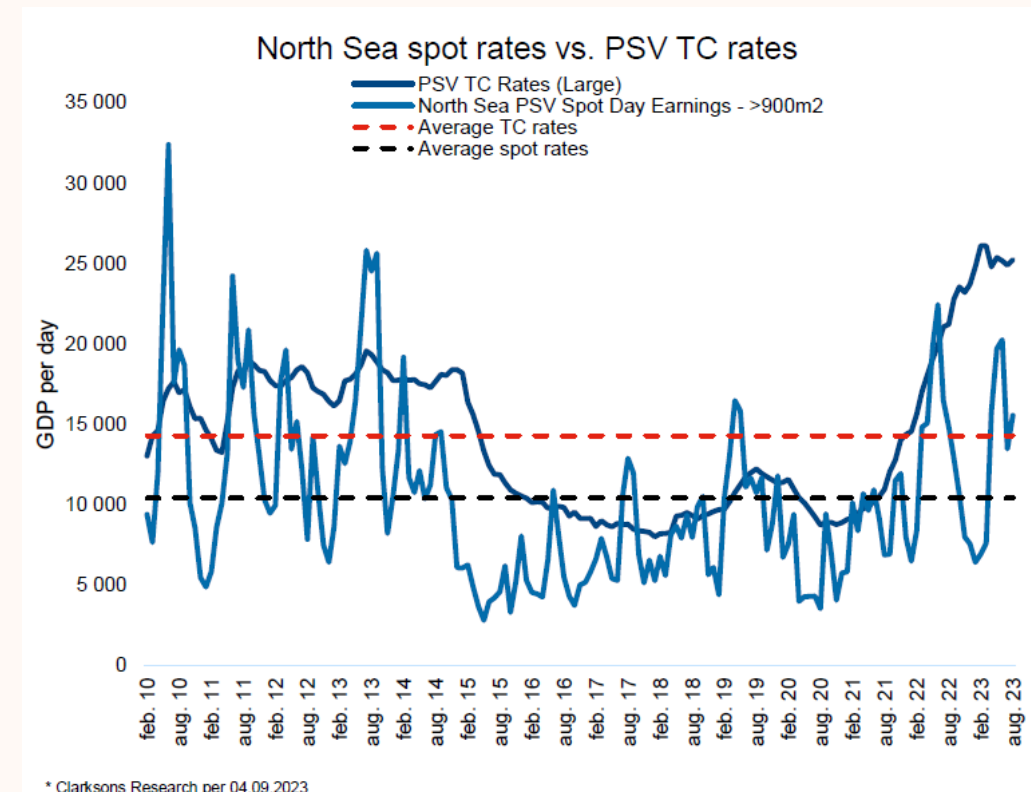
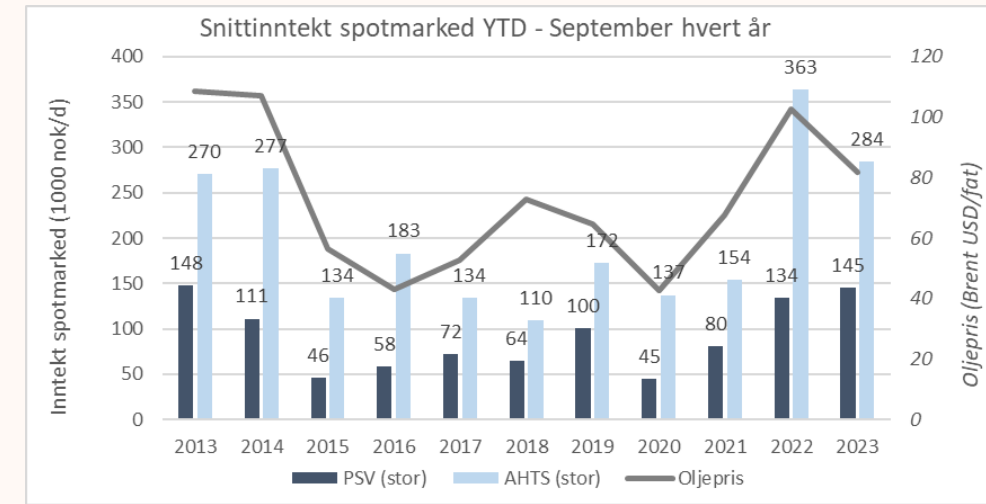
Offshore Opex per category

Data compiled Sep 8, 2023

Supply – rater: Positiv utvikling i rater og inntjening – både i spot og i markedet for lange kontrakter

- Spotmarkedet i Nordsjøen er tilbake i like god form som i 2013 – inntjeningen har vært på det nivået både i 2022 og 2023 både for PSV fartøy og AHTS fartøy
- Markedet for lange kontrakter har imidlertid vært vesentlig bedre med høyere rater i snitt og inntjeningen blir enda bedre i dette markedet gjennom høyere utnyttelsesgrad
  - I perioden februar til august i år har ratene for lange kontrakter for PSV fartøy i snitt vært 40% høyere enn et spotmarked som har vært godt
- Hovedårsaken er en vesentlig bedret markedsbalanse som følge av økt etterspørsel uten økning av tilbudssiden
  - Knapphet på fartøy gjør det nødvendig for befraktere å sikre tilgang på fartøy gjennom lange kontrakter med opsjoner
  - Det har derfor vært en vesentlig økning i antall lange kontrakter som har blitt inngått
  - Dette er det helt motsatte situasjonen i 2015-2017 da tilbudet langt oversteg tilbudet, spotratene var lave og befrakterne ikke hadde særlige incentiver til å inngå lange kontrakter

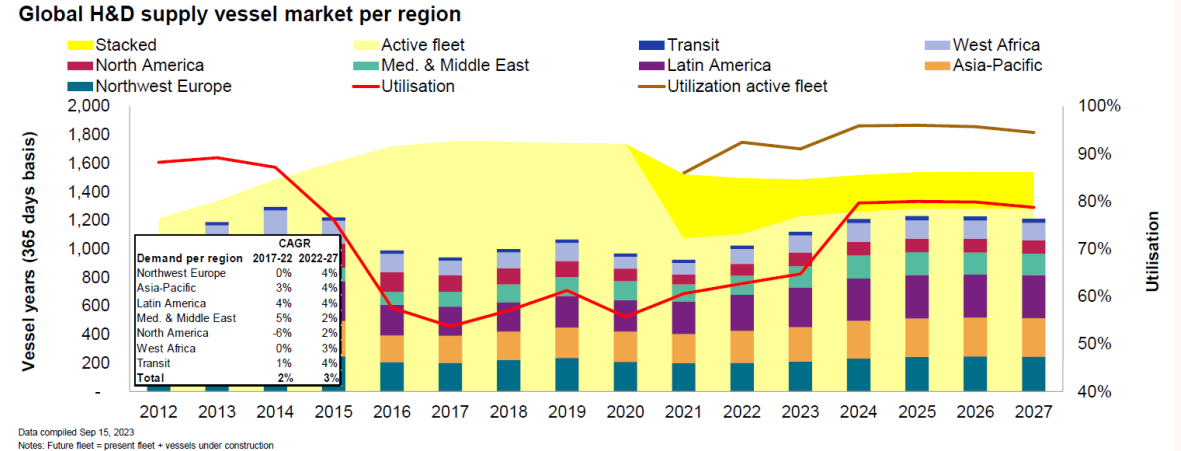

* Clarksons Research per 04.09.2023

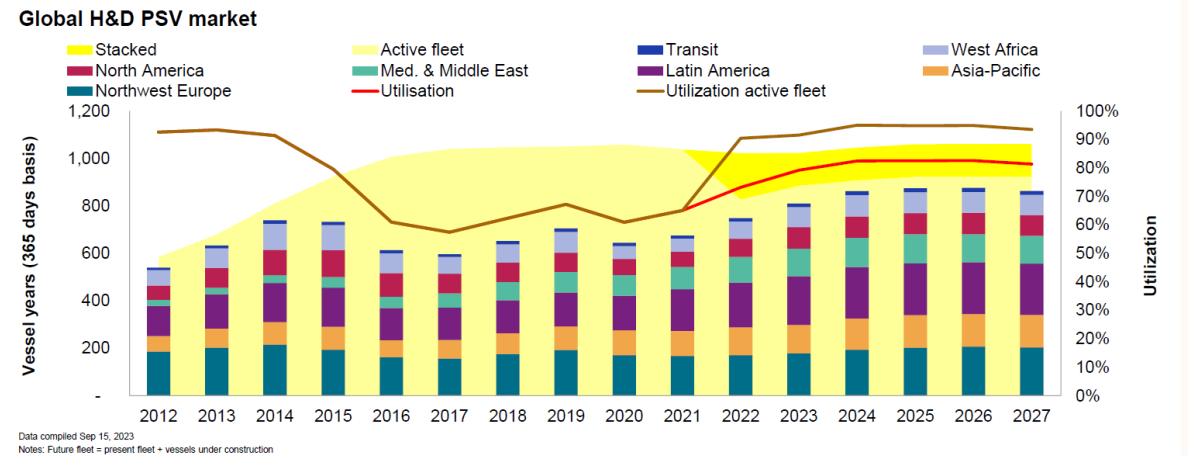
Supply - markedsbalanse:

God markedsbalanse framover med forventet utnyttelsesgrad på 90%

- Etterspørselen de neste 5 årene forventes å gi en utnyttelsesgrad på minst 80% både for H&D Supply totalt (både AHTS og PSV) og for PSV alene
- Men legger vi dagens aktive flåte til grunn ser vi utnyttelsesgrader på over 90%
  - Opplagsflåten har ligget lenge i opplag og en vesentlig reaktivering av denne som gir stort tilbudsoverskudd er lite sannsynlig – for H&D PSV er opplagsflåten redusert fra 200 til 140 fra mars til september og 2/3 av denne har ligget i opplag i minst 3 år
  - Kostnadene for nybygg har økt betydelig og noen stor tilførsel av nye fartøy anses også som lite sannsynlig
- I tillegg vil fartøy fortsatt være aktuelle kandidater for ombygging til servicefartøyer for offshore vind i en mellomperiode
  - Spesialbygde fartøy vil være foretrukket, men det vil ta noen år før slike fartøy fullt ut kan dekke etterspørselen
- Samlet sett er beholdes gul status som følge av usikkerheten for hva som skjer med den inaktive flåten, men utsiktene endres til positive
  - Status vurderes dog som grønn for de største PSV fartøyene som har installert batteri samt de største AHTS fartøyene som er attraktive både innenfor olje/gass og offshore vind

Demand expected to increase 8% in 2023, and average growth expected to be 3% p.a. in period 2022-27

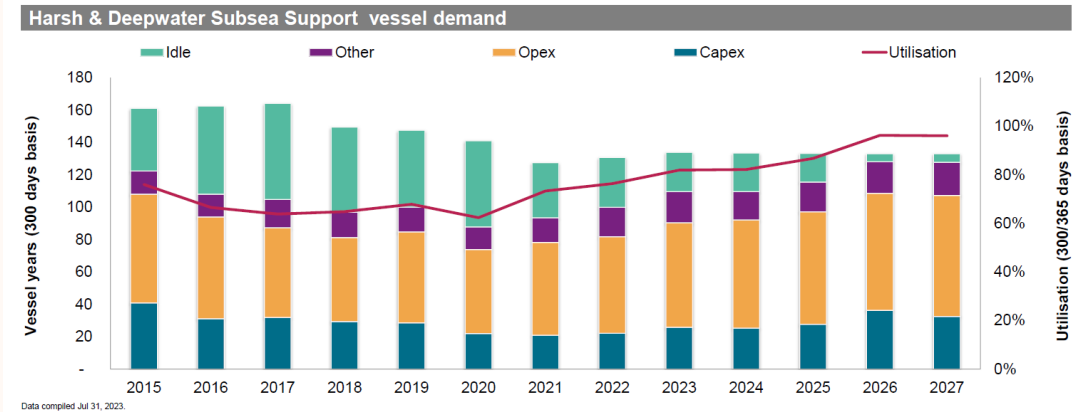

Subsea: Økende aktivitet framover både innenfor olje/gass og vind

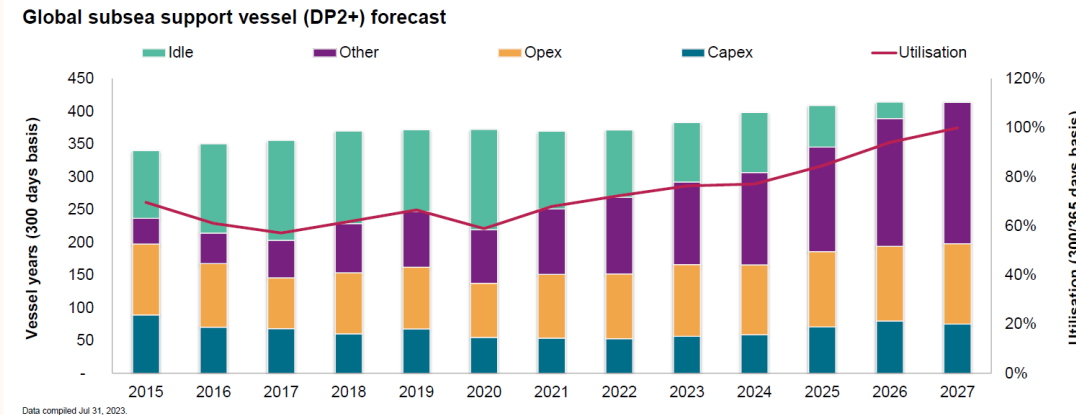
Fartøykapasiteten vil bli utsolgt og det vil komme nye kontraheringer og/eller konvertering av fartøy

- Økende ordreserver blant subsea kontraktørene....
  - Subsea 7 hadde pr. 2. kvartal 2023 en ordreserve på \$10,4 mrd. som er en økning på 15% på 6 mnd.
- ... gir økt aktivitet og økte ordreserver for OSV selskapene som har fartøy innen subsea segmentet
- Innenfor olje & gass forventes økt etterspørsel etter støttefartøy innenfor Harsh & Deepwater på 5% årlig fram til 2027 og utnyttelsesgrad på 95%; markedet er «utsolgt» og det vil komme nykontraheringer (og/eller konvertering av fartøy fra andre segmenter)
- Markedsbalansen styrkes ytterligere for subsea fartøyene av økt etterspørsel fra havvind segmentet der etterspørselen forventes å øke med 10% årlig fram til 2027
  - Her er kontraheringen innenfor havvind økende og vil øke videre; særlig når det gjelder servicefartøy
- Kombinasjonen av forventet etterspørselsøkning innenfor olje/gass og sterk vekst innenfor havvind gir en god markedsbalanse der det vil være behov for nye fartøy i markedet om 3-4 år
- Status for subsea beholdes grønn – med fortsatt stabile utsikter
  - Her vil det være et godt marked i flere år framover

H&D support vessel demand expected to increase 5% p.a on average in 2022-27 and utilization expected to reach 95% in 2026

Global support vessel demand expected to increase 9% p.a on average in 2022-27 due to OWF and utilization expected to reach 100% in 2027

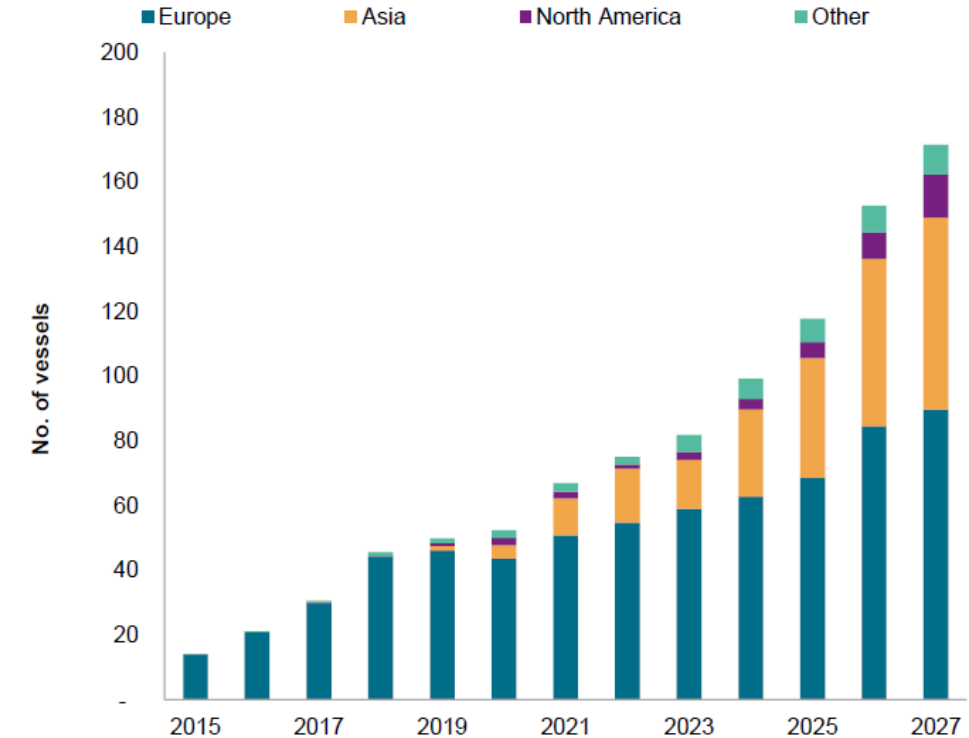
Offshore vind

Økende aktivitet leder til økt etterspørsel etter fartøy og behov for nybygg

Nytt marked med begrenset tilbudsside vil bety økt etterspørsel etter offshore fartøy på kort og mellomlang sikt

- Mer enn dobling av etterspørsel etter offshore vind fartøy (OWF fartøy) fra 2022 til 2027
  - Størst vekst i Asia – Nord-Amerika har hatt en sein start med første felt i drift i 2023
- Etterspørselen hittil dels dekket av offshore fartøy (tier 2 og 3), men kombinasjonen av at befrakterne foretrekker spesialbygde fartøy samt bedring av markedet innen olje & gass vil dagens OWF fartøy ikke dekke behovet på kort og mellomlang sikt
- Begrenset verftkapasitet i Europa samt lengre byggetid og manglende erfaring ved kinesiske verft vil begrense antall nybygg de nærmeste årene – behov for minst 70 nybygg
- Samtidig har betalingsviljen- og evnen vært mindre innen OWF og som begrenser lønnsomheten ved nybygg og trekker kapasitet ut av havvind og inn til olje & gass
  - Noe større motpartsrisiko innenfor havvind enn i olje og gass som følge av dette
- Dette øker etterspørselen, spesielt etter subseafartøy, i tillegg til at økte nybyggingspriser og lange leveringstider vil gjøre ombygging av offshore fartøy gunstig
- Økt fokus på energisikkerhet og mindre avhengighet til fossile energikilder er en viktig driver, men det er lange ledetider på nye prosjekt
- Kombinasjonen av forventet etterspørselsøkning innenfor olje/gass og sterk vekst innenfor havvind leder til etterspørselsgap der befrakterne må inngå lengre kontrakter og betale høyere rater for å sikre seg fartøy
- Men det kontraheres innenfor havvind
  - 29 fartøy som er spesialbygd for offshore vind (såkalte «tier 1»), er levert/leveres fra slutten av 2022 og framover vil medføre mer enn en dobling av flåten utover de neste par årene

Global Offshore Wind Farm (OWF) vessel demand per region

Data compiled Jul 31, 2023

Seismikk:

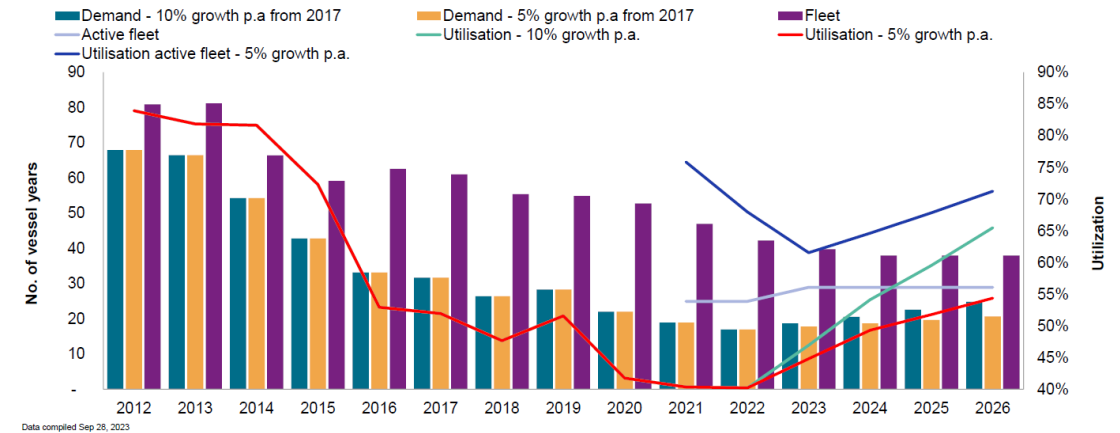
Energikrise og høy oljepris har gitt økt fokus på leteaktivitet fra oljeselskapene – noe bedret markedsbalanse (men fortsatt overkapasitet)

Redusert overkapasitet – tilbudssiden domineres 2 store aktører (PGS og Shearwater)

- Tradisjonelt høy korrelasjon mellom oljepris og etterspørsel etter seismikktjenester, men dette har vært svekket de senere årene:
  - Økt fokus på leteaktivitet som følge av underinvestering de senere årene, energikrise og høye oljepriser
  - Prioritering av korte prosjekter nær eksisterende infrastruktur
- Mest aktuelt er seismikk knyttet til eksisterende felt og 4D
  - Tiden for stor satsing på seismikk i mer fjerntliggende områder er nok forbi, fokus er modne felt som kan gi rask pay-back.
- Per 3. kvartal 2023 er etterspørselen etter fartøy økt med 12% sammenlignet med fjoråret og flåten er redusert som følge av overkapasitet
- Økt internasjonal spenning har gitt økt fokus på energisikkerhet der økt produksjon av olje & gass er et av virkemidlene
- Og det grønne skiftet gir muligheter for seismikk:
  - Karbonfangst og lagring
  - Kartlegging av bunnforhold ved etablering av havvindparker
  - Leting og utvinning etter mineraler på havbunnen
- Status beholdes som gul med stabile utsikter

Significant overcapacity in 3D seismic market

Market outlook for offshore 3D seismic

Offshore Service Fartøy og ESG

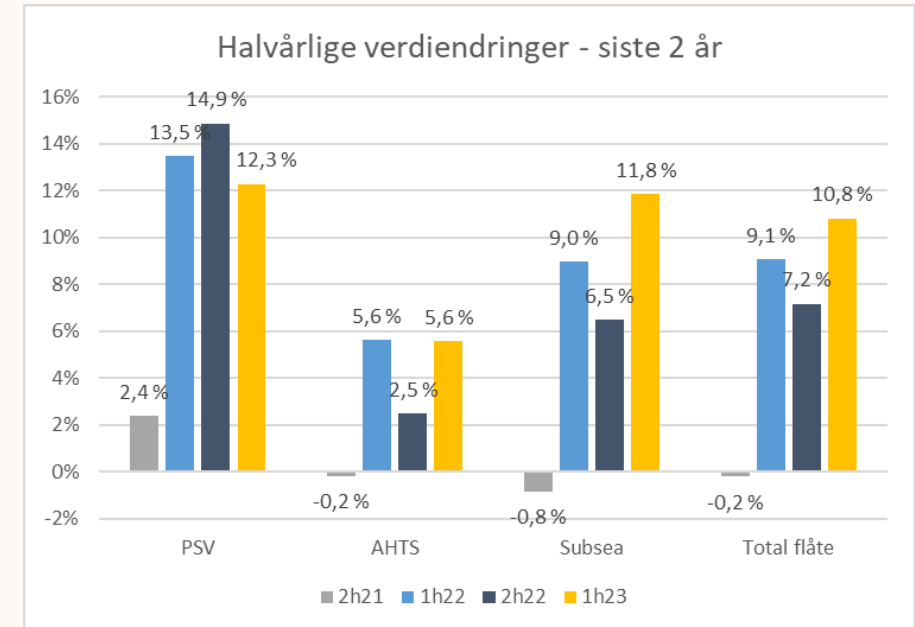
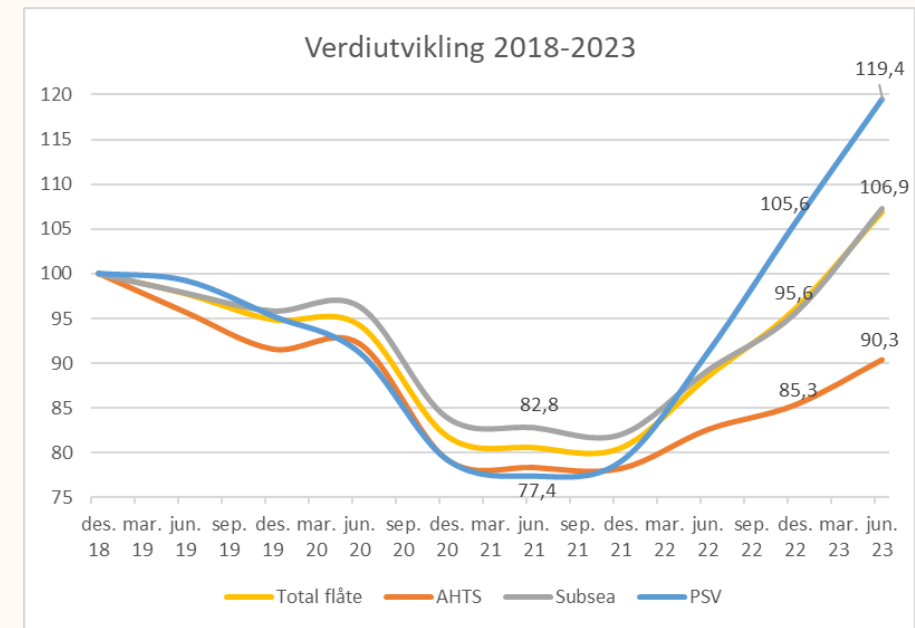
- EU innfører Co2 avgift for store offshorefartøy > 5.000 bruttotonn fra 2027. Tilsvarende avgift for mindre fartøy (400-4.999 brutto tonn) skal vurderes ila 2026
  - Ved operasjon av offshorefartøy betaler befrakter drivstoffkostnadene. Denne ekstraregningen vil bli dekket av befrakterne, men befrakterne vil sannsynligvis stille krav om lavutslipp fartøy/teknologi ved inngåelse av langsiktige kontrakter for operasjon i EU
  - Som konsekvens vil lavutslippsfartøy/teknologi prioriteres ved tildeling av langsiktige kontrakter med operasjon innen EU
  - Dette vil tvinge fram et teknologiskifte/nye drivstoffløsninger som kan påføre rederiene høyere kostnader i den grad de ikke klarer å velte disse investeringskostnadene over på befrakter i form av økt leie
- Hurdalsplattformen stiller krav om lavutslippsløsninger fra 2025 og nullutslipp fra 2030 for supplyskip som går i norsk sektor i Nordsjøen
- Nullutslippsteknologi
  - Nullutslippsteknologi finnes i dag ikke for denne type operasjon samtidig som det er begrenset tilgang/høye kostnader ved bruk av nullutslippsdrivstoff .
  - Samtidig som det ikke er bygget ut infrastruktur for å kunne ta i bruk de nye energibærere
  - Risiko for å satse på feil teknologi!

=>Foreløpig har rederiene redusert sine utslipp ved å bygge mer energieffektive skrog, endret seilingsmønstre, optimalisering av drift ved bruk av avansert datateknologi, installert batteripakker, dual fuel teknologi (gass, hydrogen, diesel, biogass), bruk av landstrøm etc.

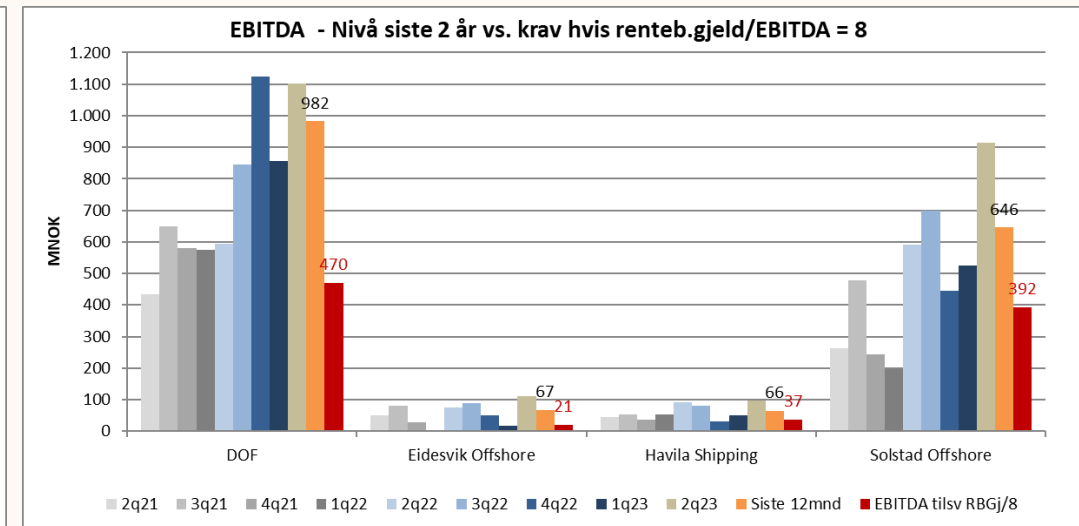
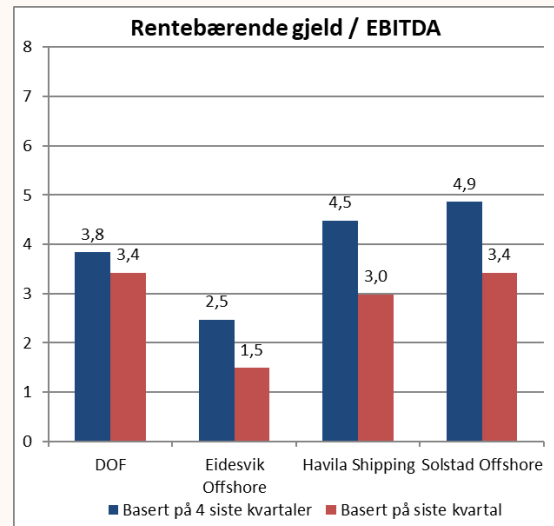
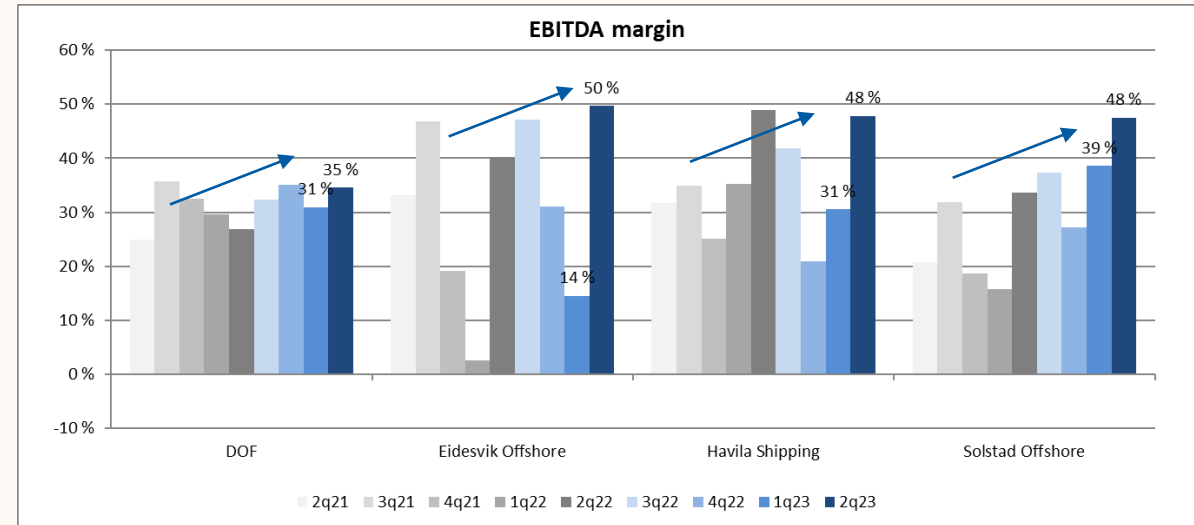
Fartøyverdiene øker fortsatt

- Vi har årlige meglertakster for en flåte på 90 fartøy i perioden desember 2018 til juni 2023
  - Subsea 43 fartøy, PSV 29 fartøy og AHTS 18 fartøy
  - Snittalder 13,2 år (PSV 12,4 år, Subsea 12,8 år og AHTS 15,4 år)
- Over hele perioden på 4,5 år har PSV flåten som var 8 år i snitt ved starten av perioden steget med 19%; det tilsvarer en årlig verdiøkning på 4% i snitt (cagr) Tilsvarende har subsea flåten steget med 7% (1,6% årlig)
  - AHTS flåten har sunket med 10% i verdi i samme periode (2,2% årlig) – det har sammenheng med at denne er vesentlig eldre og fortsatt inneholder fartøy i opplag
- Verdiene falt stort i 2. halvår 2020 som følge av redusert oljepris og aktivitet/etterspørsel under koronapandemien med 13% i snitt, men har gjort et solid comeback i 2022 og 2023
- Vekst siste halvår på 6-12% avhengig av segment – samlet flåte har steget med 11%

Gjeldsbetjeningsevnen er på plass for offshore service fartøy rederiene

- Aktiviteten i offshore markedet har tatt seg vesentlig opp i høyere spotrater og flere slutninger av lengre kontrakter til høyere rater enn tidligere
  - I tillegg er antall fartøy i opplag redusert vesentlig
- Det har resultert i økte EBITDA marginer og vesentlig økning i kontantstrøm fra drift / til gjeldsbetjening
- Samtidig har rentebærende gjeld blitt redusert for de fleste rederiene som følge av restrukturering og/eller salg av deler av flåten
- Dette har resultert i vesentlig bedring av gjeldsbetjeningsevnen der forholdet mellom rentebærende gjeld og EBITDA for de siste 4 kvartaler nå er 5 eller lavere for de børsnoterte norske offshore service fartøy rederne
- Stigende fartøyverdier har også medført reverserte nedskrivninger som bidrar til styrket egenkapital.

7

Bygg og anlegg

Fortsatt høy aktivitet, men vi ser nå svak nedgang i produksjonsvolumet. Spesielt merkes dette i boligsegmentet, der både nyboligsalg og registrert igangsetting avtar. Også forventinger om lavere aktivitet innenfor yrkesbygg fremover, men vil rammes mindre enn bolig. Anleggsaktiviteten forventes å holde seg noe lunde på dagens nivå. Konkursene i næringen øker og sysselsettingen vil falle, med negative utsikter for næringen som konsekvens

Bygg og anlegg:

Høy aktivitet, men veksten har stoppet opp og nyboligsalget er rekordlavt. Konkursene har begynt å øke, og kostnadsøkning og makroøkonomisk usikkerhet gir høy risiko for avlyste eller utsatte prosjekter

Status

- Fortsatt god aktivitet i den samlede bygge- og anleggsproduksjonen, men veksten har flatet ut
  - ✓ Rekordhøye renter og høye byggekostnader reduserer investeringsviljen og skaper stor usikkerhet, noe som gjør at vi forventer lavere aktivitet fremover. Stor fare for at planlagte prosjekter ikke blir lønnsomme og blir satt på vent
- Stemningen til Regionalt nettverk har blitt noe mer negativ gjennom sommeren og nettverket forventer nå at bygge- og anleggsproduksjonen skal falle med 1,5% neste 3 måneder
- Nyboligsalget er rekordlavt og registrert igangsetting av boliger faller kraftig, noe som indikerer lav aktivitet fremover. Isolert sett rødt flagg for bolig- og fritidsboligsegmentet
- Markedet for oppføring av yrkesbygg så langt mindre påvirket enn boligbygg, men noe lavere aktivitet må påregnes.
- Anleggsaktiviteten ventes opprettholdt omtrent på dagens nivå
- Antall konkurser øker, både på landsbasis og i bankens markedsområde, men er fortsatt lavere enn før pandemien. Spesielt Trøndelag med høy vekst de siste månedene

Utsikter

- Vi ser fortsatt faresignaler for bygge- og anleggsnæringen fremover, forsterket av fortsatt fallende nyboligsalg og igangsetting av bolig
  - ✓ Norges Bank har justert sine prognoser for boliginvesteringene nedover, til nær -15% i år og ytterligere 5% i 2024
- Konkursene øker og sysselsettingen forventes å falle
- Høyere renter og høy kostnadsvekst, samt makroøkonomisk usikkerhet reduserer investeringsviljen
- Samlet sett opprettholdes gult flagg med negative utsikter – men rødt flagg for entreprenører i bolig- og fritidsboligsegmentet isolert sett

Bygg og anlegg:

Status og utsikter for segmenter

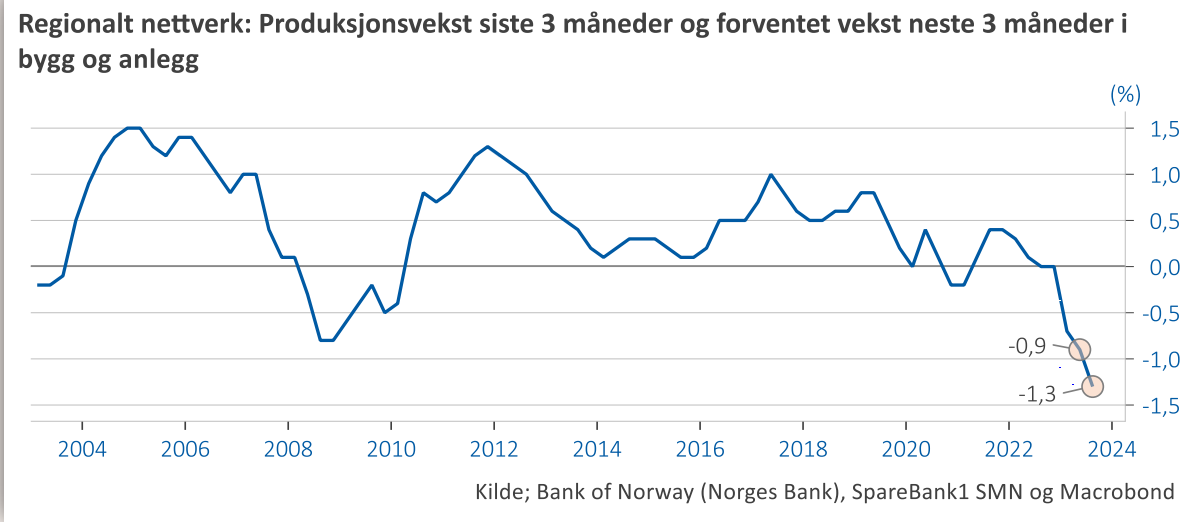
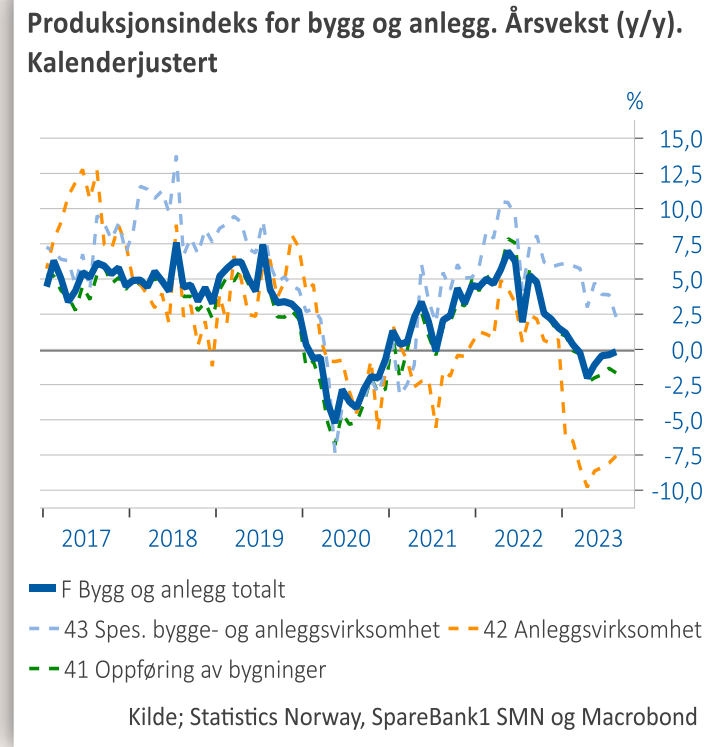
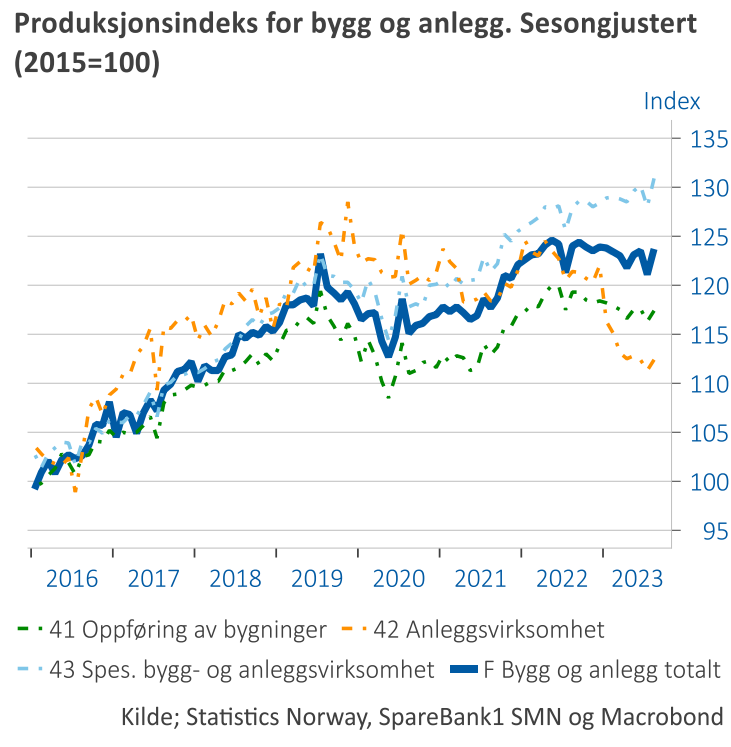
Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter	
Bygg	 	 	Bolig/hytte 	<ul style="list-style-type: none"> Nedgangen i nyboligsalget fortsetter og registrert igangsetting på det laveste nivået siden 2011. Vi går inn i en periode med vesentlig lavere boliginvesteringer. Norges Bank har nok en gang nedjustert sine anslag og forventer en nedgang på nær 15% i 2023 og ytterligere fall (-5%) i 2024. Nyboligsalget faller både i Trøndelag og Møre og Romsdal, og kraftigst i Trøndelag Lageret av <u>igangsatte usolgte</u> boliger på høyt nivå i Trøndelag (drevet av Trondheim, Stjørdal og Levanger), mens antallet i M&R stabilt. Lageret av <u>ferdigstilte usolgte</u> boliger holder seg fortsatt lavt Høye byggekostnader og vesentlig økte utgifter til husholdningene forventes å gi lav aktivitet fremover. Lav arbeidsledighet og høy lønnsvekst veier i motsatt retning.
			Næring 	<ul style="list-style-type: none"> Registrerte igangsettingstillatelser til næringsareal fortsatt på høyt nivå, men nedgang de siste månedene Risiko på nedsiden: Høye materialkostnader og økte renter gir fortsatt høy risiko for avlysning / utsetting av prosjekter, og vi tror fortsatt at aktiviteten blir noe lavere enn igangsettingstallene tilsier
Anlegg	 	 		<ul style="list-style-type: none"> Anleggsproduksjon er avtagende, men det er forventninger stabil utvikling i 2024 og 2025. Regionalt nettverk rapporterer om god vekst knyttet til infrastruktur og transport. Iht Veidekkes siste markedsrapport forventes det økning i veimarkedet de neste årene, mens det forventes lavere jernbaneinvesteringer. Det forventes økt aktivitet innenfor energiutbygging, vann og avløp Svekkelsen av kronekursen gir økt konkurranseevne for norske entreprenører Veksten i anleggskostnadene er redusert betydelig det siste året, etter en periode med kraftig vekst. Årsveksten per 2. kvartal på lave 1,8%
Samlet vurdering	 	 		<ul style="list-style-type: none"> Høy aktivitet i ett historisk perspektiv, men veksten har begynt å avta. Veksten forventes å avta ytterligere og Regionalt nettverk forventer en nedgang for bygg og anlegg samlet på 1,5% neste 3 måneder (6% annualisert). Dette er drevet av reduksjon i byggsegmentet, spesielt innenfor bolig (rødt flagg isolert sett). Aktivitetsnedgangen vil medføre at sysselsettingen i næringen vil falle Konkursnivået fortsetter å øke, både for landet og i bankens region (spesielt Trøndelag). For landet og Trøndelag er nivået nå over snittet siste 10 år, mens det i Møre og Romsdal er omtrent på snittet Samlet sett opprettholdes gult flagg med negative utsikter de neste 12 månedene

Bygg og anlegg generelt:

Den samlede bygge- og anleggsproduksjonen fortsatt på høyt nivå

- Etter en periode med jevn vekst i bygge- og anleggsproduksjonen etter utbruddet av pandemien har veksten flatet ut på et høyt nivå
  - Indikerer at bedriftene fortsatt tærer på ordreservene
  - Den samlede produksjonen var per august på samme nivå som for ett år siden (-0,2%)
  - Det er bedrifter innenfor «Spesialisert bygge og anleggsvirksomhet» som holder veksten oppe. Innenfor «Oppføring av bygninger» er den en nedgang på 1,7%, og innenfor anleggsvirksomhet en nedgang på 7,6%
  - «Spesialisert bygge- og anleggsvirksomhet» inneholder en blanding av aktører innenfor hhv. bygg og anlegg.

- Iht. Regionalt nettverk 3/2023 rapporterer BA-bedriftene tiltakende reduksjon i aktiviteten
  - I snitt forventer bedriftene en nedgang i produksjonen på 1,5% neste 3 måneder (6% annualisert)
  - Det er byggingen av boliger som faller mest, men det er også nedgang i oppføring av forretningsbygg. Innenfor rehabilitering, ombygging og tilbygg (ROT) peker flere på redusert etterspørsel fra husholdningene. Bedriftene melder om god vekst knyttet til infrastruktur og transport.
  - Bygg og anlegg er næringen med betydelig svakest vekstutsikter fremover

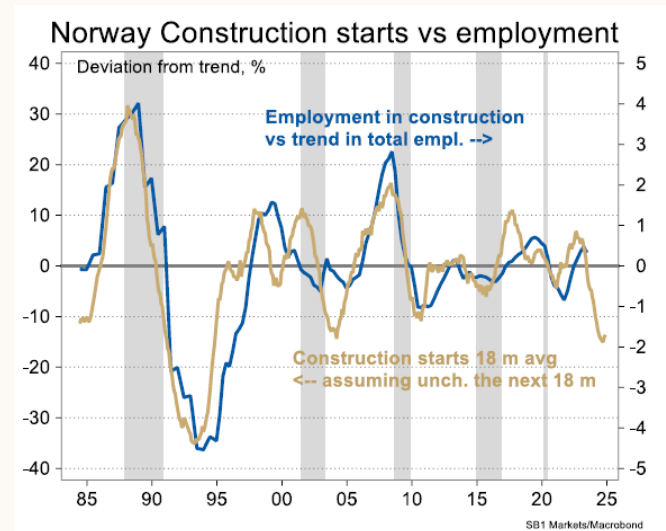
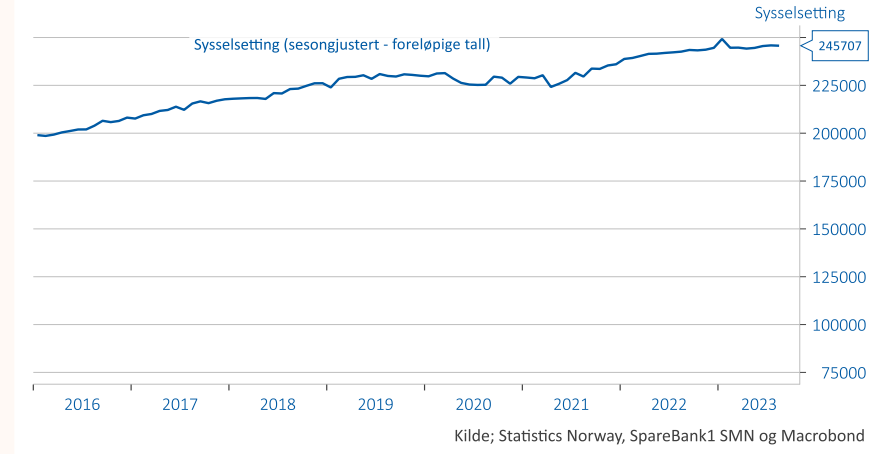

Bygg og anlegg generelt:

Aktivitetsnedgangen har ennå ikke slått ut i sysselsettingstallene. Den kraftige aktivitetsnedgangen vi ser nå vil imidlertid slå sterkt negativt ut i sysselsettingen

- Antall sysselsatte i bygge- og anleggsnæringen har steget jevnt de siste årene har holdt seg stabilt på et rekordhøyt nivå inn i 2023
- Vi må imidlertid forvente at nedgangen i aktivitetsnivået i næringen snart vil begynne å slå ut i sysselsettingstallene
  - SpareBank1 Markets har anslått at nedgangen i registrert igangsetting tilsier en nedgang i sysselsettingen på 20% i næringen, noe som innebærer en nedgang i ~2% i total sysselsetting i Norge
  - Bygg og anlegg utgjør ca. 9% av total sysselsetting

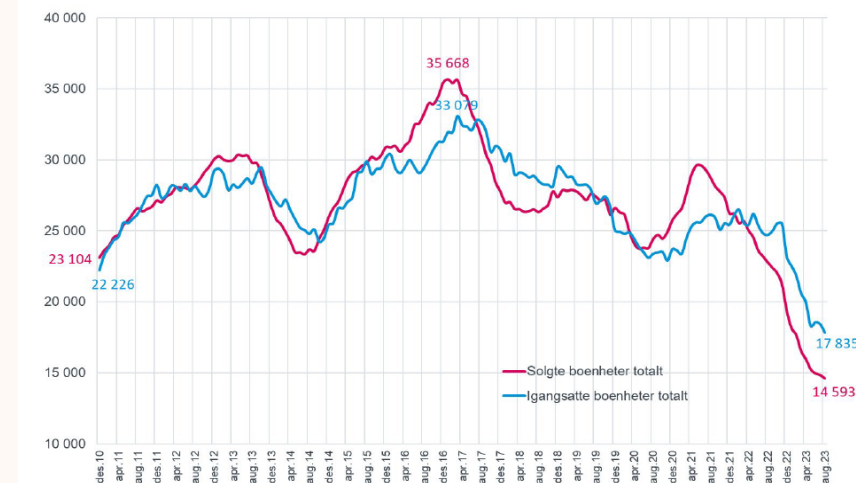
Sysselsetting. Bygg og anlegg

Bygg til bolig:

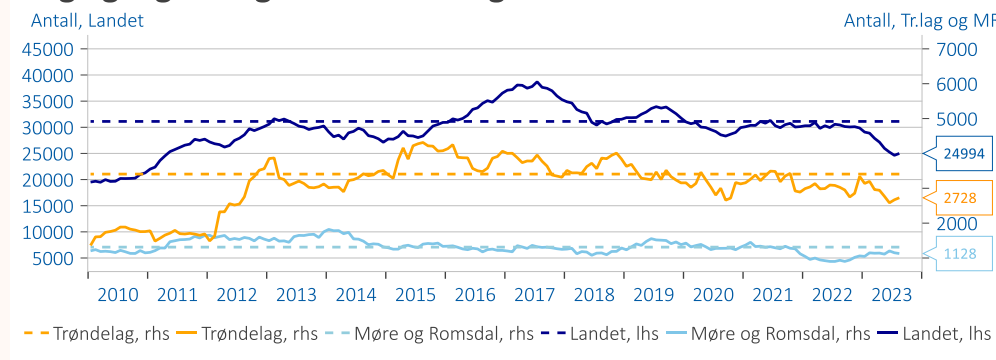
Nedgangen i nyboligsalget fortsetter og registrert igangsetting på det laveste nivået siden 2011. Vi går inn i en periode med vesentlig lavere boliginvesteringer

- Antall solgte nyboliger er på landsbasis 14 600 enheter siste 12 mnd, ned 36% fra forrige 12-måneders periode. Er nå på et vesentlig lavere nivå enn rett etter finanskrisen
  - Det er spesielt salget av leiligheter som daler (-44%), men også salget av eneboliger og småhus går kraftig ned (-26% og -22%)
  - Hittil i år (januar - august) er salget ned 36%, herav -29% i Møre og Romsdal, -61% i tidligere Sør-Trøndelag og -11% i tidligere Nord-Trøndelag
- Registrerte igangsettingstillatelser i kommunene faller kraftig og er med 25 000 boliger årlig på landsbasis på det laveste nivået siden 2011. Nedgang på 19% siste år
  - Boligprodusentene, som rapporterer faktisk igangsetting, oppgir at bygging av nær 17 800 boliger er igangsatt siste 12 måneder, hele 28% under august i fjor
- I bankens markedsområde faller registrert igangsetting i Trøndelag (-10%), mens den er lav, men økende i Møre og Romsdal (+21%)
- Norges Bank har (nok en gang) nedjustert sine anslag for veksten i boliginvesteringene fra forrige rapport
  - Er tatt betydelig ned fra forrige halvårsrapport. Boliginvesteringene avtok markant i 2. kvartal og nedgangen fortsatte i juli. Svak utvikling i boligprisene og høye byggekostnader er vesentlige faktorer som har påvirket negativt
  - Vi vurderer at Norges Banks sine vurderinger nå begynner å bli mer realistiske enn det som er anslått tidligere, gitt fallet vi har sett i nyboligsalget.

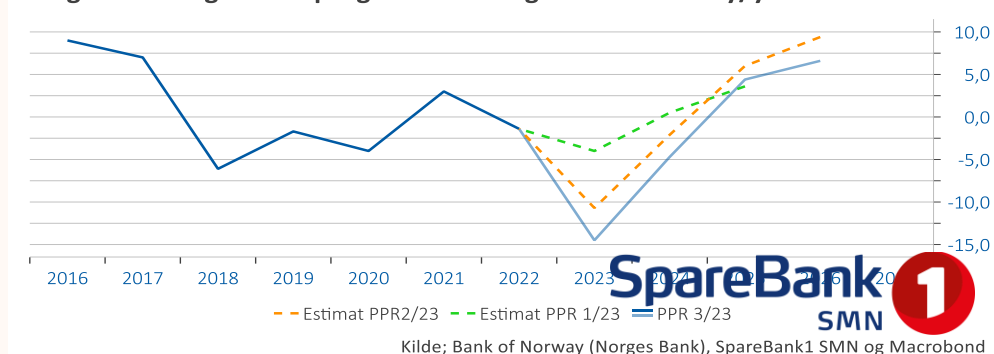
Kilde: Boligprodusentene og Prognosesenteret AS

Reg. igangsettingstillatelser boliger - rullerende 12 måneder

Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

Boliginvesteringer med prognose fra Norges Bank. Vekst y/y.

Kilde: Bank of Norway (Norges Bank), SpareBank1 SMN og Macrobond

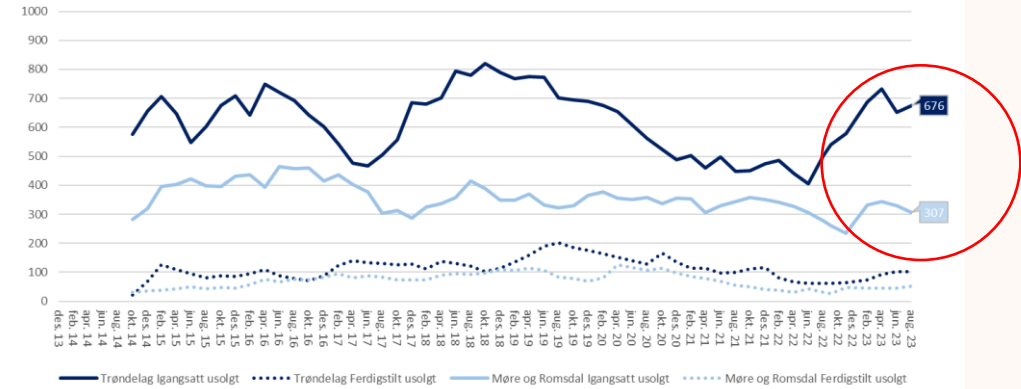
Bygg til bolig:

Igangsatte usolgte boliger på høyt nivå i Trøndelag, mens det holder seg noenlunde stabilt i Møre og Romsdal.

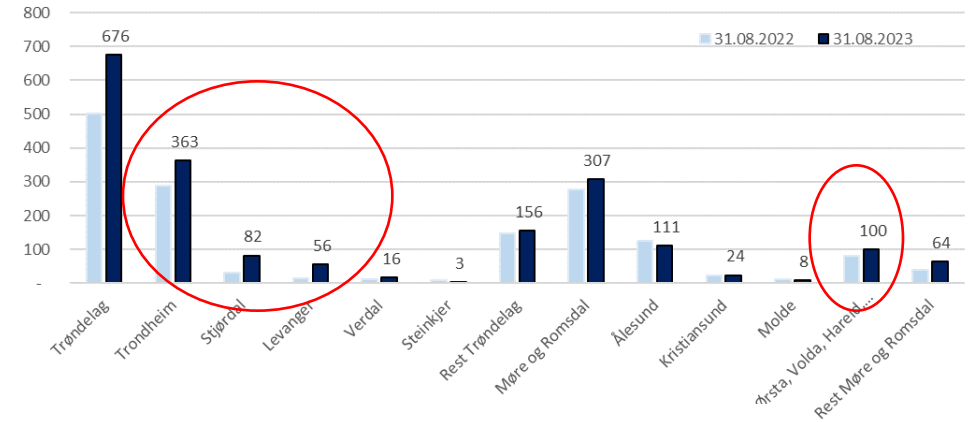
Antall ferdigstilte usolgte boliger holder seg fortsatt stabilt på et lavt nivå i begge fylkene

- I Trøndelag økte antall igangsatte usolgte kraftig i slutten av 2022 og inn i 2023, men økningen har de siste månedene flatet ut. Per august er det anslått 676 igangsatte usolgte boliger vs. 503 boliger for ett år siden (+35%). Økningen kommer i hovedsak i Trondheim, Stjørdal og Levanger:
  - Trondheim: fra 289 til 363 boliger (+26%)
  - Stjørdal: fra 31 til 82 boliger (+165%)
  - Levanger: fra 14 til 56 boliger (+300%)
- Møre og Romsdal har nokså stabilt nivå på igangsatte usolgte (+10% y/y til 307 boliger):
  - Flest i Ålesund (111 stk.), men nedgang på 11% siste 12 mnd. I Molde og Kristiansund lavt antall (8 og 24 stk.)
  - 100 av boligene i Ørsta, Volda, Hareid, Ulstein og Herøy, opp 23% siste 12 mnd.
- Lageret av ferdigstilte usolgte boliger holder seg lavt både i Trøndelag og Møre og Romsdal. Det kan komme en økning som følge av etterslep.

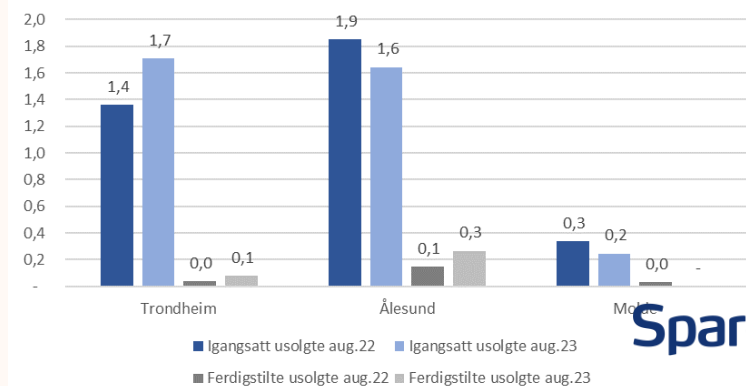
Igangsatt og ferdigstilte usolgte nyboligenheter. Trøndelag og Møre og Romsdal t.o.m. august 2023

Igangsatte usolgte boliger, Aug22 vs Aug23

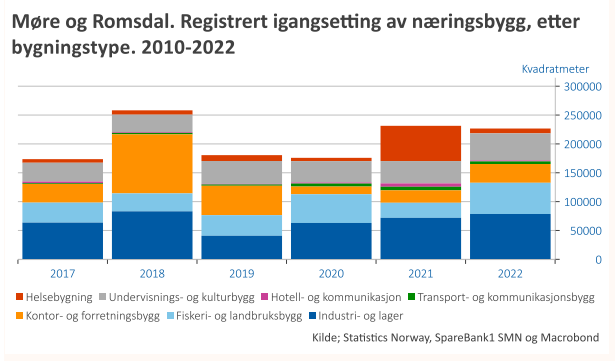
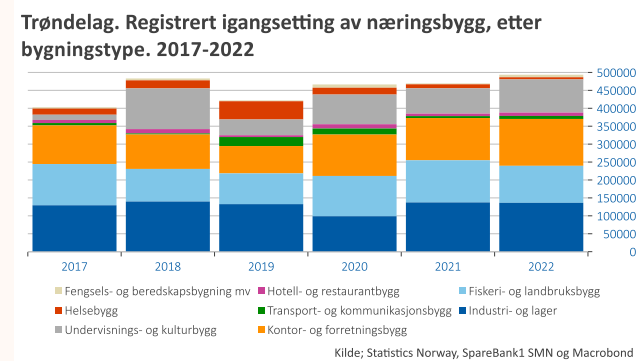
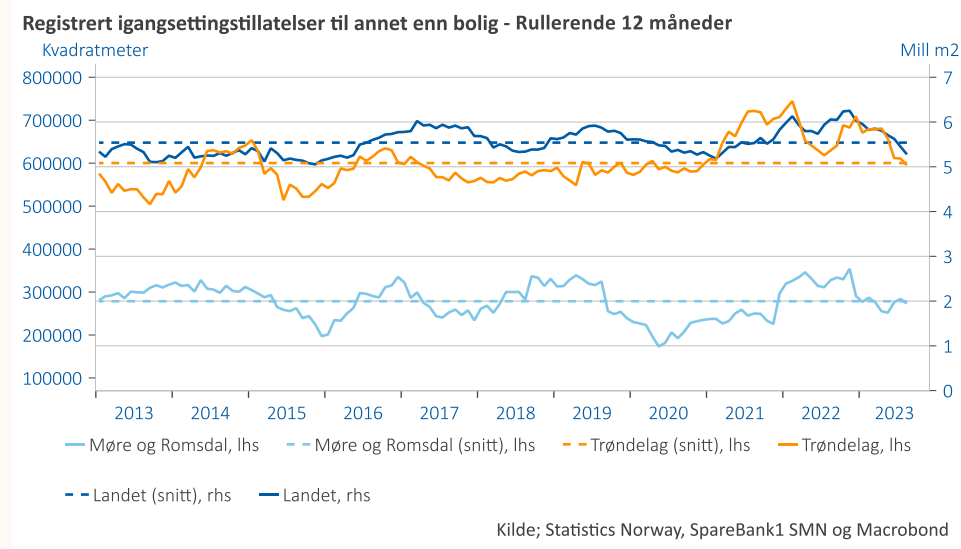
Igangsatte og ferdigstilte usolgte boliger per 1 000 innbyggere, Aug. 22 vs Aug. 23

Bygg til næring:

Registrerte igangsettingstillatelser til andre formål enn bolig holder seg fortsatt på et høyt nivå, men tegn til reduksjon de siste månedene. Dette indikerer høy aktivitet fremover, men risikoen for avlyste eller utsatte prosjekter har økt som følge av høyt rentenivå

- På landsbasis er registrerte igangsettingstillatelser ned 13% sammenlignet med august i fjor
- I Trøndelag er registrert igangsetting siste 12 mnd. 5,4% lavere enn i fjor
- I Møre og Romsdal er registrert igangsetting siste 12 mnd. 16,5% lavere enn på samme tid i fjor
- I Trøndelag og Møre og Romsdal ligger registrert igangsetting omtrent på 10 årssnittet
- Vesentlig mindre nedgang for dette segmentet enn for boliger, men Regionalt nettverk rapporterer mindre aktivitet i oppføring av næringsbygg
  - Regionalt nettverk rapporteres også lavere aktivitet innen for rehabilitering, ombygging og tilbygg (ROT-markedet), i hovedsak drevet av redusert etterspørsel fra husholdningene
  - Vedvarende høy kostnadsvekst og økte renter gir risiko for at mange prosjekter avlyses eller utsatt selv om igangsettingstillatelse er gitt

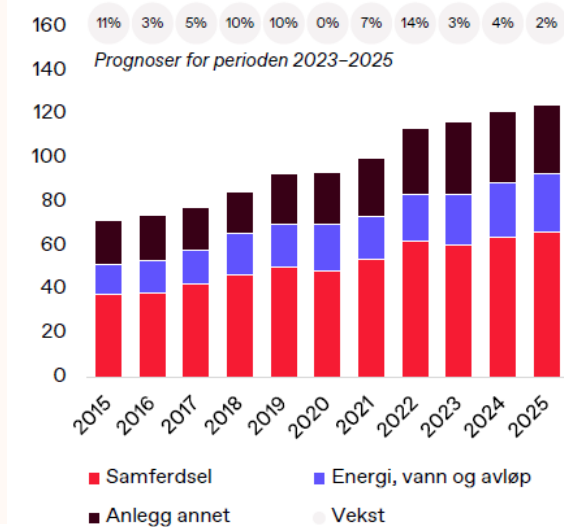
Anlegg:

Forventning om opprettholdt aktivitet i anleggsmarkedet

- Anslag fra Veidekkes markedsrapport for høsten 2023 viser at anleggsproduksjonen vil holde seg på et høyt nivå de neste årene
  - Markedet opplevde en kraftig vekst (+14%) i 2022, en økning som i stor grad kan tilskrives den kraftige økningen i byggekostnadene på 12-15%
  - Det forventes svak vekst i løpende priser de neste årene – justert for «normal» kostnadsvekst gir det en tilnærmet flat markedsutvikling målt i volum
- Veidekke forventer økning veimarkedet i 2024 og 2025, etter svakt 2023
  - Mange store kontrakter fra Statens vegvesen i år forventes å generere høyt investeringsvolum fremover. I tillegg forventes økt produksjon i regi av Nye Veier de neste årene
  - Etter en nedgang innenfor **energi**investeringene i 2021 og 2022 pga lavere vindkraftutbygging ventes det økning i 2023 og 2024, i hovedsak som følge av høyere investeringer i distribusjonsnett (jf. Statskrafts investeringsplan)
  - Innenfor **vann og avløp** ventes det ny vekst de neste årene. Norsk vannsektor står overfor store investeringer de kommende årene, for å sikre rente drikkevann og håndtering av avløpsvann. I tillegg forslag til nye EU-krav som kan øke investeringene. Opptrappingen i kommunal regi ventes å fortsette de neste årene
- Regionalt nettverk melder om god vekst knyttet til infrastruktur og transport
  - Men høye byggekostnader fører til at det tar lengre tid før flere av de off. prosjekter kommer i gang
  - Svekkelsen av kronkursen har bedret konkuranseevnen og bidratt til at flere av prosjektene tildeles norske entreprenører
  - Reparasjoner etter ødeleggelsene fra uværet «Hans» bidrar til å dempe fallet i bygg- og anleggsnæringen i de delene av landet som ble rammet
- Anleggssegmentet anses å være noe mindre konjunktursensitivt enn byggsegmentet, blant annet som følge av veivedlikehold (snørydding mv)

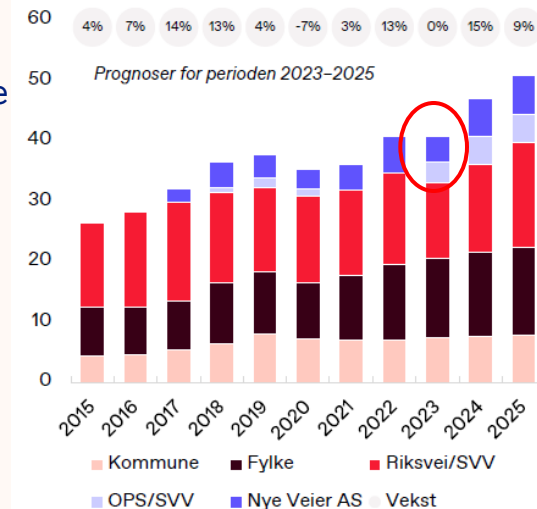
Norge, produksjon

NOK milliarder, løpende priser

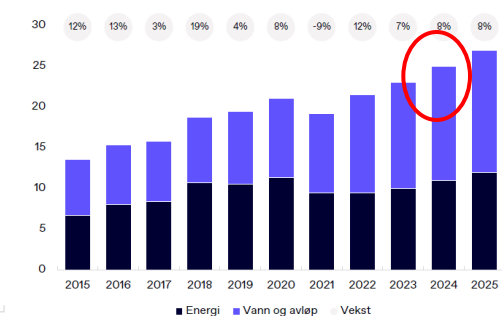
Veimarkedet, produksjon

NOK milliarder, løpende priser

Produksjon

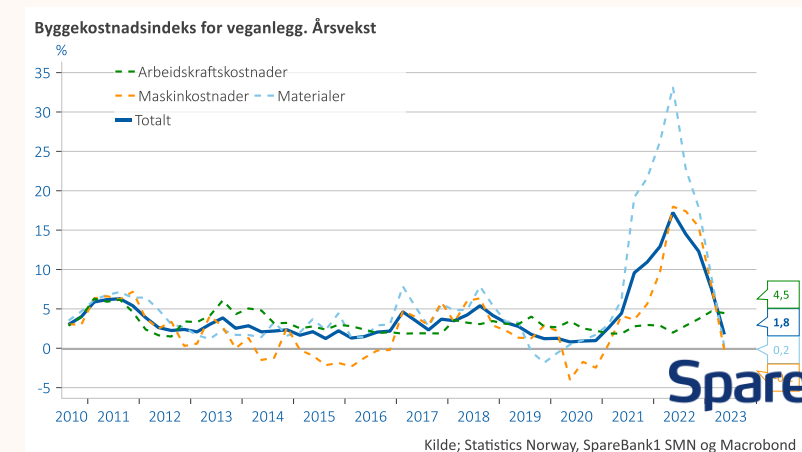
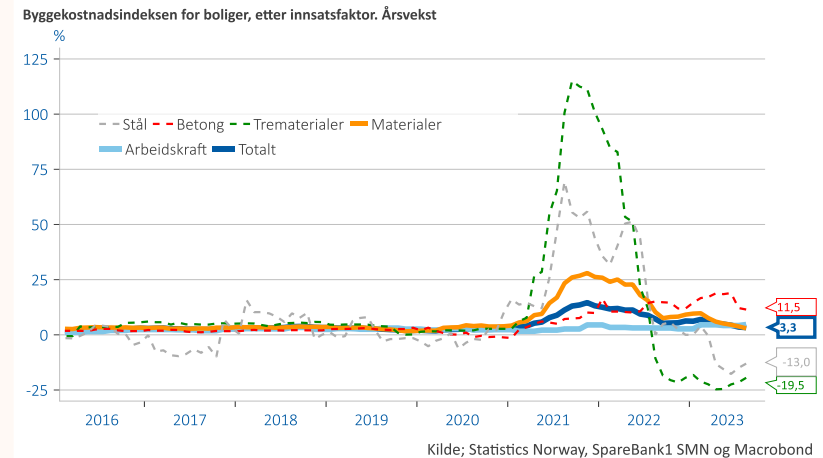
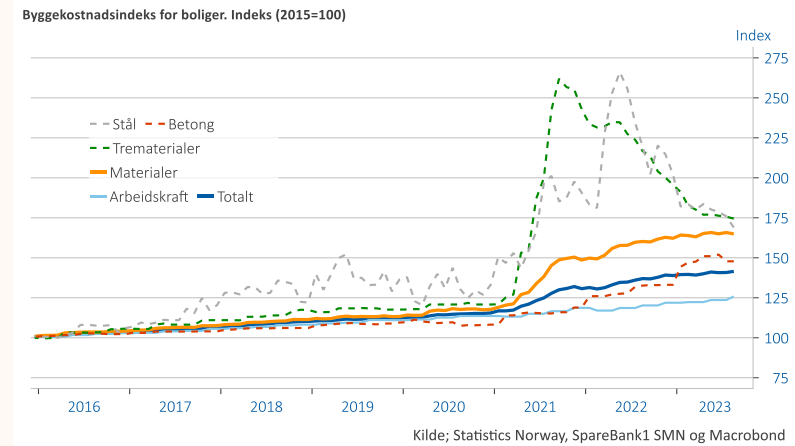
NOK milliarder, løpende priser

Lønnsomhet

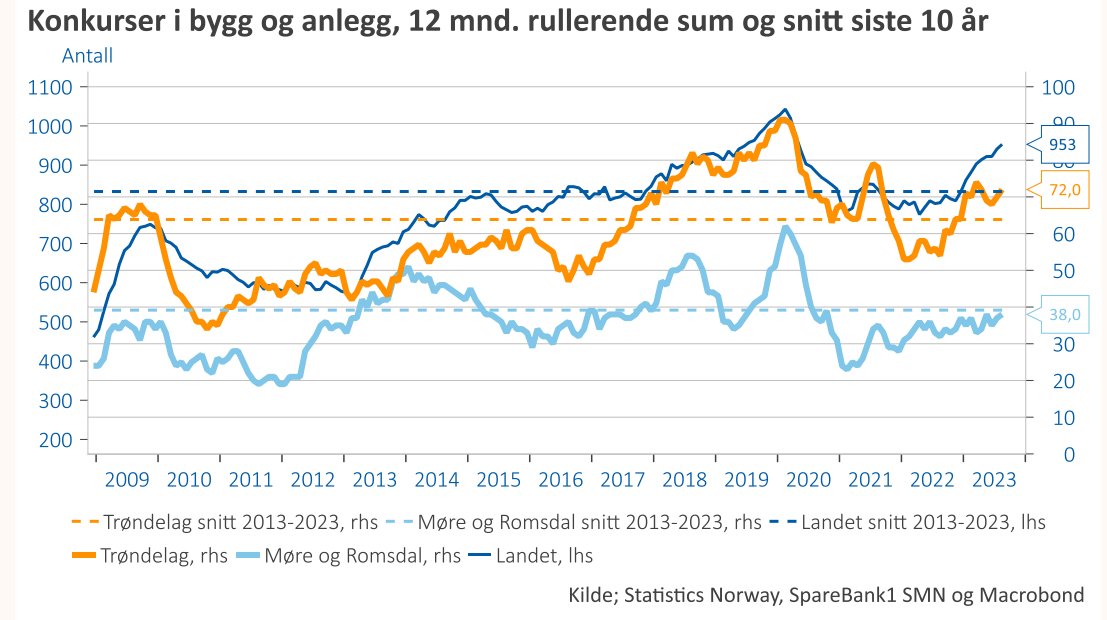
Fortsatt vekst i byggekostnadene, men veksten avtar

- Byggekostnadene for boliger fortsetter å øke, men veksten avtar
  - Årsveksten er per august på 3,3%, vs en vekst på 6,3% ved årsskiftet
  - Til tross for avtagende kostnader for trematerialer og stål ligger disse innsatsfaktorene fortsatt på et vesentlig høyere nivå enn før pandemien. For betong er det fortsatt kraftig vekst, opp 11,5% på ett år
- De totale byggekostnadene for boliger har økt med nær 42% fra 2015, der mesteparten av veksten har kommet som følge av både pandemi og krig i Ukraina (+26,5% fra 2020)
- Også for anleggsvirksomheten er kostnadene vesentlig høyere enn før pandemien, men med en årsvekst på 1,8% per 2. kvartal har veksten vært sterkt avtagende de siste månedene
  - Til sammenligning var årsveksten ved årsskiftet på 12,3%
  - Det er materialkostnadene som holder veksten nede (+0,18% y/y), mens arbeidskraftkostnadene bidrar i motsatt retning (+4,5%)

Konkurshyppighet: Konkursene fortsetter å øke

- Konkursnivået er økende både på landsbasis og i bankens markedsområde men har ennå ikke nådd igjen nivået før pandemien
  - Landet: +19% til 953 stk.
  - Trøndelag: +33% til 72 stk.
  - Møre og Romsdal: +19% til 38 stk.
- Er over snittet siste 10 år både på landsbasis og i Trøndelag, og nær snittet i M&R
  - Dog viktig å ta med seg at antall bedrifter i næringen har økt med ca. 25% i Trøndelag og Møre og Romsdal siste 10 år
- Betydelig lavere aktivitet og kostnadsøkning forventer å gi ytterligere økning fremover

8

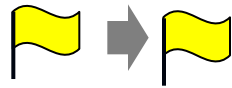
Varehandel

«Det er ruskevær i norsk handel»

(Virke, Handelsrapporten 2023/2024)

Varehandel: Høyere risiko for lavere inntjening som følge av inflasjon og dempet konsum

Status

Status gul opprettholdes

- Volumfallet har blitt kompensert av prisøkning
- Bruk av oppsparte midler har holdt det private konsumet høyt på tross av inflasjon og renteøkninger
- Omsetningen på kjøpesenter har økt fra tilsvarende periode i 2022, men justert for inflasjon har det ikke vært vekst
- Vi har vært gjennom en periode med vesentlig færre konkurser i bransjen enn det man har sett historisk
- Nyregistreringen av biler er sterkt preget av etterslep fra 2022

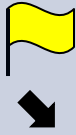

Utsikter

Fremdeles negative utsikter

- Inflasjonen har flatet ut og er på vei ned. Den vil derfor ikke kompensere i like stor grad for bortfall av volum
- Spareraten er historisk lav (negativ i 4.kv 22) og vi forventer at bruk av oppsparte midler vil reduseres
- Julehandelen vil bli en avgjørende faktor i bransjen
- Det forventes en betydelig økning i konkurser de neste 12 måneder
- Salget av nye biler i 2023 viser svært dårlige tall
- Man ser allerede at kunder velger rimeligere løsninger når man handler enn det man har sett tidligere

Varehandel: status og utsikter for segmenter

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter
Privat konsum			<ul style="list-style-type: none"> Konsumet fortsetter å falle i 2023, og Norges Bank antar et fall på -0,6 % for hele 2023. For 2024 er fallet stanset, men man forventer ingen vekst i hele 2024 (0,1%) i kontrast til forrige halvårsrapport da prognosen var 1,7% for 2024. For 2025 opprettholder Norges Bank prognosen på 1,9%. Vi mener at det er stor risiko for at fallet i privat konsum blir større i 2024 enn det Norges Bank prognoserer. Renteøkningene har ikke fått full effekt enda, arbeidsledigheten vil øke, og bruk av oppsparte midler vil reduseres.
Kjøpesentre			<ul style="list-style-type: none"> Omsetningen i juli i år var 5,4 % høyere enn juli 2022 , som er lavere enn KPI på ca. 6,4% Omsetningen i kjøpesentrene økte med 4,3 % hittil i år t.o.m Juli i forhold til samme periode i 2022 Vi tror at veksten i omsetningen vil avta som følge av nedgang i privat konsum
Segmentvinnere og -tapere			<ul style="list-style-type: none"> Dagligvarer , kosmetikk og apotekvarer har hatt god omsetningsøkning de siste 12 måneder Sektorer med kapitalvarer som byggevarer, møbler og elektriske husholdningsapparater har hatt betydelig tilbakegang. Det omsettes betydelig mindre i leker og spill, og reduksjonen i omsetningen på sports- og fritidsutstyr fortsetter.
Lønnsomhet og konkurshyppighet			<ul style="list-style-type: none"> Siden 2.halvår 2022 har rullerende sum konkurser i varehandelen vært økende Rullerende gjennomsnitt siste 12 måneder var i juli 23 på 747 konkurser i varehandel, mot normalt 864. Økt kostnadsnivå og redusert privat konsum vil få konsekvenser for bransjen i tiden fremover
Samlet vurdering			<ul style="list-style-type: none"> Varehandelsbedriftene vil få det strammere fremover pga forventet lavere kjøpekraft hos forbrukerne. Framover forventer vi at høyere levekostnader og dyrere varer vil føre til at husholdningene vil prioritere nødvendig forbruk Basert på lave konkurstall i bransjen, samt utfordrende lønnsomhet, forventer vi en økning i antall konkurser.

Privat konsum

Nedgang i konsum etter to sterke år. Høy prisvekst og stigende renter svekker kjøpekraften for husholdningene

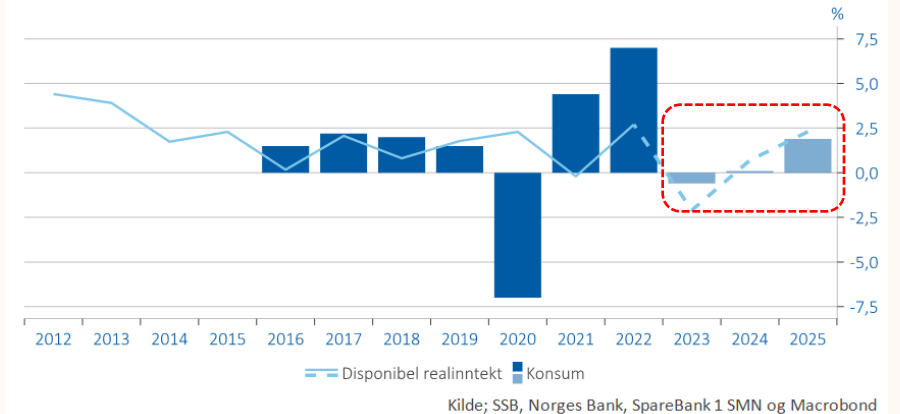
Konsum:

- Norges Bank har hevet renten fem ganger i 2023 fra 2,75% ved inngangen til året, til 4,25% i september. De forventer at det vil være behov for en ytterligere økning i desember. Dette kommer i tillegg til høy prisvekst, og det begynner å merkes på de husholdningene som har høye utgifter og lån i forhold til disponibel inntekt.
- Konsumet fortsetter å falle i 2023, og Norges Bank forventer et fall på -0,6 % for hele 2023. For 2024 er fallet stanset, men man forventer ingen vekst i hele 2024 (0,1%) i kontrast til forrige halvårsrapport da prognosen var 1,7% for 2024. For 2025 opprettholder Norges Bank prognosen på 1,9%. Renteøkningene har ikke fått full effekt enda, arbeidsledigheten vil øke, og tæringen på oppsparte midler vil ta slutt, derfor mener vi at risikoen er stor for at vi kan få et fall i konsum i 2024
- Særlig bilkjøp løftet konsumet i 4. kvartal 2022 med antall nye personbiler opp 92% i desember 2022 vs. desember 2021. Dette som følge av avgiftsendringer fra 1.1.2023. Antall nyregistrerte biler til og med august 2023 er 85 150 (88 106 pr august 2022). Det er verd å merke seg at 20% av alle nyregistrerte biler i 2023 er én modell; Tesla Model Y.
- Registreringstallene i 2023 er sterkt påvirket av lang leveringstid på biler som er inngått salgskontrakt på i 2022. Norges Bilbransjeforbund har hentet inn tall fra sine medlemmer som viser 50% nedgang i nysalg, samt en sterk økning i avbestillinger og kanselleringer.

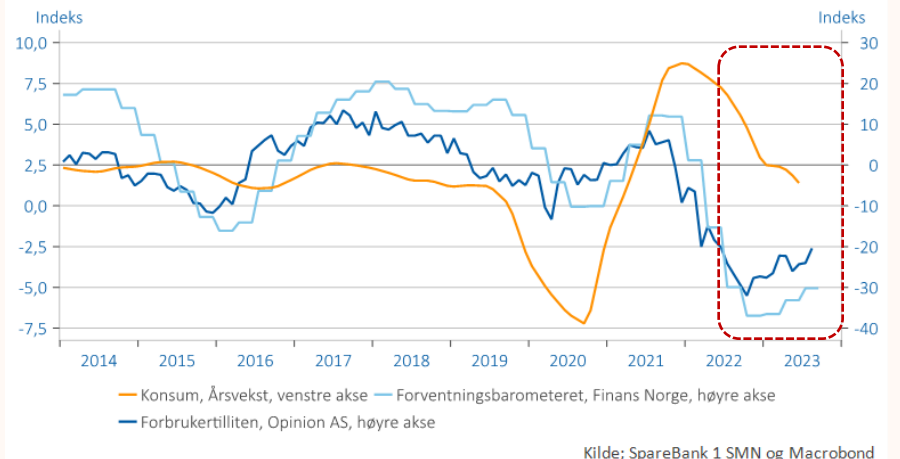
Ledende indikatorer:

- Historisk lav økonomisk fremtidstro blant forbrukerne ved årsskiftet viste den laveste økonomiske fremtidstroen i hele Forventningsbarometerets historie. Pessimismen har avtatt noe gjennom 2023, men er fortsatt på et svært lavt nivå i august.
  - Norske forbrukere har tatt inn over seg de dårlige nyheter knyttet til egen og landets økonomi
  - Inflasjon, høye energipriser og økte rentekostnader har gjort økonomien strammere for mange, men forbrukerne tror ikke at det blir verre fremover

Norge, Husholdningenes konsum og justert disponible realinntekt, årsvekst

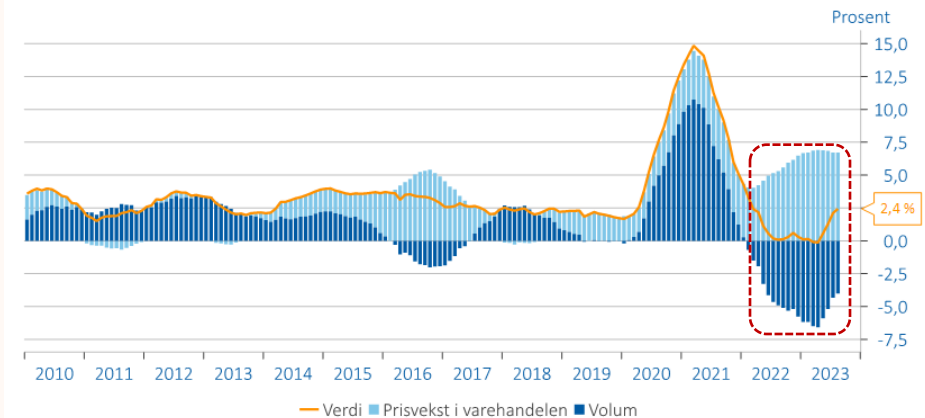
Ledende indikatorer:

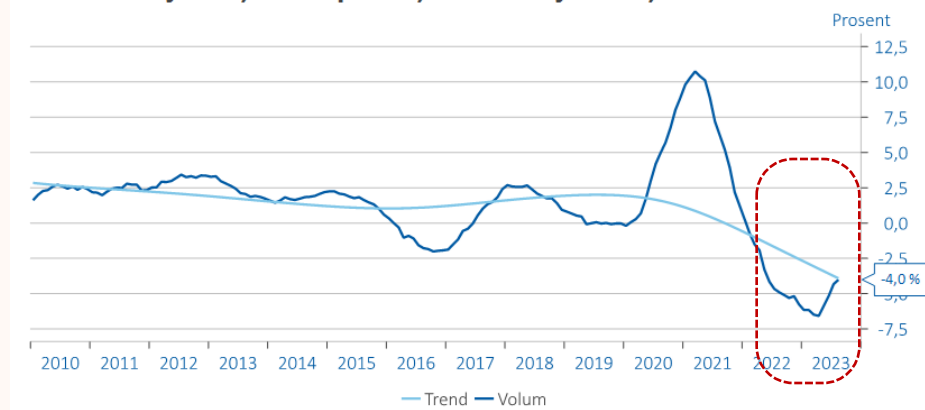
Privat konsum: Lavt nivå på varehandelsindeksen etter to sterke år

- Nedadgående trend i varehandelsindeksen brutt
  - Fra å ligge på rundt 0 gjennom første halvår av 2023, er indeksen opp på 2,4% i august. Dette er på nivå med det man så i månedene før pandemien brøt ut.
  - Fallet i volum har avtatt noe de siste månedene, og er målt til -4 % i august, som er på samme nivå som juni 2022.
  - Økning i prisvekst har avtatt, og har holdt seg stabilt på ca. 6,8 % hittil i 2023.
- Regionalt Nettverk forventer fallende aktivitet i fjerde kvartal
  - Mange bedrifter sitter på store varelagre etter pandemien og har økt kampanjeaktiviteten for å redusere disse.
  - Bedriftene tror strammere økonomi for husholdningene vil føre til at volumet vil falle videre i neste kvartal.
  - Varehandelsbedriftene har meldt om redusert salgsvolum siden starten av 2022, og kundene har vridd seg mot rimeligere alternativer i flere deler av varehandelen
  - Tjenestekonsum har vært litt høyere enn hva Norges Bank har forventet. Bedriftene i Regionalt Nettverk som er husholdningsrettede tjenesteytere forventer økt etterspørsel. Varehandelsbedriftene venter markant nedgang i etterspørsel

Varehandelsindeksen unntatt salg av motorkjøretøy og salg på bensinstasjoner, Kalenderjustert, Årsvekst

Varehandelsindeksen unntatt salg av motorkjøretøy og salg på bensinstasjoner, Faste priser, Kalenderjustert, Årsvekst

Kjøpesentrene: Omsetningsvekst så langt i 2023

- Omsetningen i juli i år var 5,4 % høyere enn juli 2022
  - Omsetningen økte i alle fylker, og i Agder var veksten 10,4%. Lavest vekst i Innlandet med 3,7%.
- Omsetningen i kjøpesentrene økte med 4,3 % hittil i år i forhold til 2022 (jan-juli)
  - Kjerneinflasjonen har utviklet seg ca. 6,4% i samme periode

Utvikling i vår region:

- Omsetningsveksten i Møre og Romsdal har vært 6,6% hittil i år i forhold til 2022 (jan-juli)
- Trøndelag har hatt en vekst på 4,5 % hittil i år i forhold til 2022 (jan-juli)
- Møre og Romsdal har fulgt utviklingen i inflasjonen, men Trøndelag har hatt lavere vekst enn inflasjonen.

Per segment for hele landet:

- Serveringsstedene (10,4%) og service/tjenesteyting (10,8%) har bidratt til veksten
- Flere kjøpesentre øker tjenestehandelen: Serveringssteder, service- og tjenesteytende og «annen virksomhet» sto for 12,8% av kjøpesentrenes totale omsetning hittil i 2023. Av dette står servering alene for 8,3 %.

Omsetning ift. pre-pandemi nivå:

- Omsetningen var 17% høyere enn samme periode i 2019
- Kjerneinflasjonen er 16,4 % opp fra juli 2019 til juli 2023

KJØPESENTERINDEKS JAN - JULI 2023			
	Endr. i forhold til jan-juli 2022		
	Totalt	Justert for	
		Areal- endringer	Handledgr. og areal- endringer
Viken	1,9%	1,8%	1,8%
Oslo	4,8%	4,8%	4,8%
Innlandet	2,1%	3,3%	3,3%
Vestfold og Telemark	3,8%	3,8%	3,8%
Agder	8,5%	7,7%	7,7%
Rogaland	6,2%	5,1%	5,1%
Vestland	5,6%	5,6%	5,6%
Møre og Romsdal	6,6%	6,6%	6,6%
Trøndelag	4,5%	4,4%	4,4%
Nordland	4,6%	4,6%	4,6%
Troms og Finnmark	4,0%	1,7%	1,7%
Bysentre	6,2%	6,2%	6,2%
Bydel- og lokalsentre	3,3%	3,2%	3,2%
Regionsentre	3,9%	3,7%	3,7%
ALLE	4,3%	4,2%	4,2%

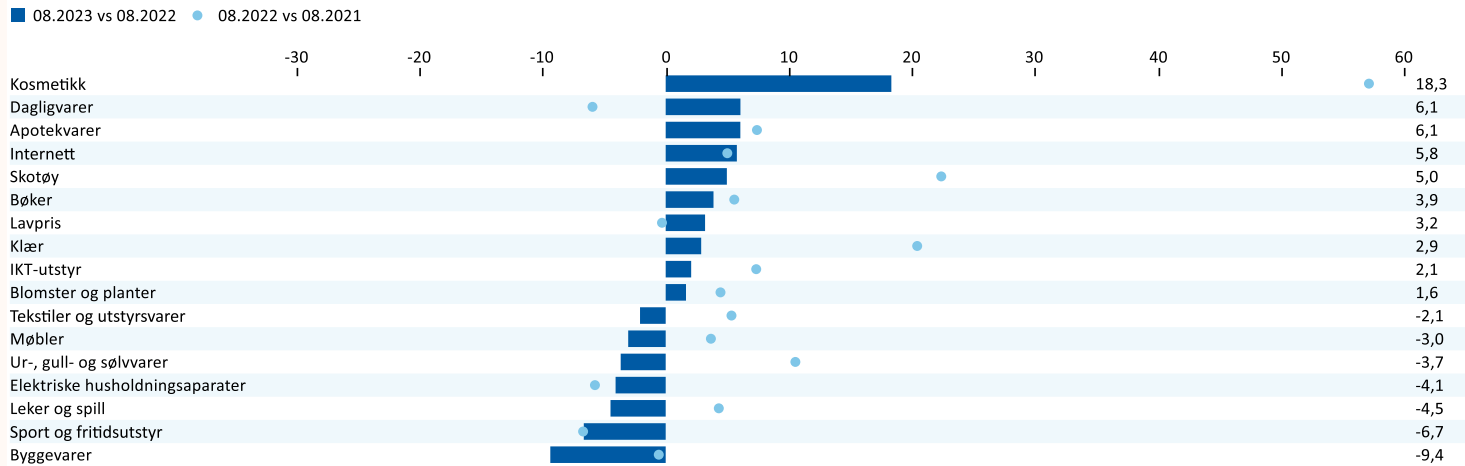
Kilde: Kvarud Analyse

OMSETNINGSENDRING PER BRANSJE				
Bransje	Ukorrigert		Korrigert for areal	
	Juli	Jan-juli	Juli	Jan-juli
Mat og drikke	4,0%	3,2%	3,6%	2,9%
Klær, sko, reiseeffekter	2,2%	3,6%	2,2%	3,8%
Spesialbutikker	5,9%	4,7%	6,1%	4,7%
Hus og hjem	7,1%	2,0%	7,3%	2,3%
Service og tjenesteyting	11,1%	10,8%	10,4%	10,8%
Servering	9,1%	10,4%	8,2%	8,7%
Annen detaljhandel	3,1%	1,6%	3,0%	1,4%
Annen virksomhet	18,4%	16,6%	19,0%	16,8%
ALLE BRANSJER	5,4%	4,3%	5,3%	4,2%

Kilde: Kvarud Analyse

Detaljomsætning etter segment

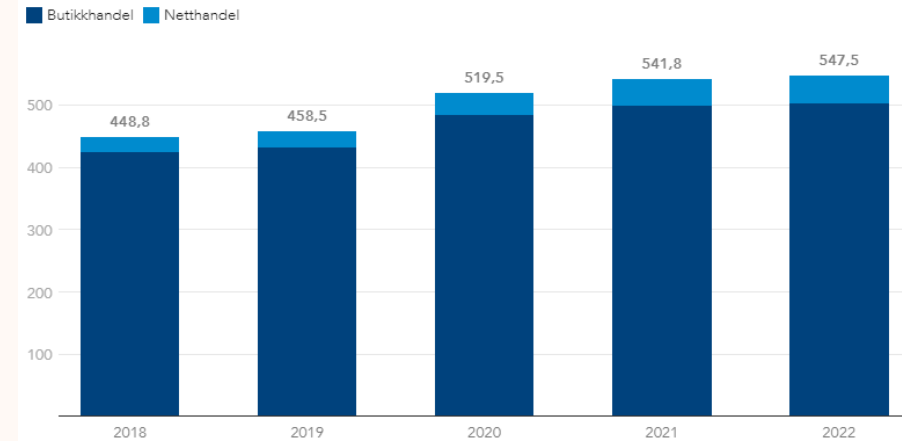
Detaljomsætning, etter segment. Rullerende 12 mnd. Årsvekst

SpareBank1 SMN / SSB / Macrobonds

Årlig omsetning i varehandel

I mrd. kroner. Drivstoff er ekskludert.

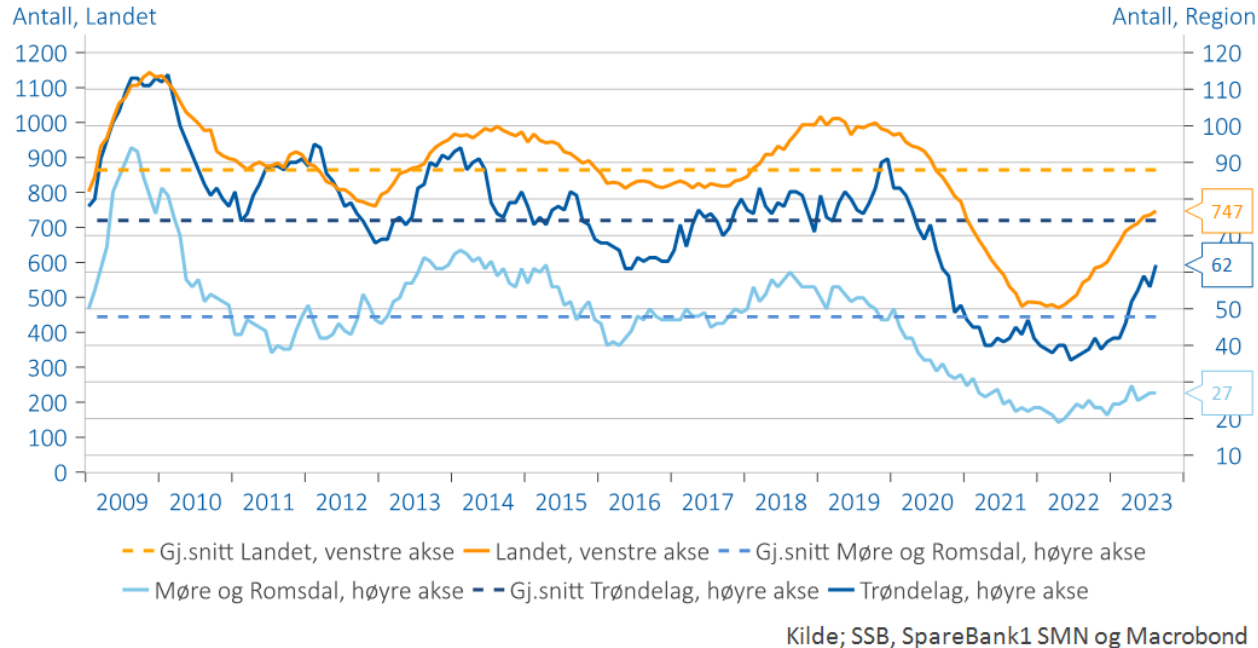
Kilde: SSB • Last ned data • Last ned bilde

- Fremdeles sterk årsvekst på kosmetikk med 18% vekst
- Den sterke veksten i sko og klær har avtatt.
- Dagligvarer har snudd fra negativt i perioden 2021-2022, til 6,1% vekst i perioden august 22 til august 23.
- Sektorer med kapitalvarer som byggevarer, møbler og elektriske husholdningsapparater har hatt betydelig tilbakegang. Det omsettes mindre i leker og spill, og reduksjonen i omsetning på sports- og fritidsutstyr fortsetter.
- Høyere levekostnader gjør at husholdningene bruker mer av pengene på nødvendige varer. Vi forventer at husholdningene vil fortsette å prioritere pengebruken på nødvendigheter som dagligvarer og apotekvarer.

Konkurser i varehandelen:

På vei mot normale nivå, men fortsatt under gjennomsnitt

Konkurser i varehandelen, 12 mnd. rullerende sum

- Siden 2.halvår 2022 har rullerende sum konkurser i varehandelen vært økende. Konkursraten i pandemiårene 2020 og 2021 var svært lave.
- 12 mnd. rullerende sum i juli 2023 var 747 konkurser. Gjennomsnittet for 2009-2023 er 864
- Når vi ser på vår region er det Trøndelag som har fått en økning i konkurser i denne perioden. Møre og Romsdal har ikke sett den store økningen i konkurser enda.

9

Næringseiendom

Til tross for at norsk økonomi ventes å unngå en hard landing opprettholder vi negative utsikter for næringseiendom: Økte renter gir press på kontantstrømmen til foretakene, økte kredittspreader gir positive realrenter og begrenset Inflasjonsbeskyttelse, økte yelder gir forventning om fallende salgspriser og konkursene øker i vesentlige leietakersegment (varehandel og reiseliv/servering)

Næringseiendom:

Norsk økonomi forventer å unngå hard landing, men samtidig er det overvekt av negative faktorer som medfører negative utsikter fremover

Status

- Aktiviteten i norsk økonomi er fortsatt høy og arbeidsledigheten lav. Vi er imidlertid raskt på vei inn i en periode med lav økonomisk vekst med lavere kapasitetsutnyttelse enn normalt
- Høye renter, økt rentebane og økte kredittspreader har gitt betydelig økt gjeldsbelastning og redusert kontantstrøm for aktører uten rentesikring
  - Samtidig gir dette økte yielder med fallende salgspriser som konsekvens
- Kontorledigheten i Trondheim rekordlav og nær 4%. Også lav i Ålesund og Molde. Veksten i antall kontorsysselsatte dempet noe og svakt ned i Møre og Romsdal. Lavt antall kontorkonkurser
- Høy aktivitet innen hotell, reiseliv/restaurant, men økning i konkurser
  - Høyere rentenivå og red. konsum for husholdningene gir negativ effekt
  - Adferdsendring ift yrkesreiser kan se ut til å bli permanent lavere
- Høy kostnadsvekst for varehandelsbedriftene kombinert med redusert kjøpekraft materialiserer seg i flere konkurser og dermed økt risiko for aktører med stort innslag av varehandelsareal
- Høye renter og økt konkursnivå i viktige leietakersegment har foreløpig ikke slått ut i konkursene for aktører i næringseiendom. Rekordlavt nivå.

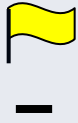

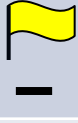

Utsikter

- Norsk økonomi forventer å unngå en hard landing og selv om arbeidsledigheten øker forventes den å bli lav. I tillegg er lav kontorledighet og god fart i hotell- og restaurantsegmentet positivt
- Det er imidlertid fortsatt en overvekt av negative faktorer som medfører at vi opprettholder gult flagg med negative utsikter for næringen:
  - Renten og rentebanen har økt ytterligere og medfører ytterligere svekket kontantstrøm for næringseiendomsforetakene
  - Økte risikopåslag og positiv realrente for næringseiendom medfører at inflasjonsjusteringene ikke er tilstrekkelig
  - Yieldnivået øker med økt fare for verdifall og redusert, og i verste fall tapt, egenkapital som konsekvens
  - Konkursene øker både for reiselivssegmentet og for varehandelsbedriftene

Næringseiendom:

Status og utsikter for segmenter

Segmenter	1h 23	2h 23	Kommentar til status og utsikter
Makro			<ul style="list-style-type: none"> • Fortsatt god økonomisk vekst, men vi er raskt på vei inn i en periode med lavere aktivitet og lavere kapasitetsutnyttelse enn normalt • Arbeidsledigheten fortsatt lav og lavere i bankens region enn for landet, men nedgang er snudd til svak økning • Økt rente, rentebane og kredittspread gir ytterligere press på betjeningsevne og verdier
Kontor-markedet			<ul style="list-style-type: none"> • Antall lønnstakere i typiske kontorbransjer holder seg høyt både i Trøndelag og MR, men tegn til avtagende vekst • Leieprisene i Trondheim har fortsatt å øke i 1. halvår 2023, men avtakende vekst • Rekordlav arealledighet i Trondheim på nær 4%. Nesten ikke ledighet i sentrum (1-2%), mens den er høyere i randsonen. Spesielt eldre ikke renoverte bygg mest utsatt for økning – høyere ledighet i mindre energieffektive bygg
Hotell- og restaurant-eiendom			<ul style="list-style-type: none"> • Aktiviteten tilbake på prepandemi-nivå (unntak: yrkesreiser). Regionalt nettverk forventer økning i tjenestekonsumet • Konkursnivået øker raskt, også i bankens region og er nær på nivå med før pandemien. • Risiko for videre økning – høyere rente og lavere konsum vil medføre redusert aktivitet. Svak krone positivt
Varehandels-eiendom			<ul style="list-style-type: none"> • Høyere levekostnader og økende rentenivå gir redusert kjøpekraft hos husholdningene: Har allerede materialisert seg i lavere salgsvolum og lavere varekonsum • Konkursene øker kraftig på landsbasis og i Trøndelag - mer moderat i Møre og Romsdal. Fortsatt ikke tilbake på prepandeminivå og videre økning forventes
Transaksjons-marked og markeds-verdier			<ul style="list-style-type: none"> • Fortsatt rolig transaksjonsmarked. Høye renter, makroøkonomisk usikkerhet og innstramming i bankenes utlånsbetingelser ventes å gi lav aktivitet fremover • Prime yield i Trondheim på veg videre opp – antas å ha økt til +/-5,5%. Økte yielder ventes ikke å bli kompensert av tilsvarende leieprisvekst og vil medføre fallende markedsverdier. Norges Bank anslår et fall på mellom 20 og 25% frem mot 2024/2025. Bortfall av verdier gir risiko for at foretak med høy finansieringsgrad taper sin EK.
Konkurser			<ul style="list-style-type: none"> • Konkursnivået blant næringseiendomsaktørene holder seg foreløpig rekordlavt. 21 konkurser i bankens region siste 12 måneder, 5 i Møre og Romsdal og 16 i Trøndelag. Også rekordlavt på landsbasis, med 121 konkurser (-4% y/y) • Det forventes økt konkursnivå på lengre sikt, men erfaringsmessig rammes vår region mindre enn landet (Oslo-drevet)
Samlet vurdering			<ul style="list-style-type: none"> • Aktiviteten i norsk økonomi fortsatt høy og arbeidsledigheten lav, men raskt på vei inn mer ruskete farvann • Samtidig har renten økt mer, med press på kontantstrømmen til eiendomsforetakene og økte yielder med fallende markedsverdier som konsekvens. Økt NIBOR og kredittspread har økt finansieringskost. fra ~3% i 2020 til over 7% nå • Gult flagg videreføres: Vi vurderer fortsatt svekkede utsikter

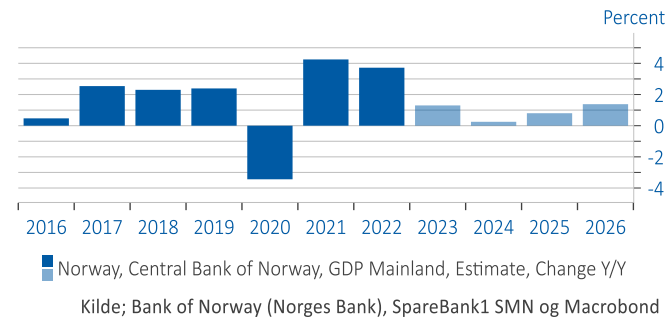

Makroeffekter for næringseiendom

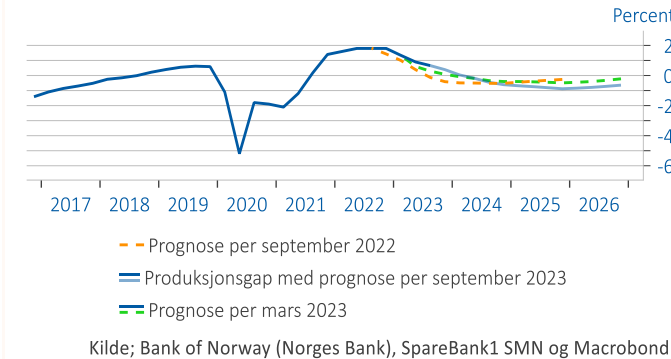
Aktiviteten i norsk økonomi er fortsatt høy og arbeidsledigheten lav. Vi er imidlertid raskt på vei inn i en periode med lav økonomisk vekst med lavere kapasitetsutnyttelse enn normalt. Et betydelig høyere rentenivå gir et betydelig press på kontantstrømmen til eiendomsselskapene, dempet av høy inflasjon.

- BNP-veksten forventes å bli lavere de neste årene, men resesjon forventes å unngås
  - Produksjonsgapet (kapasitetsutnyttelsen i økonomien) avtar fort og forventes å bli svak negativ fra 2024
- Arbeidsledigheten holder seg fortsatt rekordlav, både i landet og bankens region
  - 1,9% for landet (uendret fra forrige rapport), og hhv. 1,7% (1,5%) i Trøndelag og 1,4% (1,6%) i Møre og Romsdal
  - Lav ledighet positivt for etterspørselen etter næringsareal, men vi må forvente at den lave økonomisk veksten fremover vil påvirke negativt
- Høye renter har gitt betydelig økt gjeldsbelastning og redusert kontantstrøm for aktører uten rentesikring
  - Norges Bank forventer at styringsrenten toppe ut på 4,4 % ved utgangen av 2023, redusert til 3,4% i 2026.
  - Selv om inflasjonen har begynt å avta må vi forvente en lang periode med inflasjon over Norges Banks mål på 2 %.
  - Høy inflasjon vil redusere den negative renteeffekten på kontantstrømmen gjennom inflasjonsjusteringer av husleie - men gir samtidig økt risiko for at leietaker ikke tåler økte leier
  - Samtidig gjør økte risikopåslag og positiv realrente for næringseiendom at inflasjonsjusteringene ikke er tilstrekkelig

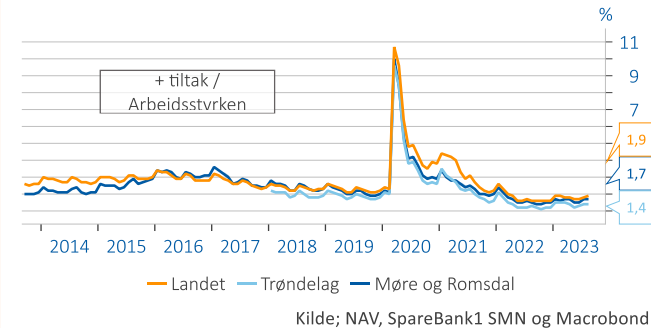
BNP Fastlands-Norge. Prognose Norges Bank 2023-2026

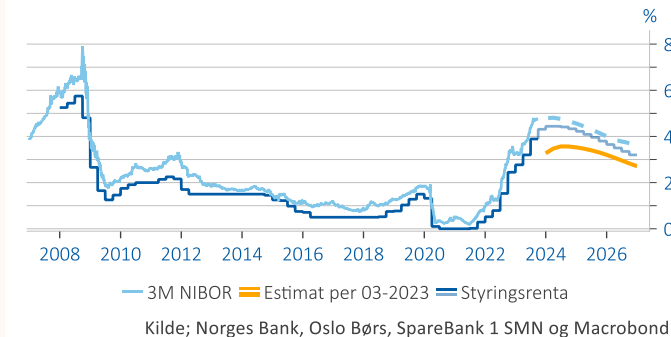
Produksjonsgapet med prognose

NAV Ledighetsrate

NIBOR 3M vs styringsrenta

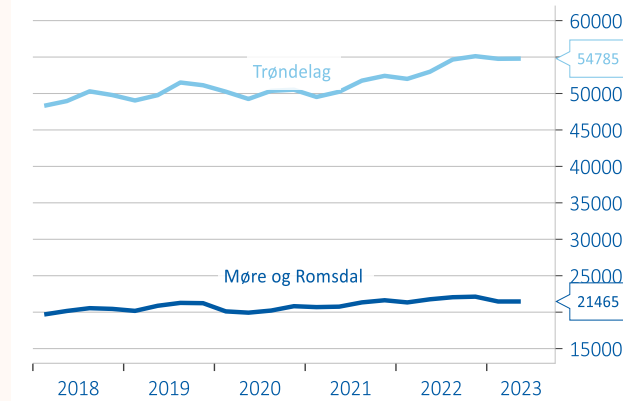

Kontormarkedet (1/2)

Antall ansatte i kontorbransjene på høyt nivå, men tegn til utflating. Leieprisene har økt i de fleste segment

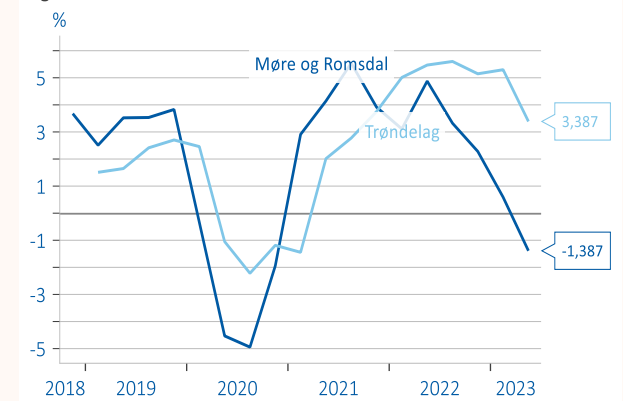
- Mange «kontorbransjer» har gått godt og økningen i antall ansatte i typiske kontorbransjer fortsatte i 2022. Inn i 2023 har sysselsettingen flatet ut i Trøndelag, mens det i Møre og Romsdal er svak nedgang
  - Opp 3,4% til ~55 000 sysselsatte i Trøndelag per 2. kvartal
  - Ned 1,4% til ~21 500 sysselsatte i Møre og Romsdal
- Konkursene innenfor kontorrelaterte yrker holder seg stabile, og har ikke hatt samme negative utvikling som de mer konkursutsatte bransjene de siste månedene
- Leieprisene for inngåtte kontrakter for kontoreiendom i Trondheim opp 2% i første halvår sammenlignet med årsskiftet
Snittpris 2 090 kr/m² (alle eiendommer)
  - Prisene flater ut for de 15% dyreste kontraktene (-1%) og de 10% billigste kontraktene (0%)
    - Svak prisvekst i det billigste segmentet en konsekvens av at dette er eldre og dels utdaterte eiendommer som ikke tilfredsstiller leietakers krav til blant annet energieffektivitet
- Leieprisene i Trondheim på et lavere nivå enn øvrige av de største byene i Norge, spesielt Oslo

Sysselsetting i kontorrelaterte bransjer Trøndelag og Møre og Romsdal

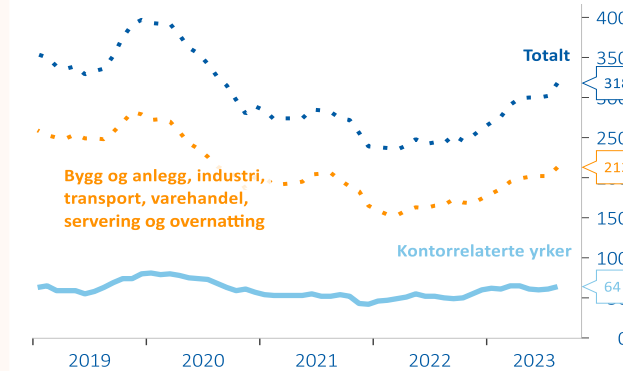
Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

Sysselsetningsvekst (p/p) kontorrelaterte bransjer Trøndelag og Møre og Romsdal

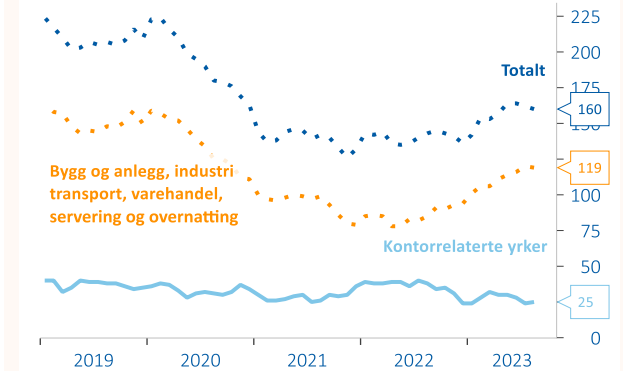
Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

Konkurser i Trøndelag 12 mnd. rullerende

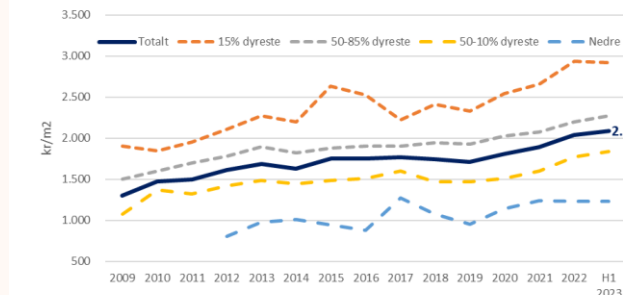
Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

Konkurser i Møre og Romsdal 12 mnd. rullerende

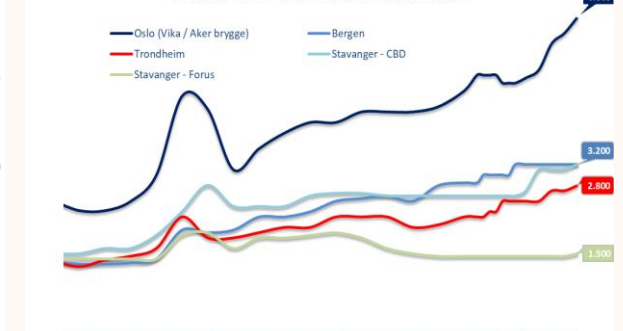
Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

Gjennomsnittlig leiepris inngåtte kontrakter kontorer - Trondheim

Kilde; Arealstatistikk AS / EM1

Kontorleiepriser - kontorlokaler med høy kvalitet

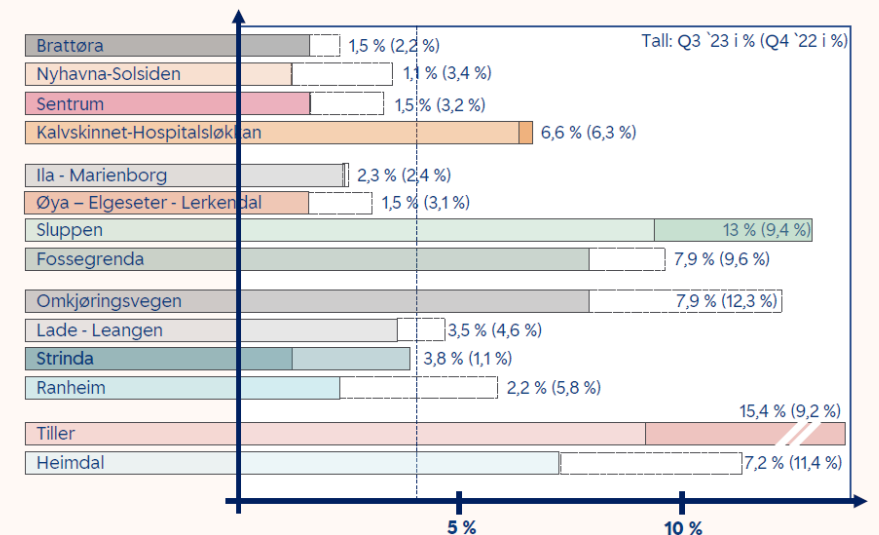
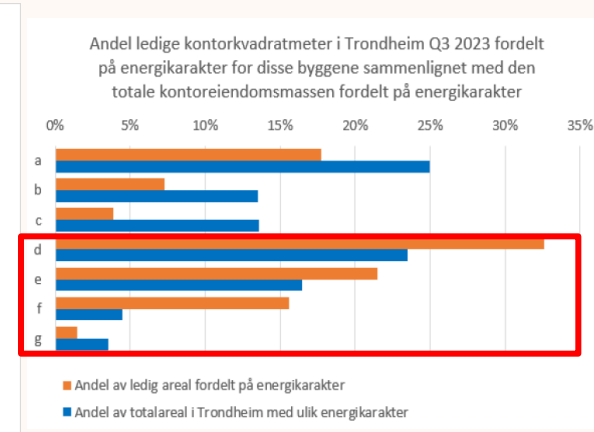
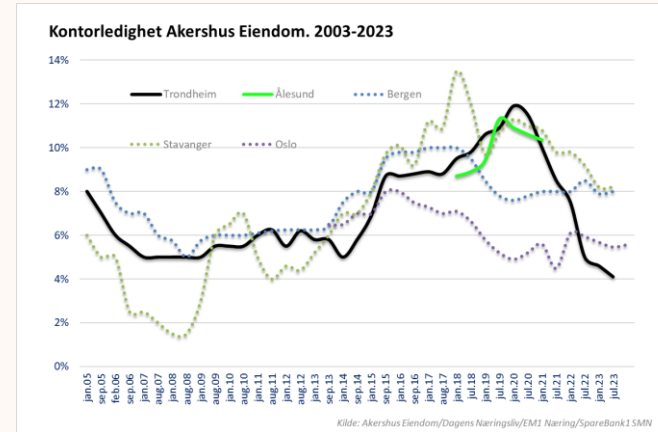

Kilde; Akershus Eiendom AS

Kontormarkedet (2/2)

Kontorledigheten i Trondheim på rekordlave nivåer og vesentlig lavere enn de andre norske storbyene

- I Trondheim har ledigheten avtatt og er nå nesten nede på 4% i følge EiendomsMegler 1 Næring sin siste telling
  - Høy etterspørsel de siste årene kombinert med lav nybygging årsaken til nedgangen
- Spesielt sentrumsområdene har lav kontorledighet, på mellom 1 og 2%, og ytterligere nedgang fra årsskiftet
  - Unntaket er Kalvskinn-Hospitalsløkkan med 6,6%
  - Utover dette utpeker Sluppen, Fossegrenda, Tiller og Heimdal seg med høy arealledighet (7-15%)
- Også lavere ledighet i de øvrige store byene i vår region
  - I Ålesund anslås ledigheten redusert fra ~10% i 2020 til ~7%. I Molde er den nesten halvert fra 2020 til ca. 7 000 m2 (estimat fra EM1)
- Statistikk fra EM1 Næring viser høyere ledighet i mindre energieffektive bygg og bekrefter at det er vridning blant leietakerne mot energieffektive kontorlokaler
  - Selv om det er svakheter i datagrunnlaget, ved at mange bygg mangler energiklassifisering, viser analysen til EM1 at bygg i energiklasse A - C har lavere ledighet enn snittet, mens bygg i klasse D, E og F har høyere ledighet enn snittet
- Relativt høy tilførsel av planlagt nytt kontorareal i Trondheim
  - ca 75 000 m2 i 2023, 37 000 i 2024 og 65 000 i 2025. En del av det som allerede er tilført i år har ikke medført økning i ledigheten. For 2024 er alt utleid, mens for 2025 er det p.t. ikke signert leiekontrakter
  - Antas å medføre noe økt ledighet: leietakere vil flytte fra eldre til nye areal samt risiko for at usikre konjunkturer vil gi ledighet i nye arealer

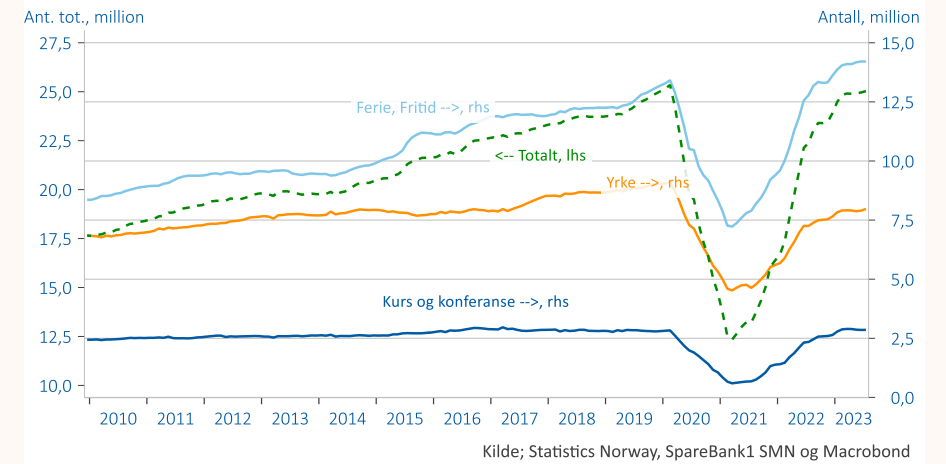

Hotell-, reiseliv- og restauranteiendom

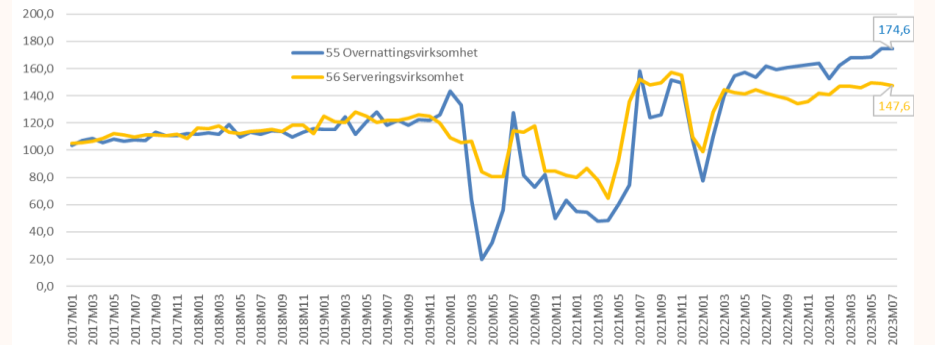
Aktiviteten tilbake på prepandeminivå, men antall konkurser øker raskt

- Antall gjestedøgn hos norske hoteller er nå omtrent tilbake på nivået før pandemien
  - Drevet av vekst i ferisegmentet og kurs- og konferansesegmentet. Antall yrkesrelaterte overnattinger er fortsatt lavere enn før pandemien
  - Omsetningen for både servering og overnatting er vesentlig høyere enn før pandemien. Det er utstrakt bruk av omsetningsbasert leie i dette segmentet
- Konkursnivået øker bratt, også i bankens region og er nå tilbake på nivåene før pandemien
- Risiko for videre økning i konkursnivået og økt risiko for næringseiendomsaktører med leietakere i dette segmentet
  - ✓ Vesentlig høyere rentenivå og gjennomgående redusert konsum for husholdningene vil ha negativ effekt. Herunder har nok ikke effekten av renteøkningene slått inn for fullt ennå
  - ✓ Adferdsendring ift yrkesreiser kan se ut til å bli permanent på et lavere nivå
  - ✓ Samtidig har svak krone virket positivt, gjennom at flere utenlandske turister reiser til Norge og færre nordmenn legger ferien utenlands. Bedriftene i Regionalt nettverk har forventninger om vekst i tjenestekonsumet

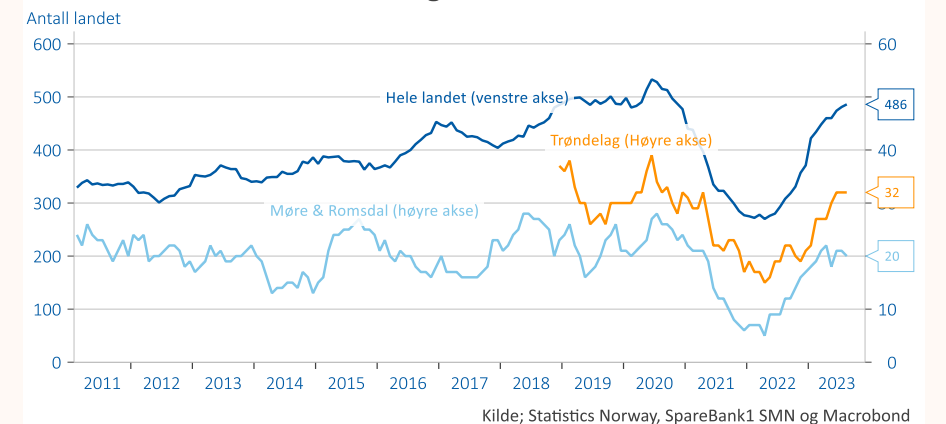
Antall gjestedøgn, norske hoteller. Rullerende 12 måneder. T.o.m. juli 2023

Omsetningsindeks, Overnattings- og serveringsvirksomhet (2015=100)

Antall konkurser, overnattings- og serveringsvirksomhet. Rullerende 12 mnd. T.o.m. august 2023

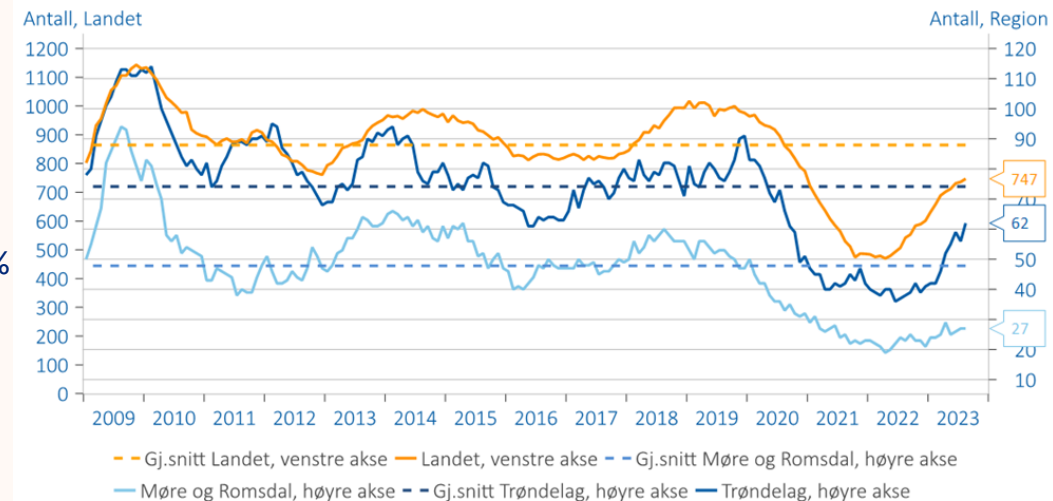

Varehandelseiendom

Høye levekostnader og høyt rentenivå gir redusert kjøpekraft hos husholdningene og dette har allerede materialisert seg i redusert varekonsum i husholdningene. Antall konkurser øker på landsbasis og i Trøndelag, men holder seg på lavt nivå i Møre og Romsdal. Er ennå ikke tilbake på prepandeminivå.

- Fortsatt volumnedgang i varehandelen
  - ✓ Varehandelsindeksen viser volumnedgang for varehandelsbedriftene og Norges Bank forventer at husholdningenes konsum skal falle 0,6% i 2023
  - ✓ Høy inflasjon og høye rentekostnader setter press på husholdningenes privatøkonomi
- Netthandelen hadde en kraftig vekst gjennom pandemien. Netthandelen vokser fortsatt – opp nær 6% siste 12 mnd.
  - ✓ Netthandel utgjør fortsatt en liten del av total varehandel; andelen har økt fra 5,6% i 2019 til 7,7% i 2021 og 8,1% i 2022. Vi forventer ytterligere økning og Virke har anslått en økning til 13% i 2030, noe som gradvis vil påvirke behovet for areal til fysiske utsalgssteder fremover
- Som en konsekvens av økt kostnadsvekst for varehandelsbedriftene kombinert med redusert kjøpekraft hos husholdningene forventes det en økning i konkursnivået fremover, og derfor økt risiko for næringseiendomsaktører med varehandelsleietakere
  - ✓ På landsbasis har vi de siste månedene sett en kraftig økning i antall varehandelskonkurser (+38% y/y per august)
  - ✓ I bankens markedsområde er det spesielt stor økning i Trøndelag det siste året (+63%), men konkursnivået er likevel marginalt høyere enn på samme tid i fjor
  - ✓ Til tross for økning: fortsatt lavere enn før pandemien.
- Se for øvrig mer detaljerte vurderinger under bransjeindikatoren for varehandel

Konkurser i varehandelen, 12 mnd. rullerende sum

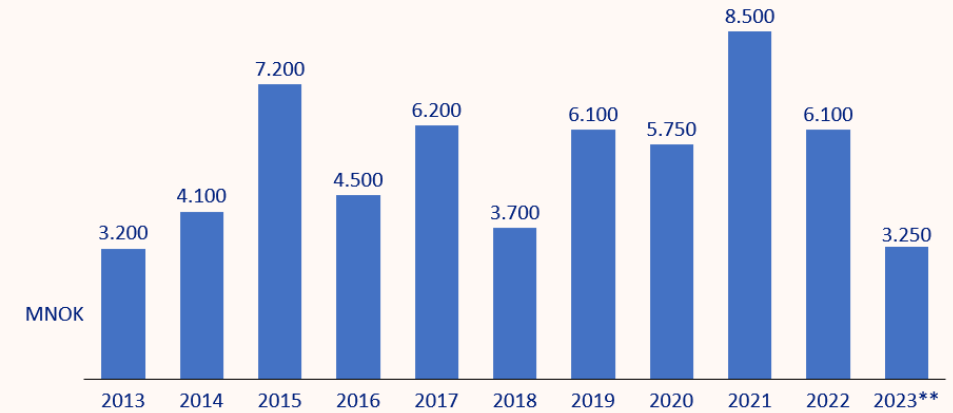
Kilde; SSB, SpareBank1 SMN og Macrobond

Transaksjonsmarked og markedsverdier (1/2)

Roligere transaksjonsmarked og økte yields

- Transaksjonsvolumet i Trøndelag var i 2022 på nivå med 2019 og 2020, med på ca. 6 mrd., men kraftig nedgang fra rekordåret 2021
  - ✓ Så langt i år (per september) er det omsatt eiendommer for ca. 3,2 mrd.
  - ✓ Transaksjoner av handelsareal utgjør 60% av volumet fulgt av 22% kontor
  - ✓ Livselskap og lokale investorer er netto selgere, mens lokale eiendomsaktører og nasjonale investorer er netto kjøpere

Årlig transaksjonsvolum MNOK i Midt-Norge 2013 – 2023* (per september). Eiendommer over 50 MNOK

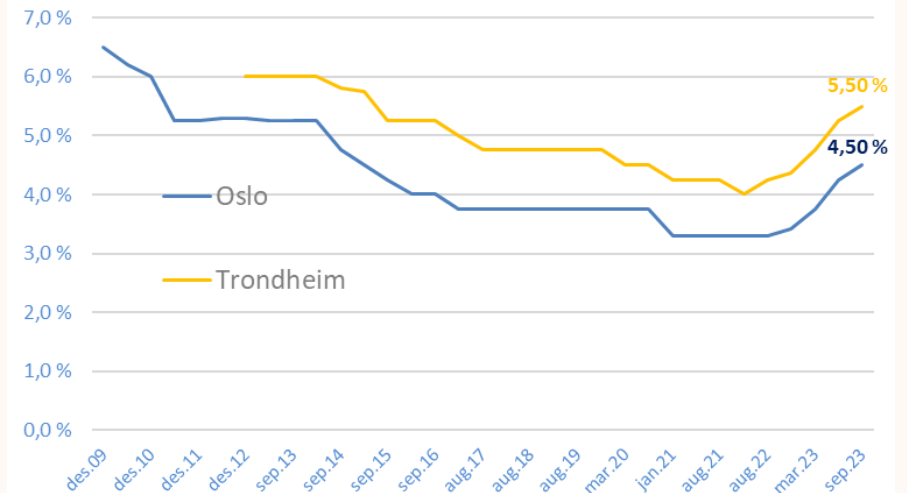

*) Noen spesielle (og store) transaksjoner er holdt utenfor omsetningstelling for 2022:
- Statskog kjøpte Meraker Brug for 2,65 MRD - KMC Properties kjøpte eiendom fra BEWI for 2 MRD
- Helt eller delvis salg av tre havne-/industriområder rundt Kristiansund på totalt 1,15 MRD ***) Transaksjonsvolum Midt-Norge 2023 per 1.10.23

Kilde: EM 1 Næring

- «Prime yield» i Trondheim fortsetter å øke
  - ✓ Akershus Eiendom anslår en økning fra 4% fra bunnen i 2021 til 5,5% i per september, mens Norion anslår et nivå på 5% (også opp fra 4%)
  - ✓ Hoveddelen av transaksjonene ligger i intervallet 6-7% iflg Norion
  - ✓ Et nivå på 6-7% antas å være «prime yield» i de tre største byene i M&R, noe lavere i Ålesund og Molde enn i Kristiansund. Allerede høye yields vurderes å ha gitt mindre bevegelse i yieldene enn i de norske storbyene, men få transaksjoner å sammenligne med

Yield - attraktive kontoreiendommer

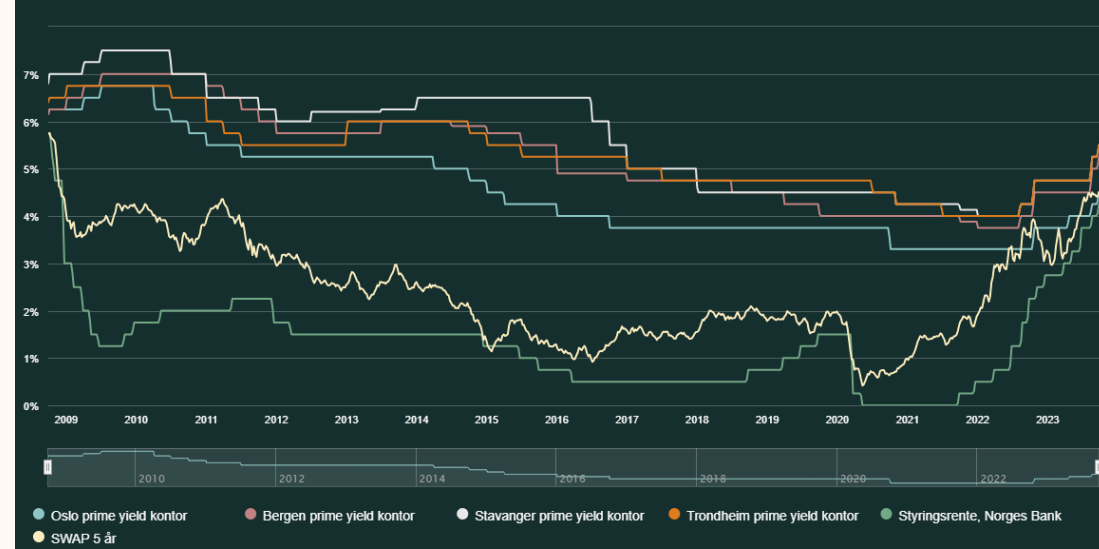

Kilde; Akershus Eiendom

Transaksjonsmarked og markedsverdier (2/2)

Vi må forvente reduksjon i markedsverdiene på næringseiendom. Bortfall av verdier gir risiko for at foretak med høy finansieringsgrad taper sin egenkapital

- Høye (og stigende) renter og dyrere finansiering legger press på yieldene
  - ✓ Selv om de lange rentene har steget de siste månedene og det forventes at dette yieldene vil følge etter; 5 års swap-rente har økt til et nivå på 4,4%
  - ✓ Yieldene reagerer historisk med ett etterslep
  - ✓ Lave yielder ift. langsiktige renter gir økt fare for fall i salgsprisene på næringseiendom

Kilde: Akershus Eiendom AS

- Norges Bank forventer prisfall på næringseiendom på 20 til 25%
  - ✓ Prisfallet forventes å komme som en konsekvens av økte yielder, samtidig som veksten i leieprisene fremover forventes å bli mer moderat enn vi har sett de siste årene som følge av lavere økonomisk vekst
  - ✓ Det er viktig å ta med seg at vi har hatt en kraftig prisøkning i perioden etter pandemien, med lave renter og stor etterspørsel etter næringsareal. Et prisfall på 25% frem mot 2024/2025 medfører at verdiene omtrent vil være tilbake på prepanemi-nivå. Samtidig antas et prisfall å ramme sterkest i Oslo, der yieldene er på et lavere nivå enn i resten av landet

Figur 2.9 Vi venter at nærings- eiendomsprisene skal falle
Beregnete salgspriser for prestisjelokaler i Oslo. Tusen kroner per kvadratmeter

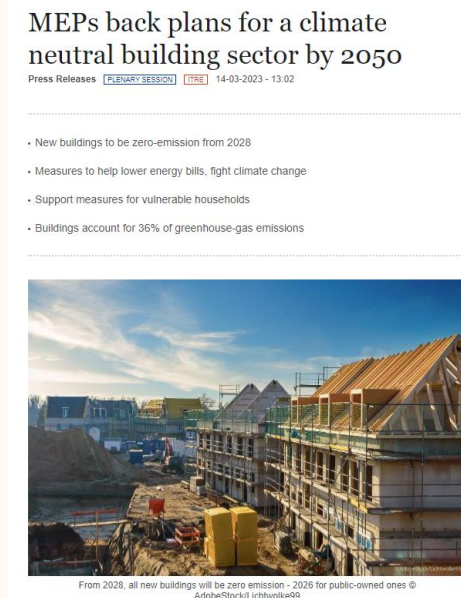
Kilder: Akershus Eiendom, JLL og Norges Bank

Kilde: Norges Bank (Finansiell stabilitet 1 / 2023)

ESG og Næringseiendom

Fortsatt ingen avklaring rundt Energy Performance of Buildings Directive i EU

- I EU pågår arbeid med å revidere «Energy Performance of Buildings Directive»
  - Europa-parlamentet har nå vedtatt hva som er deres forhandlingsutgangspunkt
- Formålet er å få til en vesentlig reduksjon av klimagassutslipp og energiforbruk fra byggsektoren i EU, med mål om at sektoren blir klimanøytral innen 2050
- Forslaget innebærer en ytterligere tilstramming for å nå klimamålene
- Krav til nye bygninger
  - Alle nybygg skal være nullutslippsbygg (ZEB¹) innen 2028 (tidligere forslag 2030), og fra 2026 (tidligere forslag 2027) for nybygg brukt eller eid av offentlige myndigheter
  - Frem til 2027 skal alle bygg være nær-nullenergibyg (NZEB)
- Krav til eksisterende bygg
  - Medlemslandene skal utarbeide en handlingsplan for rehabilitering som erstatter rehabiliteringsstrategien fra gjeldende bygningsdirektiv. Handlingsplanen for rehabilitering har som mål å fremme rehabilitering av bygningsmassen for å oppnå en høyt energieffektiv bygningsmasse med null utslipp innen 2050. Det stilles krav til handlingsplanens innhold
  - Dette betyr at alle offentlig eide bygg, og alle yrkesbygg, skal ha oppnådd minst energimerke F i 2027 og E i 2030.
  - Boligbygg skal oppnå energimerke F og E innen henholdsvis 2030 og 2033.
  - I tillegg skal medlemslandene, gjennom handlingsplanen for rehabilitering, utarbeide en plan for hvordan bygningene skal oppnå enda bedre energimerker innen 2040 og 2050. Målet er at hele bygningsmassen skal være nullutslippsbygg innen 2050.
- Vil kunne ha betydelig innvirkning også for Norge
  - Norge vedtok å innlemme bygningsenergidirektivet fra 2010 i EØS-avtalen gjennom en EØS-komitébeslutning 29. april 2022. Denne beslutningen er tatt med forbehold om Stortingets samtykke.
  - Vil gi store omstillingskostnader for å nå målene og bankene må være med tilrettelegge for at en slik omstilling lar seg gjøre gjennom å tilby finansiering til formålet. I tillegg vil en konsekvens være større differensiering mellom energieffektive aktører og de som har mindre energieffektive bygg.

¹ Nullutslippsbygg (ZEB) foreslås definert til å være et bygg med svært høy energiytelse og hvor det gjenværende lave primærenergi behovet dekkes helt av fornybar energi produsert på bygget, fra lokale fornybarsamfunn eller med lokal energi fra et fjernvarme- og kjøleanlegg. Det åpnes for at nullutslippsbygg kan benytte strøm fra nettet dersom det ikke er lokale fornybarsamfunn eller fjernvarmeanlegg tilgjengelig. Et nullutslippsbygg skal ikke forårsake noen karbonutslipp fra fossile brenslere på stedet.

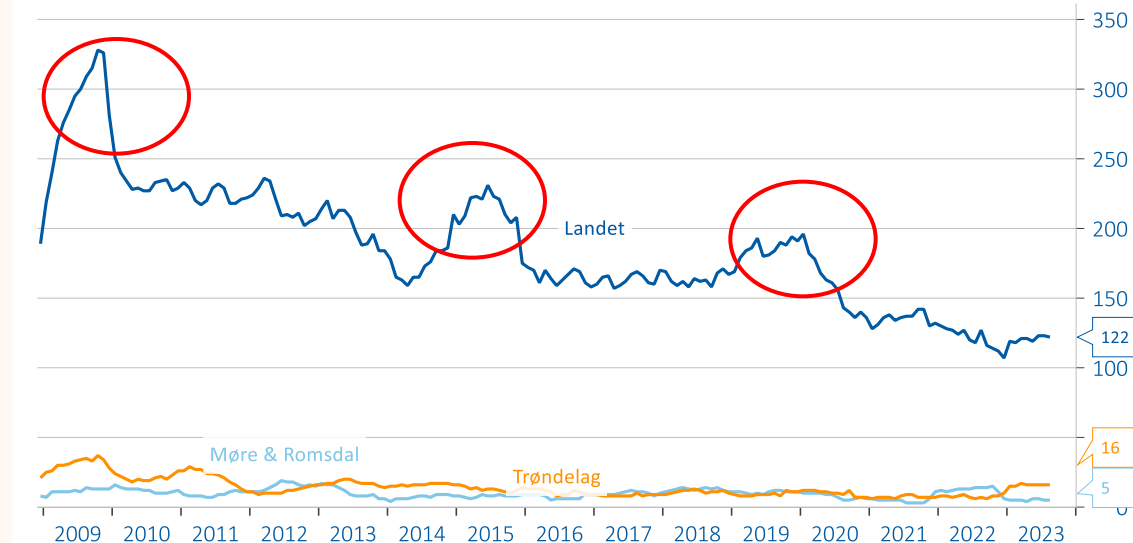

Konkurser

Konkursnivået innen næringseiendom historisk lavt – når snur det?

- Antall konkurser innenfor næringseiendom holder seg rekordlavt, med 122 konkurser i Norge siste 12 måneder (-4% vs august 2022)
- I bankens markedsområde har antallet holdt seg stabilt på +/- 20 stk. de siste årene.
  - ✓ 21 konkurser siste 12 måneder, 16 i Trøndelag og 5 i Møre og Romsdal. Økning i Trøndelag siste år, og tilsvarende reduksjon i Møre og Romsdal
- Konkursnivået i regionen har holdt seg relativt stabilt i perioder der det har økt mye på landsbasis, eksempelvis i etterkant av finanskrisen og i oljekrisen i 2014-2016
- Det må forventes at økte renter og lavere økonomisk aktivitet vil gi økt konkursnivå fremover
  - ✓ Flere gode år har økt soliditeten til eiendomsforetakene, slik at flere kan være bedre rustet enn tidligere, men samtidig må vi forvente en økning for foretak som ikke har bygd en tilstrekkelig «krigskasse»

Konkurser Næringseiendom. Rullerende 12 måneder

Kilde; Statistics Norway, SpareBank1 SMN og Macrobond

10

Vedlegg

Forklaring til symboler for status og utsikter

Status

	<ul style="list-style-type: none"> • Ingen vesentlige generelle faresignaler i bransjen • Ingen særskilte tiltak nødvendig
	<ul style="list-style-type: none"> • Enkelte faresignaler er identifisert - kan gjelde hele bransjen eller større segmenter • Selektiv med finansiering av nye kunder for banken eller prosjekt • Tettere oppfølging av eksisterende kunder • Kunder i bransjen må vurderes tatt med i kvartalsgjennomgangen • Enkelte segmenter kan ha rød status
	<ul style="list-style-type: none"> • Bransjen er i krise eller det er stor risiko for en slik krise • Som hovedregel deltar vi ikke i finansiering av nye kunder eller nye prosjekt. Nye prosjekt kan kun innvilges etter en grundig økonomisk og bransjemessig vurdering. • Vår kreditorposisjon overfor eksisterende kunder blir forsøkt styrket. • Kunder i bransjen skal inngå i kvartalsgjennomgang

Utsikter

	<ul style="list-style-type: none"> • Sannsynlighetsovervekt for uendret status neste 12 mnd.
	<ul style="list-style-type: none"> • Sannsynlighetsovervekt for svakere status neste 12 mnd.
	<ul style="list-style-type: none"> • Sannsynlighetsovervekt for bedret status neste 12 mnd.